

andré malraux

962

andré malraux
cuceritorii

Lei 5

editura minerva

«Ansamblul Cuceritorilor este o revendicare continuă: a scăpa de ideea absurdului evadînd în omenesc. Desigur, s-ar putea spune că se poate evada mai departe; desigur, s-ar putea spune că se poate evada mai inspirat. Nu pretind în nici un fel că răspund la acest gen de obiecții...

Valoarea esențială pe care Garine o opune la ceea ce aş numi valori ale ordinii este o valoare de metamorfoză. ...Cînd intervine revoluția, ea îi îngăduie să-și manifeste voința, iar voința sa e în slujba fraților săi de arme.»

ANDRÉ MALRAUX

andré malraux

Ilustrația copertei : *Damian Petrescu*

andré malraux

cuceritorii

TRADUCERE, PREFAȚĂ
ȘI TABEL CRONOLOGIC DE
ION MIHĂILEANU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1978

EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

Pentru versiunea românească
toate drepturile rezervate Editurii Minerva
(B.P.T.)

André Malraux
Les conquérants
Bernard Grasset, 1928

PREFAȚĂ

Cînd în vara anului 1928 apărea *Cuceritorii*, Malraux, acest „palid Lafcadio“, cum îl caracterizase François Mauriac, nu împlinise încă 27 de ani și nu avusese încă timp să capete o bogată experiență de viață. Era cunoscut în saloanele literare ale Parisului și fascina încă de foarte tînăr prin inteligența sa ieșită din comun ; dar, primele sale creații literare *Lunes en papier* (*Luni de carton*), și *Ecrit pour une idole à trompe* (scrise la vîrsta de 20 de ani) erau simple exerciții estetice unde se puteau remarca o fantezie suprarealistă și un rafinament stilistic, care nu-l prevesteau pe zguduitorul martor al secolului nostru.

A trebuit să intervină despărțirea de Europa, plecarea sa în Asia, unde a fost tot timpul însoțit de tînăra sa soție Clara Malraux, pentru ca să se producă o radicală schimbare. „De ce am plecat în Asia ? E întrebarea pe care mi-a pus-o Valery cînd l-am întîlnit prima oară“, spune undeva Malraux, pentru ca să dea indirect, mai tîrziu, următorul răspuns : „Obsesia altor civilizații dau civilizației mele, și poate că vieții mele, accentul lor particular. Cel puțin în ochii mei.“ Cei peste doi ani petrecuți în vechea Indochină —, timp în care, odată cu întîmplarea capturării vestigiilor templului din Anghor, Malraux s-a afirmat ca un pamfletar strălucit împotriva sistemului colonial francez — l-au marcat pe tînărul cărturar parizian, plecat să caute comorile artei cambodgiene și reîntors, ca un nou Columb, dintr-un Orient

îndepărtat unde descoperise mutațiile seismice ale unui secol, ce se anunța aspru, sîngeros.

Cele două eseuri publicate la sosirea sa din Asia, în 1926 și 1927, *La tentation de l'Occident* (Ispita Occidentului), și *D'une jeunesse européenne* (Despre o tinerețe europeană), și care poartă în ele însemnele unei răscolitoare interogații a autorului în fața crizei culturii occidentale, sînt un soi de bunăvestire a gravității cu care ilustrul scriitor de mai tîrziu a privit problemele lumii contemporane.

Și totuși, ele încă nu-l dezvăluiau pe cel care, cîteva luni mai tîrziu, va preda Editurii Grasset romanul *Cuceritorii*, contractat cu ani în urmă de perspicacele editor pe seama călătoriei asiatice. De aceea, apariția *Cuceritorilor* va semăna cu ivirea unui fulger pe cerul „variabil” al Parisului literar și va stîrni o furtună de discuții contradictorii. Pe lîngă articole de critică literară, apărute în presă, semnate de intelectuali de frunte ai Franței, *Cuceritorii* a provocat polemici, dezbateri publice cu participarea autorului (fapt ce nu se va mai repeta niciodată după aceea).

Bineînțeles că atacurile cele mai virulente au fost dezlănțuite în presa de extremă dreaptă, iar rolul principal i-a revenit cînușcutului scriitor Robert Brasillach, care scria următoarele în *L'action française*, la 10 august 1933 :

„Sîngele este stăpînul domnului André Malraux. Sîngele explică furia sa senzuală ea și furia lui distrugătoare (...). Fără îndoială, cei ce-au citit *Cuceritorii* nu vor uita niciodată scenele de groază cu care se termină cartea, supliciile cumplite și morții cărora li s-au tăiat pleoapele (...).

Adeseori, acești oameni prezentați ca modele ne apar ca încarnarea însăși a ceea ce s-a numit *sadism* (...). Și mai degrabă decît exemple de eroism, decît imagini ale omului, cărțile sale vor apare la urma urmelor ca manuale de cruzime. Tinerii germani care pornesc despuiați la asalt în zori de zi și se îmbată de gustul singelui par, în comparație cu eroii lui, ființe simple și aproape normale”. N-am citat decît cîteva din acuzațiile cuprinse în articolul intitulat *Gustul bolnăvicios al eroismului*. Istoria, care știe să fie ironică, l-a dus în fața plutonului de execuție pe Ro-

bert Brasillach, criminal de război, acuzat, după eliberarea Franței, de a fi fost, prin scris, principalul sprijinitor al cruzimii, al atrocităților, al sadismului ocupanților naziști !

Aflat la alt pol al eșichierului politic, Troțki, într-un studiu apărut în *Nouvelle revue française*, din aprilie 1931, după ce remarcă frumusețea și densitatea stilului, ochiul precis al unui artist, talentul, spiritul de observație îndrăzneț și original, subliniind importanța excepțională a volumului *Cuceritorii*, se întreba dacă concluziile politice ale cărții sînt ale lui Malraux. „Nu, răspundea Troțki, ele decurg chiar din povestire, fără voia autorului și sînt o mărturie împotriva lui, ceea ce îl onorează pe observator și pe artist, dar nu pe revoluționar“. Troțki nu considera *Cuceritorii* un roman, o operă de ficțiune, ci pur și simplu „o cronică romanțată a revoluției chineze în prima ei perioadă, cea de la Canton“ și, prin această prismă îi reproșa scriitorului lipsa de afinitate naturală cu Revoluția, individualismul, capriciul estetic, o ironie protectoare precum și o altă serie de erori. „În roman — scria Troțki — există pagini, frumoase prin intensitatea lor, care arată cum ura revoluționară se naște din asuprire, din ignoranță, din sclavie și se căleşte ca oțelul. Aceste pagini ar fi putut intra în Antologia Revoluției dacă Malraux ar fi înfățișat masele populare cu mai multă îndrăzneală, dacă n-ar fi introdus în studiul său (s.n.) o ușoară nuanță de superioritate blazată, de parcă s-ar fi scuzat de legătura sa trecătoare cu insurecția poporului chinez, atît față de sine însuși cît și față de mandarinii academici din Franța și traficanții de opium ai spiritului“.

Deși era foarte tînăr — nu împlinise încă nici 30 de ani — Malraux nu se sfia, în numărul următor din *N.R.F.* să răspundă, de la egal la egal, celui ce se bucura atunci de un mare prestigiu pe plan internațional, în termenii următori : „Obiecțiile secundare ale lui Troțki (...) pornesc de la faptul că el tratează acest roman (...) ca o carte de afirmații și opinii personale. Ori nu judecățile mele sînt cele ce se găsesc în *Cuceritorii*, ci judecățile unor individualități distincte și, mai ales (chiar cînd e vorba de Garine), în anumite momente“. Replica fundamentală a lui Malraux poate

fi însă fixată în aceste fraze : „...cînd Troțki adaugă că nu există afinitate între autor și revoluție, spunînd : concluziile politice decurg din carte fără voia mea, mi-e teamă că nu cunoaște bine condițiile unei creații artistice : revoluțiile nu se fac de la sine, dar nici romanele. Această carte nu este o «cronică romanțată» a revoluției chineze, pentru că accentul principal cade asupra raportului dintre individualități și o acțiune colectivă, nu numai asupra acțiunii colective. Documentarea e cea răspunzătoare în fața argumentelor aduse de Troțki ; și numai ea”.

Dintre toți cei ce-au participat la discuțiile provocate de *Cuceritorii*, cel care a intuit, poate, cel mai bine însemnătatea și mai ales noutatea romanului, a fost eminentul intelectual și scriitor Emmanuel Berl, prietenul de mai tîrziu al lui Malraux ; Emmanuel Berl afirma următoarele : „Consider *Cuceritorii* drept un eveniment de cea mai mare importanță în istoria morală contemporană. Sînt uimit că a fost atît de greșit înțeles, că s-a discutat atît de mult despre estetică acolo unde e în joc ceva ce depășește cu mult estetica. După opinia mea, Garine e un nou tip de om. Simpla sa existență dezleagă multe probleme și dificultăți. Și pune, de asemenea, altele noi. Burghezii seduși de arta lui Malraux vor pricepe mîine, dacă nu pricep astăzi, primejdia pe care o reprezintă ideile lui Malraux și nu vor mai căuta în cartea sa informații despre China, tablouri, o cronică sau o psihologie (...). Pentru Malraux nu se pune problema de a ști cum poate adera un intelectual la un program, ci cum poate deveni un conducător revoluționar eficace. Să se întruchipeze din nou într-un conquistador”¹.

În majoritatea lor, cronicarii literari ai timpului au salutat apariția primului roman al lui Malraux, dar foarte puțini l-au înțeles cum l-a înțeles Berl. Pentru că acest lucru nu era deloc ușor. În 1928 *Cuceritorii* reprezenta o mare noutate artistică, o invenție în sensul cel mai complex al cuvîntului. Pentru prima oară un prozator introducea revoluția ca element structural al creației literare, și cînd spunem pentru prima oară nu ne gîndim numai

¹ E. Berl, *Mort de la pensée bourgeoise*, Ed. Grasset, 1928.

la Franța, ci la întreaga Europă occidentală. Teritoriul acțiunii era China, unde autorul presimțea convulsiile secolului, iar romanul se afla la antipodul exotismului cu care fuseseră obișnuiți, de secole, cititorii, ori de câte ori li se înfățișau realități din ținuturi îndepărtate. Deci nici exotism, nici roman de dragoste, nici roman de introspecție psihologică, nici roman de aventuri cu peripeții extraordinare, nici roman social în accepția sa clasică, ci o specie ciudată, de o mare violență, cu altfel de eroi, necunoscuți pînă atunci și cu o construcție literară neobișnuită, exact ceea ce putea să zguduie confortul intelectual al multor latifundiari ai scri-sului, să trezească neînțelegeri, să aprindă discuții în contra-dictoriu.

Explicînd toate întîmplările tragice din romanul său, răs-punzînd mai ales la reproșurile care i s-au adus în legătură cu execuțiile, cu atrocitățile, cu luptele sîngeroase ce pot fi des-înțilnite în paginile cărții, reproșuri făcute în special de Robert Brasillach, Malraux dă acestuia o replică pe cît de sobră, pe atît de ironică: „...Am publicat două articole despre Sade, unul în 1921, altul în 1927 sau 1928, amîndouă împotriva lui Sade. Acestea fiind spuse, am destulă înclinație pentru subtilitatea și rigoarea spiritului pentru a aprecia critica dumneavoastră, care, dacă lăsăm la o parte adevărul ei, este excelentă. Însă tehnica mea este mult mai premeditată decît vă închipuiți, iar etica mult mai puțin: n-am optat pentru sălbăticie, am întîlnit-o (...). Nu mă gîndesc cu plăcere la ceea ce numiți «sînge», dar mă simt constrîns să spun aceasta, reflectînd «sîngele». Mai cu seamă că destui scriitori gîndesc pornind de la nimic.”

„Sîngele”, adică exploziile sociale, războaiele civile, revo-luțiile caracteristice secolului, au fost intuite de vizionarul Mal-raux în bună parte pe temeiul experienței indochineze. Opoziția pe care a întîmpinat-o, împotrivirile, protestele, dezbaterile au avut un singur rezultat: ele au creat încă de pe atunci, înaintea parti-

¹ A. Malraux *Réponse à R. Brasillach*, scrisoare din 23 august 1933, publicată în *Opere complete de R. Brasillach* (vol. 7).

cipării sale efective, în calitate de combatant la revoluția spaniolă, la lupta de Rezistență în Franța, mitul Malraux.

N-are nici o importanță dacă într-adevăr scriitorul a luat parte, într-un fel sau altul, la lupta revoluționară a poporului chinez. După Paul Morand, s-ar părea că Malraux a participat activ. El scrie în volumul *Papiers d'identité*: „August 1925. În plină grevă ajungem la Hong Kong prin nord... Exact la aceeași dată, Malraux ajungea la Canton, venind de la Saigon (...). A plătit cu ființa sa; poate să-și permită opere primejdioase, pentru că a trăit primejdia“. După Jean Lacouture, autorul celei mai substanțiale și mai obiective biografii a lui Malraux, s-ar părea că nu. Artistic vorbind, — venind în întâmpinarea a ceea ce observa Berl — *Cuceritorii* reprezintă memoria imaginară a aventurii sale asiatice. Și dacă Troțki a putut face eroarea de a considera cartea drept „o cronică romanțată a revoluției chineze“, meritul lui Malraux e cu atât mai mare pentru că a izbutit să ofere iluzia unor evenimente trăite. Pentru el ficțiunea nu mai reprezenta, ca până atunci, un scop în sine, ci o expresie a actului, un mod de a fi al acțiunii. După cum, o altă explicație a răsunerii pe care l-a avut în epocă romanul *Cuceritorii* se află în faptul că Malraux afirma viguros existența, forța și perspectivele ideologiei comuniste, în plină criză a filozofiei și literaturii occidentale. Malraux însuși a definit cel mai bine elementul esențial al originalității romanului său: „Această carte nu aparține decât destul de superficial istoriei. Dacă a supraviețuit, aceasta nu se datorește faptului că a zugrăvit cutare episoade ale revoluției chineze, ci pentru că a înfățișat un tip de erou în care se unesc aptitudinea pentru acțiune, cultura și luciditatea“. Această apreciere a sa poate fi completată în următorul sens: cartea nu a supraviețuit numai pentru că a înfățișat un nou tip de erou; ci ea a început să viețuiască, a intrat pe orbita marii literaturi universale, a creat mitul Malraux, pentru că acest nou tip de erou devenea din ce în ce mai mult o realitate pe scena politică a lumii.

Aptitudinea pentru acțiune, cultura și luciditatea, însușiri ale acestui erou nou, întruchipat în carte de Garine, sînt esențiale pentru definirea sa. Cultura și luciditatea îl ajută pe Garine să-și

dea seama destul de repede de non-sensul lumii în care trăiește, de absurdul social. El se autodefineste astfel : „Nu socotesc că societatea e rea, în stare de a fi îmbunătățită ; o socotesc absurdă. E cu totul altceva...

...Absurdă. Nu vreau deloc să spun : fără noimă. Nu mă interesează dacă această societate e schimbată. Nu absența dreptății mă tulbură, ci ceva mai mult, mai profund, imposibilitatea de a-mi da adeziunea unei forme sociale, oricare ar fi ea. Sînt a-social cum sînt ateu, și în același chip. Toate acestea n-ar avea nici o importanță dacă aș fi un om de cabinet ; dar știu că de-a lungul vieții voi găsi alături de mine ordinea socială și că nu o voi putea accepta niciodată fără să renunț la tot ceea ce sînt“.

S-ar putea presupune că Garine este un anarhist, dar o asemenea caracterizare ar fi sumară și simplistă. Fără legături de familie, fără rădăcini, visător, febril și autoritar, Garine este un orgolios. Un orgolios urmărit de teama ca asupra acțiunilor lui să nu se proiecteze umbra inutilității. Un orgolios care opune absurdului lumii creația unei lumi de valori. Adevărul e că eroii lui Malraux, afirmare furioasă a conștiinței individuale și a necesității de a făptui, găsește în revoluție cea mai bună soluție de a se salva de zădărnicia vieții. Ce-l atrage pe Garine spre revoluție ? Ura față de ordinea stabilită, dezgustul față de burghezia din care se trage, furia împotriva nedreptății sociale, a mizeriei maselor — îi preferă pe săraci bogaților, pentru că au mai multă omenie, pentru că au virtuți de învinși — și nevoia lăuntrică de a le oferi speranța. Garine nu ajunge încă să împărtășească fraternitatea virilă, caracteristică altor eroi ai lui Malraux, ca Manuel în *Speranța* sau Kio în *Condiția umană* ; relația sa fundamentală cu cei din jur o reprezintă camaraderia de arme, loialitatea în luptă comună împotriva aceluiași inamic. Lipsa lui de scrupule, luciditatea nu o dată cinică, slujesc o cauză care depășește individualismul său. Și totuși, Garine nu-i apărat de solitudine. Dar în această singurătate mîndră, în conștiința anxioasă a destinului său, el e departe de a se delecta cu gîndul morbid că totul e neant. Dimpotrivă, izolarea hrănește pasiunea lui de a trăi, de a învinge, de a cucerii. Să nu uităm, Garine e cel care rostește celebrul aforism cu

care se deschide marele „repertoir“ malrauxian : „O viață nu valorează nimic dar nimic nu are valoarea unei vieți“. În convingerile lui, existența — această materie informă, perisabilă — trebuie să capete un înțeles și o configurație întocmai creației artistice. De aceea, spaimelor prin care trece, el le răspunde prin curaj, torturilor la care e supus, el le răspunde cu forța omului puternic, nu cu resemnarea celui slab. Desigur, există și deznădejde în această sfidare. Nu e deznădejdea naufragiatului care se agată de orice pai pentru a se salva — nu, e mai curînd disperarea înfrigurată a jucătorului gata să pună viața ca miză la ruleta vieții. De aici pînă la pronunțarea cuvîntului de aventurier nu e decît un pas. Iar Garine îndreptățește într-o oarecare măsură această apreciere, dacă prin aventură înțelegem nu fugă, ci căutarea unui sens, afirmarea puterii umane, a capacității de a înfrunta moartea. Firește, Garine e conștient că omul nu poate învinge moartea, dar el știe că omul o poate domina disprețuind-o, neluînd-o în seamă. Lui Garine i se potrivește fără îndoială această definiție a condiției imposibile a „aventurierului“ dată de Sartre : „...fugind și căutînd singurătatea, trăind pentru a muri și murind pentru a trăi, convins de zădărnicia acțiunii dar și de necesitatea ei, încercînd s-o justifice atribuindu-i un scop în care nu credea, căutînd obiectivitatea totală a rezultatului pentru a o dilua într-o subiectivitate absolută, voind eșecul pe care-l refuza, refuzînd victoria pe care o dorea, voind să-și construiască viața ca un destin, nesimțîndu-se bine decît în momentele infinitesimale ce despart viața de moarte (...). Mai mult, el dovedește că această imposibilitate de a fi este condiția existenței sale și că omul *există* pentru că-i *este* imposibil să fie...“¹ Pătrunzătoarelor, superbelor idei ale lui Sartre, ar trebui poate să li se adauge — cînd ne referim la eroii lui Malraux — faptul că ei întru-chipează și exercită virtuțile umanismului eroic, tragic. Într-adevăr filozofia tragică a acțiunii poate fi întîlnită, pe trepte diferite cu accente diferite, de la un capăt la celălalt al operei lui

¹ Jean-Paul Sartre : Prefața la *Portait de l'Aventurier* de R. Stéphane, Ed. Grasset, 1950.

Malraux. În cazul lui Garine el ținteste să-și afirme prezența în viața lumii, însemnând-o prin faptele sale. Fapte care se împotrivesc tuturor fatalităților care minează și alterează omul: nedreptatea socială, singurătatea, absurdul, moartea.

În proza sa de debut, Malraux rămîne un scriitor occidental preocupat de problemele Occidentului, deși situează acțiunea în China. China este un decor, un cadru pictat de fantezia scriitorului. Greva n-a avut loc cum a descris-o el, Comitetul celor Șapte despre care pomeneste n-a existat niciodată, probabil că Malraux nici nu știa cum se naște o situație revoluționară în China. Și în acest sens e semnificativ că în roman numărul revoluționarilor chinezi rămîne mic față de cel al străinilor. Cu excepția lui Ceng-Dai și Hong, personaje individualizate, eroi sînt Garine, Gérard, naratorul, — francezi; Borodin, Nicolaev și Gallen — ruși; Klein — german; Rebecchi — italian. Și totuși Malraux, care descrie pe larg Hong Kong-ul pe care l-a cunoscut la Tokio sau în alt colț al Asiei, reușește să închege vraja unei atmosfere de acolo și nu din altă parte, să dezvăluie suflul și psihologia unei revoluții. Acesta e miracolul artei sale, la numai 27 de ani. *Cuceritorii* — și acest fenomen e valabil pentru întreaga sa proză, inclusiv pentru *Speranța*, „experiență trăită“ — nu transcrie o realitate documentară ci un tărîm imaginar care însă capătă forța și adevărul unei realități concurente cu documentul.

Dar care era realitatea de fapt, atunci, cu 50 ani în urmă, cea din afara copertilor cărții închipuite de Malraux? Este instructiv să zăbovim puțin asupra unor date, evenimente și împrejurări istorice, poate mai puțin cunoscute generațiilor tinere de astăzi, nu atît pentru a stabili corespondențele dintre ficțiune și document, ci mai cu seamă pentru a se înlesni înțelegerea fundalului evocat de *Cuceritorii*.

Între anii 1924 și 1927 au avut loc în China puternice lupte de clasă ce pot fi considerate ca primele etape ale marii revoluții chineze de mai târziu. Greve uriașe, avînd de multe ori caracterul unei insurecții armate, îndreptate împotriva imperialiștilor britanici, japonezi și a altor asupritori, au zguduit Șanghai, Canton, Hong Kong, Pekin și numeroase alte orașe. La greva

generală de la Hong Kong, de pildă, amintită de Malraux, au luat parte 250.000 de oameni, ea s-a bucurat de sprijinul întregului popor chinez și a durat un an și patru luni, fiind cea mai lungă grevă din istoria mișcării muncitorești mondiale.

Aceste prime succese pot fi explicate și prin unele schimbări semnificative care au avut loc în raportul de forțe pe plan intern în China, puțini ani după terminarea primului război mondial, ca urmare a creșterii spiritului revoluționar. Sun Yat-sen (1867—1925), unul din conducătorii naționali ai Chinei, admirator al politicii lui Lenin, cel ce-a întemeiat în 1911 Gomindanul, organizație ce-a avut la început obiective de luptă patriotică, anti-imperialiste, a luat în anul 1923 o hotărîre importantă. Cu concursul Partidului Comunist Chinez el a decis reorganizarea Gomindanului, colaborarea Gomindanului cu Partidul Comunist și admiterea comuniștilor în Gomindan. Încît, între anii 1924—1927, în Gomindan, formație politică neomogenă, erau reprezentate diversele clase sociale ale Chinei, burghezia, mica burghezie, dar și muncitorii și țărani, al căror exponent era Partidul Comunist Chinez. La lucrările primului congres al Gomindanului reorganizat, din ianuarie 1924, a participat și Mao Tze-dun împreună cu alți conducători comuniști, ei fiind aleși membri sau membri supleanți ai Comitetului Executiv Central al Gomindanului.

Forța, influența Partidului Comunist în continuă creștere au alarmat însă cercurile reacționare ale burgheziei, în special pe Cian Kai-și, pe atunci comandant al armatei și partizan al aripii de dreapta a Gomindanului. La început, — în perioada la care se referă *Cuceritorii* — el nu și-a dezvăluit intențiile sale, mai ales atîta timp cît a trăit Sun Yat-sen. Însă, după moartea lui Sun Yat-sen, care îi era cumnat, a izbutit să pună mina pe aparatul Gomindanului și a lovit în Partidul Comunist, întîi fără succes (în martie 1926), iar apoi cu rezultate cumplite (în aprilie 1927). Mii de comuniști au fost uciși, mulți dintre ei în urma unor torturi bestiale. Întorcînd armele împotriva muncitorilor și țăranilor, Cian Kai-și și Gomindanul au încheiat un acord contrarevoluționar cu moșierii feudali și cu imperialiștii străini. Această perioadă, de ciocnire a forțelor populare, conduse de Partidul Comunist Chinez,

cu armata Gomindanului o evocă cealaltă carte a lui Malraux despre China, *Condiția umană*.

Un punct de vedere autorizat asupra acestei prime etape a revoluției chineze îl expune Mao Tze-dun în lucrarea sa *Probleme strategice ale războiului revoluționar* (din *Opere alese*, vol. I, Ed. Politică, 1953, p. 329) :

„Războiul revoluționar din 1924—1927 s-a desfășurat, în linii generale, în condițiile exercitării unei influențe politice de către proletariatul internațional și de către proletariatul chinez și partidul său asupra burgheziei naționale chineze și a partidului ei, în condițiile colaborării lor politice. Dar într-un moment critic al revoluției și al războiului, în primul rînd din cauza trădării marii burghezii, precum și din cauză că oportuniștii care se aflau în rîndurile revoluționare au renunțat de bunăvoie la hegemonia în revoluție, acest război revoluționar a suferit o înfrîngere.

Războiul revoluționar din China — fie el război civil sau național — este dus în împrejurările specifice din China și, în comparație cu războaiele revoluționare în genere, se desfășoară în condițiile sale specifice, își are caracterul său specific. De aceea, în afara legilor generale ale războiului și legile războiului revoluționar în genere, el mai are o serie de legi specifice proprii, fără a căror însușire nu se poate obține victoria în războiul revoluționar din China. O țară semicolonială care a trecut printr-o mare revoluție și care se dezvoltă din punct de vedere politic și economic inegal, un dușman puternic, o Armată roșie slabă, revoluția agrară — iată principalele particularități ale războiului din China. Aceste particularități determină atît linia conducătoare, cît și multe principii strategice și tactice de ducere a războiului în China. Prima și a patra particularitate dau Armatei roșii din China posibilitatea de a se dezvolta și a învinge pe dușmanii săi, iar a doua și a treia fac ca Armata roșie să nu poată să se dezvolte foarte rapid și să învingă foarte rapid pe dușmanii săi, cu alte cuvinte, ele dau războiului un caracter de durată, iar dacă războiul va fi dus în mod greșit este posibilă chiar și o înfrîngere.

Iată cele două laturi ale războiului revoluționar din China. Amîndouă aceste laturi există laolaltă, adică alături de condiții

favorabile există și greutăți. Aceasta este legea fundamentală a războiului revoluționar din China, a cărei justete a fost dovedită de istoria celor zece ani de război și din care decurg multe alte legi“.

Situația revoluționară din China acelei vremi nu poate fi în același timp despărțită de contextul mondial al mișcării muncitorești. După cum se știe, radicalizarea maselor în urma primului război mondial și după triumful în Rusia a revoluției socialiste din Octombrie a dus la apariția în numeroase țări a unor partide comuniste, care au rupt cu Internaționala a II-a și au întemeiat Internaționala a III-a, sau, cum i s-a mai spus, Comintern. Internaționala a III-a, creată în timpul când trăia Lenin, îi revine în primii săi ani de existență meritul de a fi elaborat principiile partidului de tip nou, de a fi făcut o profundă analiză imperialismului, de a fi sesizat importanța mișcării de eliberare națională, de a fi dezvoltat teoria alianței proletariatului cu țărănimia și, în sfârșit, de a fi dat un ajutor la întărirea partidelor comuniste din principalele țări ale lumii.

Curînd însă, în activitatea Cominternului au apărut o serie de practici și metode care au avut o influență negativă asupra luptei revoluționare a popoarelor. În primul rînd Cominternul obișnuia să elaboreze și să dea directive, să formuleze teze și lozinci cu o pretinsă valabilitate general-universală, care nu țineau seama de istoria originală a fiecărei țări, de dezvoltarea economico-socială și de raportul de forțe specific în interiorul unor state diferite ale lumii. Asemenea teze elaborate în afară, într-un singur centru conducător, nu țineau seama de realitățile concrete dintr-o țară sau alta, dădeau indicații ce nu corespundeau condițiilor naționale concrete, tradițiilor fiecărui popor.

În al doilea rînd, Cominternul se amesteca în stabilirea componenței organelor de conducere ale partidelor comuniste, iar de multe ori numea direct cadrele de conducere, inclusiv pe secretarul general. Numeroși conducători ai unor partide comuniste au fost astfel desemnați din rîndul unor persoane care nu trăiau în acea țară și nu cunoșteau condițiile economice și sociale de dezvoltare ale respectivului popor. În China, în acea perioadă, după

cum ne informează William Z. Foster în volumul *Istoria celor trei internaționale* (Ed. Politică, 1958) „reprezentantul Internaționalei Comuniste era rusul Mihail Borodin“.

Aceste practici au avut deseori consecințe dureroase pentru dezvoltarea mișcării comuniste și muncitorești, ceea ce a făcut ca în 1943, cu ocazia hotărârii de autodizolvare a Cominternului, prezidiul Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste să recunoască următoarele : „Rezolvarea problemelor mișcării muncitorești din fiecare țară, luată separat, prin forțele unui centru internațional, oricare ar fi el, întâmpină piedici de netrecut. Deosebirea adâncă dintre căile istorice de dezvoltare a diferitelor țări, de asemenea, caracterul deosebit și chiar contradictoriu al orînduirii lor sociale, ritmul și nivelul diferit al dezvoltării lor politice, sociale și economice, gradul deosebit de dezvoltare, de conștiință și de organizare al clasei muncitoare au determinat deosebirea adâncă a problemelor ce se pun în fața clasei muncitoare în diferite țări“.

Astăzi se afirmă din ce în ce mai mult și înving pe plan internațional principiile egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne ale altui partid, respectării dreptului fiecărui partid de a-și stabili singur linia politică, strategia și tactica revoluționară corespunzător condițiilor istorice concrete în care activează. Tovarășul Nicolae Ceaușescu, în expunerea rostită cu prilejul aniversării a 45 ani de la crearea Partidului Comunist Român, unde este făcută o profundă analiză a raporturilor dintre Internaționala III-a și istoria partidului nostru, subliniază forța acestor principii :

„Viața arată că nimeni nu poate cunoaște mai bine realitățile economice, raportul și dispozitivul forțelor de clasă dintr-o țară sau alta, situația politică internă și internațională, evoluția acesteia, decît partidul comunist, forțele revoluționare și patriotice din țara respectivă. De aceea lor le aparține în exclusivitate dreptul de a elabora linia politică, strategia și tactica revoluționară a clasei muncitoare, metodele de luptă, aplicînd în mod creator adevărurile generale ale marxism-leninismului. Acest drept nu poate constitui

obiectul vreunei dispute, fiecare partid comunist fiind răspunzător în fața clasei muncitoare căreia îi aparține, a propriului popor.”¹

Revenind la *Cuceritorii*, observăm că mulți recenzenti, înșelați de veridicitatea detaliilor, au calificat cartea drept reportaj, acuzându-l pe Malraux de jurnalism. E o învinuire care va urmări mult timp scrisul său, aceiași culpă fiind imputată și *Condiției umane* și *Speranței*. *Cuceritorii* este poate cartea lui Malraux cu cel mai restrâns suport în experiența vieții (dacă am omite *Timpul disprețului*), cartea care reflectă poate cel mai direct lumea sa imaginară, obsesiile și întrebările sale, cartea care dezvăluie, aproape străveziu, prin Garine, un *alter ego* al romancierului, concepția și mentalitatea sa în 1920. Totuși nu trebuie să identificăm toate afirmațiile, expresiile, aforismele personajului cu ale autorului însuși — câteodată ele putând reprezenta chiar o ipoteză contrarie sau doar o simplă ispită de a fi astfel.

Oricum, Garine îi era atât de apropiat lui Malraux încât despre nici unul dintre eroii săi, despre nici una dintre cărțile sale n-a vorbit și n-a scris atât de mult ca despre lumea *Cuceritorilor*, singura carte pe care o va apăra, o va explica, o va justifica îndelung. Este de aceea deosebit de interesant să transcriem viziunea pe care o avea atunci scriitorul despre opera și personajul său. Fragmentele pe care le cităm sînt extrase dintr-o dezbatere care a avut loc la asociația „Union pour la Vérité”, la 8 iunie 1929, cu participarea a doi interlocutori, Gabriel Marcel și Léon Brunschvicg, care l-au hărțuit cu multe întrebări, neizbutind să înțeleagă mecanismul psihologic al lui Garine. Malraux le-a răspuns : „...Valoarea esențială pe care Garine o opune la ceea ce aș numi valori ale ordinii este o valoare de metamorfoză (...). Cînd intervine revoluția, ea îi îngăduie să-și manifeste voința, iar voința sa e în slujba fraților de arme. El nu știe ce va deveni revoluția, știe însă încotro se va îndrepta cînd va fi luată cutare sau cutare decizie (...). Revoluționarul nu este un om care are un ideal preconceput : e un om care vrea să ceară și să obțină cît mai mult

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, p. 406—407, Editura politică, 1968.

din ceea ce-i posibil pentru oamenii săi, pentru cei pe care îi numeam mai înainte frații săi de arme (...). Ansamblul *Cuceritorilor* e o revendicare continuă și, dealtfel, am insistat asupra acestei fraze : a scăpa de ideea absurdului evadând în omenesc. Desigur, s-ar putea spune că se poate evada mai departe ; desigur, s-ar putea spune că e posibil a evada mai inspirat. Nu pretind în nici un fel că răspund la acest gen de obiecții. Spun numai că Garine, în măsura în care a evadat din absurd, domeniul cel mai tragic în fața căruia se află un om, a oferit un anumit exemplu (...).

Afirmațiile lui Malraux sînt mai mult decît pertinente. Li s-ar putea replica însă că „evadarea“ are loc într-o altă țară, îndepărtată, că scopul colectiv nu iluminează acțiunea aventurierului, că eroismul lui Garine e primejduit din capul locului, întrucît momentul victoriei poate deveni pentru el începutul eșecului. Dar tot atît de bine s-ar putea răspunde că, deși pentru Garine revoluția este o aventură la capătul căreia nu e nimic de pierdut sau de cîștigat, acest fapt nu-i diminuează nici eficacitatea în luptă, nici spiritul de camaraderie sau fermitatea. Deoarece pentru el însăși prezența sa în univers este un mare joc, iar revoluția — suprema, necesara „aventură“. De aici decurge o anume stare de disponibilitate și curaj, caracteristică firilor puternice ce se pot dărui celorlalți, fără a părea însuflețiți de dragoste, de generozitate în fața oamenilor și a vieții, dar în realitate gata să riște și să piardă totul pentru a semăna cu personajul pe care și l-au făurit din propriul lor eu.

Și totuși cel mai profund resort, ceea ce l-a determinat pe Garine să abandoneze Europa și să se avînte în revoluția chineză, este nevoia de putere. Puterea devine pentru el obsesie, elixir, descătușare, izbăvire, însumînd și subsumînd tot : devine însăși sens al vieții. Iar această sete de putere e descrisă de Malraux în fraze memorabile : „Știa că vocația care-l stimula nu era aceea care licărește doar o clipă, printre multe altele, în mintea adolescenților ; acestei vocații își abandona dinainte viața ; accepta toate riscurile pe care ea le implica. De la putere nu rîvnea nici bani, nici considerație, nici respect : nimic decît pe ea însăși. Dacă, apucat de o poftă copilărească de reverie, visa la ea,

o făcea într-un mod aproape fizic. Un soi de crispare, de forță încordată, de așteptare. Imaginea ridicolă a animalului ghemuit, gata să sară, îl obseda. Și sfirșea prin a socoti exercițiul puterii ca o ușurare, ca o eliberare“. Idei esențiale, care oferă cheia psihologiei personajului, mai mult decât atât, chela întregului roman. Căci ce altceva înseamnă pentru toți eroii, la diverse grade și etape, exercițiul puterii decât refuzul morții, refuzul absurdului, refuzul înfringerii. Tot Garine e cel ce spune : „Există totuși un lucru ce contează în viață : să nu fii învins...”

Și Klein și Ceng-Dai și Hong și Borodin, pentru a nu aminti decât personaje principale ale cărții, sînt obsedați de putere, fie și într-un sens metafizic : Ceng-Dai prin sfințenie, formă subtilă de exercitare a puterii prin forța exemplului ; Hong demon al execuțiilor, prin ura împotriva celor care-i învață pe săraci să suporte mizeria, Klein prin forța cu care trăiește eșecul luptei pentru putere ; iar Borodin, siluetă mai puțin pregnantă, întru-chipează întregul mecanism al exercitării puterii.

La Nicolaev puterea nu mai este un mod de a gândi și de a fi, coborînd la nivelul unui sadism prozaic. Există un moment în volum în care s-ar părea că și Garine e cuprins de voluptatea de a tortura : scena interogatoriului. În contrast cu firea sa (Borodin îl caracteriza nietschean pe Garine : uman, prea uman !), el devine brutal în acest episod și execută brusc și cu sînge rece pe unul din suspecti. Dar execuția neașteptată, cumplită, nu este sadică, nu e făcută din plăcerea de a chinui un om, ca la Nicolaev. Garine o justifică prin dorința de a-și salva tovarășii de arme amenințați. Iar principala explicație a actului său se află tot în voința de putere. Bolnav, cu zilele numărate, el vrea, înainte de a părăsi teritoriul revoluției unde s-a consumat întreaga sa energie, să arate celorlalți că nu este învinsul, cum pare, că mai poate determina destine, că mai poate domina o situație, că mai poate fi cel ce hotărăște. Evident, beția puterii nu-l poate salva de singurătate, Garine va rămîne pînă la urmă departe de semenii săi, febril, și în același timp ca un astru stins, fără vlagă.

Portretul lui Garine reprezintă, în mod cert, reușita principală a cărții. Dealtminteri Malraux îl prefera altor eroi ai cărții ; o

mărturisea limpede într-un interviu acordat revistei *Le monde* la 18 octombrie 1930 : „Garine mă interesează mai mult decât Borodin (...). Borodin e aproape mecanizat, Garine păstrează ceva foarte important : sentimentele fundamentale care alcătuiesc, în ochii mei, măreția omului ; în special camaraderia de arme și prietenia virilă. Pe de altă parte, Garine reprezintă într-un grad înalt sensul tragic al solitudinii umane.“

Garine interesează și astăzi ca tip de erou, dar în alt sens decât în 1928 : în primul rînd prin complexitatea personajului, prin contradicțiile antinomice care îl sfîșie, prin acea sartriană „imposibilitate de a fi“. Prin *Cuceritorii*, Malraux se dovedește a fi un precursor al întregii literaturi denumite mai tîrziu a absurdului, a incomunicabilității, un precursor care e citit acum poate cu mai multă pasiune decât la apariția cărții. Trebuie adăugat însă că, spre deosebire de întreaga literatură a absurdului, în opera lui Malraux — și *Cuceritorii* nu fac excepție — omul nu este un „*être pour la mort*“ ci un „*être contre la mort*“, o ființă ce se zbate pînă în ultima clipă pentru a înfrunta destinul și pentru a smulge neantului fărîma de eternitate, la care omul malrauxian visează neclintit, orgolios, în adîncul său.

Garine ca erou căpătă, cu trecerea vremii, un anumit nimb romantic. Sînt însă și alte personaje care, prin metamorfoza adusă de timp, capătă o altă valoare decât cea inițială. La apariția *Cuceritorilor*, critica literară nici nu observa existența unor figuri ca Ceng-Dai sau Hong. Eroare care s-a perpetuat pînă în zilele noastre, poate și din cauza unui europenism egocentric. Cînd se amintea, de pildă, de Ceng-Dai, el era considerat ca un personaj sumar, ostil înnoirilor aduse de revoluție. Această perspectivă unilaterală se explică prin faptul că, în roman, Ceng-Dai este prezentat exclusiv de către Garine sau din unghiul său de vedere, care — cum am mai spus — nu este unul și același cu al lui Malraux. Adevărul este că în Ceng-Dai, ca și mai tîrziu în *Gisors din Condiția umană*, regăsim atracția lui Malraux pentru milenara înțelepciune chineză ; deși Gisors și Ceng-Dai au o structură psihică diferită, primul privind cu detașare și înțelegere evoluția omului pe planeta noastră, celălalt fiind activ prin

exemplul său moral, amîndoi au comun cunoaşterea profundă a realităţilor chineze, o mare încredere în forţa psihică a oamenilor, oroarea faţă de violenţă.

Deşi privit critic şi, adăugăm noi, deformat, de către Garine, analiza politică şi psihologică a lui Ceng-Dai e de o mare subtilitate : „El nu vrea să fie nici exemplul, nici conducătorul, ci povăţuitorul (...). Rolul de arbitru i se pare mai nobil, de asemeni mai potrivit caracterului său decît orice altceva. În plus, se ferea să accepte o funcţie care ar fi putut să-i absoarbă întreaga activitate şi să facă din el altceva decît voia să fie, paznicul revoluţiei. Întreaga lui viaţă e un protest moral (...). E mult mai legat de protestul său decît hotărît să învingă (...). Nobilă figură de victimă care are grijă de biografia sa (...). Nu e în stare decît de un soi de acţiune deosebită ; cea care cere victoria omului asupra lui însuşi (...). Măreţia vieţii lui izvorăşte dintr-un dispreţ faţă de ce e vremelnice care dă actelor sale publice un caracter admirabil, dar acest dispreţ, deşi sincer, lasă totuşi loc sensului utilităţii sale (...). Această uitare de sine, care pare să fi fost la început simplu omenească, a devenit, printr-o subtilă comedie, raţiunea sa de a fi : caută în ea dovada superiorităţii lui asupra celorlalţi oameni. Abnegaţia lui este expresia unui orgoliu lucid şi neviolent, al orgoliului compatibil cu blîndeţea caracterului său şi a culturii sale de literat (...). Nu se gîndeşte decît la dreptate ; lumea există în funcţie de ea ; ea este cea mai înălţătoare dintre nevoile omului şi dumnezeul care trebuie primul satisfăcut. Nevoia pe care o simţea odinioară era profundă, omenească, simplă ; ea îl domină astăzi ca un fetiş (...). Măreţia sa a îmbătrînit odată cu el, din ea nu se mai zăreşte decît trupul vlăguir de sînge. Posedat de un dumnezeu deformat, bine ascuns de blîndeţe, de surîsul şi de harurile sale de mandarin, el trăieşte într-un vis de monoman pe unde trec încă epavele nobleţei sale : iar această monomanie măreşte influenţa şi prestigiul său (...).“

Citit cu atenţie rechizitoriul lui Garine împotriva lui Ceng-Dai apare ca o involuntară dar extrem de convingătoare pledoarie în favoarea eroului. Pentru că, parafrazîndu-l pe Garine, el posedă „virtuţile învinşilor“ care îl fac să fie foarte uman. Lui Ceng-Dai

nu-i plac experiențele tragice, nu dorește transformarea compatrioților săi în cobai, îi repugnă fanatismul, extremismul, terorismul și se dovedește, mai ales, un apărător dîrz al tradițiilor chineze, al independenței țării sale. Memorabile sînt cuvintele sale atunci cînd îl înfruntă pe Garine: „Vreau, doresc ca pretutindeni în China, chinezii să fie judecați de tribunale chineze, apărați realmente de jandarmi chinezi, să dețină într-adevăr, nu în principiu, pămîntul ai cărui stăpîni legitimi sînt (...).” *Pregnanța* pe care o capătă astăzi Ceng-Dai se explică și prin optica diferită cu care sînt privite în anii noștri asemenea personalități politice.

Un alt personaj, care a rămas totalmente neobservat în 1928 și mai tîrziu, este Hong. Întruchipare a urii absolute, a nihilismului total, Hong — și, mai tîrziu, Cen în *Condiția umană* — îi prevestește pe teroriștii de astăzi, cei ce iau ostateci sau execută cu sînge rece oameni nevinovați. Hong, posedat de ură, transformă ura în rațiunea sa de a fi, într-un exercițiu de putere malefică asupra oamenilor. „Singură, acțiunea în slujba urii nu e o minciună, numai ea e destul de potrivnică vorbelor. Fiecare omor îi sporește încrederea în sine...” Ura lui Hong e născută dintr-o cumplită mizerie. O mizerie care șterge orice urmă de demnitate umană, de la care pornesc replicile justițiere cele mai crude și mai exasperate. Dar, așa cum îmi spunea Malraux în ultima convorbire pe care am avut-o cu el în vara anului 1975, între Hong și teroriștii de astăzi este o mare distanță. „Teroriștii pe care i-am cunoscut eu pe vremuri erau destul de aproape de nihiliști, adică erau în fond destul de metafizicieni. Dacă te uiți la teroriștii de astăzi ai dimpotrivă impresia unui super-raționalism: cel mai simplu lucru este să-i omori pe oameni, haide atunci să-i amenințăm. Teroriștii de astăzi au într-inșii o trăsătură mecanică, la polul opus teroriștilor chinezi ca Hong sau Cen care se aflau întotdeauna într-un univers aproape imaginar. Teroristul de altădată se vedea lansînd bomba și avea ideea unei misiuni de îndeplinit. Și teroriștii de astăzi ar putea spune că au o misiune atunci cînd iau ostateci, dar n-o spun. Ei n-au de fapt un vocabular, o gîndire, au un comportament. Aș zice, comparîndu-i cu

teroriștii de altădată, că teroriștii actuali mă fac să mă gîndesc la gangsterism, la un soi de practică a crimei, la o tehnologie a urii și omorului. Un alt element nou îl reprezintă faptul că asistăm la o activitate teroristă care nu se mai desfășoară pe teritoriul național. Teroriștii chinezi lansau bombe în China, cei ruși în Rusia. Ei aveau, totuși, în mod inconștient, foarte profunde sentimente fraterne cu poporul lor...”

Dar nu numai Hong, Ceng-Dai, Garine sau chiar Nicolaev (singurul personaj reprezentînd represiunea, delațiunea, pe care Malraux l-a întruchipat vreodată în opera sa) nu doar problematica eroilor săi asigură supraviețuirea *Cuceritorilor*, ci și întreaga sa structură compozițională. În adevăr, deși au trecut aproape 50 de ani de cînd a fost scrisă, *Cuceritorii* ne apare azi ca o carte entuziasmant de tînără, plină de „acea prospețime a romanelor care nu se lasă nici datate, nici ingenucheate de povara timpului atît de nemilos cu literatura.

În dialogul cu Gaëtan Picon, Malraux își preciza astfel concepția asupra romanului: „Autonomia personajelor, vocabularul caracteristic atribuit fiecăruia sînt mijloace puternice de acțiune romanescă, dar nu necesități (s.n.). Ele sînt mai accentuate în *Pe aripile vîntului* decît în *Posedații*... Nu cred că romancierul trebuie să creeze personaje; el trebuie să creeze o lume coerentă și aparte, ca dealtfel oricare artist. Nu să concureze starea civilă, ci să concureze realitatea care îi este impusă, aceea a «vieții», lăsînd impresia ba că i se supune, ba că o transformă pentru a rivaliza cu ea.”¹

Roman de idei — în care dialogul joacă un rol extrem de important — *Cuceritorii* e în același timp un roman de situații. De situații, dar nu de intrigă fermă susținută cu mijloace clasice. Ca întotdeauna cînd e vorba de proza lui Malraux, comparația cu un film este extrem de lesnicioasă. Cartea reprezintă un imens *travelling*: ea pleacă de la o vedere de ansamblu (titlul primului

¹ Gaëtan Picon, *Malraux*, colecția „*Ecrivains de toujours*“, Ed. Seuil, 1974.

capitol este *Les approches* !) pentru a ajunge la un grosplan al feței lui Garine.

E poate important de menționat că deși Malraux nu-și propune să construiască personaje, ele au o autonomie reală nu atât prin descripții fizice (în această privință scriitorul e destul de zgîrcit), ci prin alte mijloace care țin de ceea ce am numi metodologiile timpului nostru (de la cinema la procesele verbale și telegramele din ziare...). Portretul lui Garine, de pildă, pînă să-l întîlnim, e dezvăluit de celelalte personaje, de fișa poliției (rectificată din cînd în cînd de narator), prezentat apoi în mișcare, în acțiune, într-un șir de fotografii pentru a se întregi și defini printr-o succesiune febrilă de aforisme atât de dragi scriitorului. Personajul Garine este destul de abstract (poate fi altfel într-un roman de idei ?) ca și celelalte personaje din *Cuceritorii*, încît unii exegeți ai lui Malraux, printre care și Picon, au crezut că aceasta se datorește unei incapacități a scriitorului de a crea personaje foarte distincte unele de celelalte ; cu alte cuvinte : ele ar musti de idei, dar nu de viață. Alții au considerat că însușirile lui Malraux sînt mai curînd ale unui regizor decît ale unui prozator. Ca atare, Garine ar fi mai puțin o ființă vie, cît un personaj căruia abia un mare actor i-ar putea da viață.

Asemenea observații aparțin celor care nu discern evoluția romanului modern, în care personajul, fără a se dizolva, intră într-o corelație mai subtilă cu întreaga țesătură a operei, unde există o mai mare densitate și chiar discursivitate a ideilor. Și din acest punct de vedere Malraux este un precursor.

Firește, există însă și o parte de adevăr în afirmația că arta lui Malraux e cea a unui regizor. A unui regizor de filme capabil să imagineze scene ample, în care elementul vizual deține un rol preponderent (scena îmbrățișării cadavrului torturat a lui Klein de iubită). Dacă sub raportul construcției Malraux e un regizor de filme, de filme eisensteiniene, sub cel al dialogului, el se recomandă ca un regizor de teatru. Dealtfel, Malraux definește foarte bine ceea ce înțelege el prin regia unui prozator. „Numesc regia unui romancier, alegerea instinctivă sau premeditată a mo-

mentelor de care el se simte legat și a mijloacelor pe care le folosește pentru a le da o importanță deosebită.” (Din acest punct de vedere, scena ce-l reprezintă pe Klein desfigurată are o semnificație aparte : Klein este oglinda în care își privește Garine viitorul.) Printre „mijloacele folosite pentru a da o importanță deosebită” anumitor idei și momente, trebuie reținute în primul rând viteza cu care se desfășoară narațiunea, alternarea descriptivului cu notația scurtă a psihologilor, voluptatea concluziilor fulgerătoare, pasiunea pentru confruntările bruște dintre punctele de vedere opuse. Astfel Malraux izbutește să surprindă în același timp mișcarea dramei ce se joacă la Canton și semnificația ei printr-un tempo pasionat, vibrant. Ideea explodează și se dispune în formule aforistice, inserate în actul din care se nasc, străfulgerate. Există în permanență o stare de neliniște, de tensiune a spiritului, de freamăt al nervilor, care comandă cadența frazei. Stilul este percutant, eliptic, acceptînd chiar obscuritățile succesiunii prea rapide de imagini. Afirmațiile sînt juxtapuse, discontinue, nelegate aparent de vreo logică, deși există o profundă ordine interioară a ideii. Fraza este dislocată, cutremurată ; se trece brusc, fără tranziție, de la un personaj la celălalt printr-o suită de declinuri. Cuvintele se reunesc ca într-o izbucnire, iar propoziția, în concluzia ei, capătă tăișul metalului bine ascuțit. Nu e mai puțin adevărat că uneori Malraux este, prin abundența observațiilor, prin multiplicitatea planurilor cercetate ca și prin strălucirea epitetelor, autorul unei extraordinare retorici literare. Iată de ce e îndreptățită observația lui Georges Pompidou, într-o fericită ipostază de critic literar, cîndva : „...Pentru a folosi o comparație dintr-un domeniu pe care Malraux îl cunoaște bine, acel al armelor, stilul său n-are cadența focului de pușcă bine țintit ; nici a tunului care încadrează matematic obiectivul înainte de a-l distruge. E ritmul mitralierei, în rafale, unde atîtea gloanțe ce par pierdute se explică și se justifică prin acel glonț care atinge fulgerător ținta”.¹

¹ Georges Pompidou : *Pages choisies d'Andre Malraux*, Ed. Hachette, 1955.

Cuceritorii, e cu totul diferit de romanul clasic cu contururi precise. El solicită colaborarea sau mai bine zis complicitatea cititorului pentru a se închea și a se împlini în tot adevărul și în toată frumusețea sa.

Creație îndrăgită voluptuos, singurul roman pe care Malraux l-a apărut cu deosebită forță, *Cuceritorii* ridică multe semne de interogație fertilă și invită cititorul de astăzi la meditație. E cartea care pune mai presus de toate zguduitoarea întrebare tatuată pe brațul lui Hong : „Vom apuca oare o lume ce nu va fi sîngerat pînă la capăt ?“

ION MIHĂILEANU

TABEL CRONOLOGIC

- 1901 André Malraux s-a născut la 3 noiembrie la Paris. Conform unor ipoteze, tatăl său a fost agent al lui „Royal Dutch“, iar bunicul, primar al oraşului Dunkerque. E sigur însă că familia sa se afla atunci în pragul ruinei financiare. Merită a fi notat faptul că tatăl s-a sinucis, se pare că şi bunicul, iar reminiscenţele unui asemenea act fatal se vor găsi în romanul *Les noyers de l'Altenburg* (Nucii din Altenburg).
- 1917—1922 Îşi face studiile la Condorcet, dar nu le acordă mare importanţă. Frecventează „Şcoala de limbi orientale“. Se căsătoreşte cu Clara Goldschmidt.
- 1921 Publică primul volum *Lunes en papier* (Luni de carton), „o cărticică unde poate fi găsită relatarea unor lupte puţin cunoscute de oameni, ca şi a unei călătorii printre obiectele familiare, dar străni, totul fiind adevărat şi împodobit de gravuri în lemn, la fel de adevărate, de Fernand Léger“. Volumul e dedicat lui Max Jacob.
- 1923—1927 Pleacă în Extremul Orient, în Indochina, împreună cu soţia sa, într-o misiune arheologică. Acolo trebuia să prospecteze întinderile Siamului şi ale

Cambodgiei pentru a aduce la Paris sculpturi khmerek (populație de origină indiană, care a întemeiat un strălucit imperiu în Cambodgia), foarte căutate în Franța. Datorită profunde sale cunoașteri a artei khmerek, Malraux izbutește să dea de urmele celebrelor basoreliefuri „apsaras“, confiscate apoi la Pnom Penh. Erou al unui mare scandal, condamnat, Malraux va obține câștig de cauză în urma protestului a numeroși scriitori francezi în frunte cu André Gide. Proaspătul arheolog Malraux nu se izolează de frământările politice din Indochina. El participă la întemeierea mișcării revoluționare „Tinărul Annam“. Împreună cu Paul Monin înființează ziarul *l'Indochine*, în care se combat nedreptățile sistemului colonial împotriva anamiților. Apoi trece în China. Informațiile asupra acestei perioade sînt confuze și cîteodată contradictorii. Malraux a făcut oare parte, în 1926, din Comitetul celor doisprezece care a organizat răscoala din Canton? A condus oare activitatea de propagandă în Kuang Si și în Kuan Tung? Răspunsurile la aceste întrebări nu sînt limpezi. În 1927 părăsește China, după represiunea organizată de Cian Kai-și împotriva comuniștilor și se întoarce în Franța, trecînd prin Iran și Afganistan.

1926 În timp ce se afla în Extremul Orient, apare în Editura Grasset volumul său *La tentation de l'Occident* (*Ispita Occidentului*), dialog între un tînăr oriental și un tînăr occidental asupra celor două culturi, în care Europa este considerată o civilizație în declin.

1927 Publică manifestul *D'une jeunesse européenne* (*Despre o tinerețe europeană*) în *Ecrit*, culegere colectivă, în care apar lucrări semnate de André Chamson, Jean Grénier, Henri Petit și *Trei poeme* de Pierre

Jean Jouve. Manifestul e o vehementă dezvăluire a crizei pe care o parcurge cultura occidentală.

- 1928 Apare *Royaume farfelu (Împărăție fantastică)*, un soi de revoltă imaginară, de o rară perfecțiune a stilului.

Malraux culege primele roade ale fascinantei experiențe trăite în Extremul Orient.

Apare *Les conquérants (Cuceritorii)*, primul roman despre revoluția chineză, obținând un mare succes în rîndurile publicului cititor.

- 1930 Apare *La voie royale (Drumul regal)*, istoria unui raid tragic în inima junglei cambodgiene, în mijlocul unui peisaj îngrozitor, înăbușitor. Cum s-a întîmplat deseori, cînd în operele sale a avut intuiția aproape profetică a unor acte ulterioare, Malraux, împreună cu prietenul său Corniglion-Molinier, zboară, după 1930, deasupra deșertului saudit în căutarea misterioasei capitale a reginei de Saba, Rubat-El-Khali, îngropată de milenii între nisipurile înșelătoare. Malraux expune, în saloanele N.R.F.-ului, capetele de tencuială din gips imitînd marmura, provenind din vechiul regat indoscit, pe care le-a cumpărat la Kabul.

Scrie prefața la romanul *Sanctuary (Sanctuarul)* de Faulkner.

- 1933 Apare *La condition humaine (Condiția umană)*, distinsă cu premiul Goncourt. La 32 de ani Malraux culege elogiile unanime ale criticii franceze de toate nuanțele. François Mauriac notează în jurnalul său : „.....trăim într-o societate stranie ; ea e bătrînă, se plictisește, iartă pe cel care știe s-o distreze, chiar dacă o înfricoșează... Talentul o dezarmează. Iată un tînăr care încă din adolescență s-a îndreptat spre

ea... cu un pumnal în mînă. Ei și ! Tinărul are talent ; are mai mult talent decît orice tînăr de vîrsta sa... În anul de grație 1933 o carte frumoasă acoperă tot..." Iar André Gide face următoarele reflecții în *Jurnalul* său : „Mi-e groaznic de greu astăzi să mă interesez de artă. Totuși, am reluat, de la început, *La condition humaine*. Cartea aceasta, care, citită în revistă, mi se părușe excesiv de stufoasă, greu abordabilă de atîta bogăție și aproape de neînțeles, din cauza complexității... mi se pare, recitind-o pe nerăsuflete, perfect de clară, ordonată în neorînduială, de o inteligență admirabilă și cu toate acestea (vreau să spun : în pofida inteligenței), adînc înfiptă în miezul vieții, angajantă, palpitînd de o neliniște uneori insuportabilă. Sînt trist că nu mă simt în putere să scriu despre această carte, contribuind la succesul ei, articolul pe care îl merită.“

Printre mărturiile din acea vreme a rămas o fotografie în care Malraux, gînditor, discută cu marele cineast Eisenstein, ascultîndu-l foarte atent, despre pregătirile pentru filmul *La condition humaine*.

1934 După venirea lui Hitler la putere, Malraux aderă la Comitetul mondial antifascist și la Liga internațională împotriva antisemitismului.

În august 1934 participă, la Moscova, la primul Congres al scriitorilor sovietici. O fotografie din această perioadă îl arată pe Malraux întretînîndu-se cu Gorki, în grădina marelui scriitor sovietic.

După incendierea Reichstagului de către hitleriști, Malraux împreună cu Gide sosesc la Berlin pentru a protesta, în numele intelectualității democratice din întreaga lume, împotriva condamnării lui Dimitrov și Thaelmann.

Publică, în revista *l'Intransigeant*, *Le Royaume de Saba* (*Regatul Saba*).

1935 Apare *Le temps du mépris* (*Vremea disprețului*), care dezvăluie lumii existența luptei antifasciștilor germani și a lagărelor de concentrare naziste.

1936 Prezent, la Londra, la un congres internațional al scriitorilor, declară : „M-a izbit totdeauna neputința artei fasciste de a reprezenta altceva decât lupta omului împotriva omului. În timp ce, de la liberalism la comunism, adversarul omului nu e omul, e natura. În lupta împotriva naturii, în exaltarea cuceririi ei, se statornicește, de la Robinson Crusoe pînă la filmul sovietic, una din cele mai puternice tradiții ale Occidentului.“

Izbucnește războiul civil din Spania ; Malraux se angajează în rîndurile republicanilor spanioli ; el organizează și comandă, ca șef, escadrila „Espania“ care participă la bătăliile de la Medellin, Toledo, Madrid și Teruel. Malraux ia parte la 65 de misiuni aeriene și este de două ori rănit. Trimis în Statele Unite și în Canada, ține numeroase conferințe în apărarea revoluției spaniole și strînge fonduri pentru Spania republicană. O diplomă, purtînd nr. 59, semnată de Alvarez del Vajo și Dolores Ibarruri (Passionaria), îi consemnează titlul de *Bienfaiteur de l'Espagne Républicaine* pentru *sprijinul efectiv acordat Spaniei republicane*“. În 1936, André Gide notează în Jurnalul său : „Ieri l-am revăzut pe Malraux ; vine de la Madrid, unde se va reîntoarce peste două zile... Totuși, cînd îl revăd, nu-mi pare prea obosit. Fața îi este mai puțin frămîntată de ticuri ca de obicei, iar mîinile nu-i sînt atît de agitate. Vorbește cu acea volubilitate extraordinară care mă face deseori să-l urmăresc atît de greu. Îmi descrie situația lor, pe care ar socoti-o disperată dacă forțele dușmanului n-ar fi atît de divizate. Speranța sa este să reunească forțele guvernamentale ; acum

are puterea s-o facă. Intenția sa, imediat după ce se va întoarce, e să organizeze atacul de la Oviedo."

1937 Apare *L'Espoir* (*Speranța*), unul din cele mai bune romane ale lui André Malraux, consacrat revoluției spaniole. Montherlant, indignat de primirea nefavorabilă din partea unor critici francezi, nota în *Carnetele sale* : „....Primirea făcută romanului *L'Espoir*, necorespunzătoare valorii sale reale, are drept cauză dorința de a-l împiedica pe Malraux să ocupe (în literatură) un loc prea important. Aveam această bănuială și acum mi s-a confirmat“.

În revista *Verve* apare primul text din *La Psychologie de l'Art* (*Psihologia artei*).

1938 Se întoarce în Spania, participă la retragerea trupelor republicane : face, împreună cu Denis Marion, filmul *L'Espoir*, care a fost interzis în Franța înaintea celui de-al doilea război mondial și în timpul ocupației naziste.

Gide se exprima astfel despre film : „Acest frumos film a căpătat acum amploarea, gravitatea tragică din puternica lucrare de la care a împrumutat subiectul și titlul. Nici o concesiune gustului facil al publicului ; un soi de dispreț plin de altitudine față de ceea ce poate amuza sau place ; și, fără încetare, în rarele cuvinte ale actorilor dramei, în atitudinile lor, în expresia fețelor, în frumusețea austeră a imaginilor, acest sentiment de demnitate umană, cu atât mai emoționant cu cât e vorba aici de oameni foarte săraci, deosebindu-se foarte puțin de pământul aspru pe care îl cultivă, nedându-și seama de noblețea lor, țărani modești pe care evenimentul îi înalță ca eroi, ca martiri.“

1940 Malraux se îndepărtează de mișcarea de stînga.

1939—1944 În septembrie 1939 e mobilizat într-o unitate de tancuri. Rănit în iunie 1940, luat prizonier, evadează și ajunge în „zona liberă” a Franței. Trăiește în clandestinitate în Dordogne, la Paris, se refugiază în Elveția, intră apoi în Rezistență sub numele de Berger, nume pe care îl va împrumuta eroului din romanul *La lutte avec l'ange* (*Lupta cu ingerul*). Acest roman al lui Malraux, e parțial distrus de Gestapo, și numai prima parte, *Les noyers de l'Altenburg* (*Nucii din Altenburg*) va apare în Elveția (1943). Arestat de hitleriști la Gramat (1944), fiind acuzat că a participat în 1942 la o dinamitare în regiunea Toulouse, Malraux este eliberat de Forțele franceze din interior și, în calitate de colonel, ia comanda faimoasei brigăzi Alsacia-Lorena (unul din locuitorii săi e scriitorul André Chamson), care, de la Ron la Rin, parcurge glorioasă campania Armatei I-a franceze. Pe frontul din Alsacia îl întâlnește pe generalul de Gaulle, intelectual aparținînd unei vechi familii burgheze, deosebit ca structură de Malraux, format în lumea ideilor lui Nietzsche și Mauriac. În ciuda divergențelor lor politice și sociale, între cei doi oameni se înnoadă o trainică prietenie. Se spune că, după această întîlnire, generalul de Gaulle ar fi exclamat : „În sfîrșit ! Am văzut un om !”, iar în *Memoriile speranței* (vol. I, p. 285) îl numește „prieten genial, fervent al marilor destine”.

1945—1946 După demobilizare, André Malraux face parte, ca atașat cultural, din cabinetul președintelui provizoriu. Între noiembrie 1945—21 ianuarie 1946 este ministrul Informațiilor într-un guvern de uniune națională.

1946 Apare *Esquisse d'une Psychologie du cinéma* (Schită a unei psihologii a cinematografului). În noiembrie 1946, ține o importantă conferință la Sorbona despre omul și cultura artistică.

1947—1957 După retragerea generalului de Gaulle de la putere, Malraux îl urmează în organizarea partidului R.P.F. (*Rassemblement Populaire Français*) în calitate de delegat național cu propaganda. Opunându-se intrării acestei mișcări în sistemul parlamentar, Malraux se retrage un timp din viața politică. Se dedică aproape în întregime studiilor de artă și publică, între anii 1947—1949, cele trei volume (*Le Musée imaginaire — Muzeul imaginar*; *La création artistique — Creația artistică*; *La Monnaie de l'Absolu — Moneda absolutului*), din *La Psychologie de l'Art*.

1950 Apare *Saturne*, eseu despre Goya.

1951 Apare monumentalul volum *Les voix du silence* (*Vocile tăcerii*) text revăzut și completat al lucrării *La Psychologie de l'Art*.

1952—1954 Apare *Le musée imaginaire de la sculpture mondiale* (*Muzeul imaginar al sculpturii mondiale*). În această perioadă călătorește în Grecia, în Asia Mică și în Egipt și apoi la New York, unde ia cuvântul la Congresul internațional de artă, istorie și muzeologie (ianuarie 1954).

Începînd din vara anului 1954 colaborează un timp la revista *L'Express*, care exprima opiniile politice ale lui Mendès France și ale unei orientări spre „o nouă stîngă“, după care se retrage din nou din viața politică.

În 1954 Thierry Maulnier adaptează pentru Théâtre Hébertot *La condition humaine*.

1957 Apare *La métamorphose des dieux* (Metamorfoza zeilor).

1958—1971 O dată cu revenirea generalului de Gaulle la putere, Malraux este numit membru al guvernului. Mai întâi ministru de stat pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri, puțină vreme e ministru al Informațiilor, iar în 1959 devine ministru însărcinat cu treburile culturii, funcție pe care a părăsit-o o dată cu retragerea lui de Gaulle din viața politică.

Moartea generalului de Gaulle, a resimțit-o adânc. A fost greu încercat și de pierderea celei mai bune prietene, scriitoarea Louise de Vilmorin.

În viața sa familială, Malraux a fost lovit de o teribilă tragedie: cei doi fii ai săi au murit într-un accident de automobil.

În această perioadă Malraux se dedică aproape în întregime scrisului.

1967 Apare *Antimémoires* (Antimemorii), operă capitală a lui Malraux.

În același an, în revista *Renaissance 2000* sînt publicate zece discursuri ale lui Malraux.

1970 Apare *Le Triangle noir* (Triunghiul negru), reunind trei remarcabile eseuri despre Laclos, Goya și Saint-Just.

1971 Apar *Oraisons funèbres* (Discursuri funebre), și *Les chênes qu'on abat* (Stejarii care sînt doborîți), fragment din *Antimemorii*, dialog cu de Gaulle.

Una din manifestările sale publice de mai mare importanță politică o constituie călătoria neoficială

în China populară (1965), unde a fost primit de președintele Partidului Comunist Chinez, Mao Tze-dun.

1972—1976 În acești ani trăiește la Verrières Le Buisson, dedicându-și tot timpul scrisului.

1972 Sub titlul *La Légende du siècle (Legenda secolului)*, apar o serie de filme pentru televiziune, despre și cu Malraux, semnate de Françoise Varny și Claude Santelli.

1973 Malraux face o călătorie în Bengal.

1974 Apar lucrările *La tête d'obsidienne (Capul de obsidian)*, meditație asupra lui Picasso și *L'irréel (Irealul)*.

1975 Apar : *Lazare* și *Hôtes de passage (Oaspeți în trecere)*.

Apariția acestor două lucrări completează *La corde et les souris (Frîghia și șoarecii)*, cuprinzînd : *Hôtes de passage*, *Les chênes qu'on abat*, *La tête d'obsidienne* și *Lazare*, care împreună cu *Antimoiros* formează *Le miroir des Nimbes (Oglinda nimburilor)*.

1976 Publică *L'intemporel (Atemporalul)*.

23 noiembrie În spitalul **Henri-Mondor**, la Créteil, Malraux moare, la vîrsta de 75 ani. Este înmormîntat în grădina palatului familiei Vilmorin din Verrières Le Buisson (Essone).

„Malraux va rămîne scriitorul care a spart tiparul românului burghez, introducînd istoria planetară, acțiunea politică și întrebările tragice... Hugo al unui

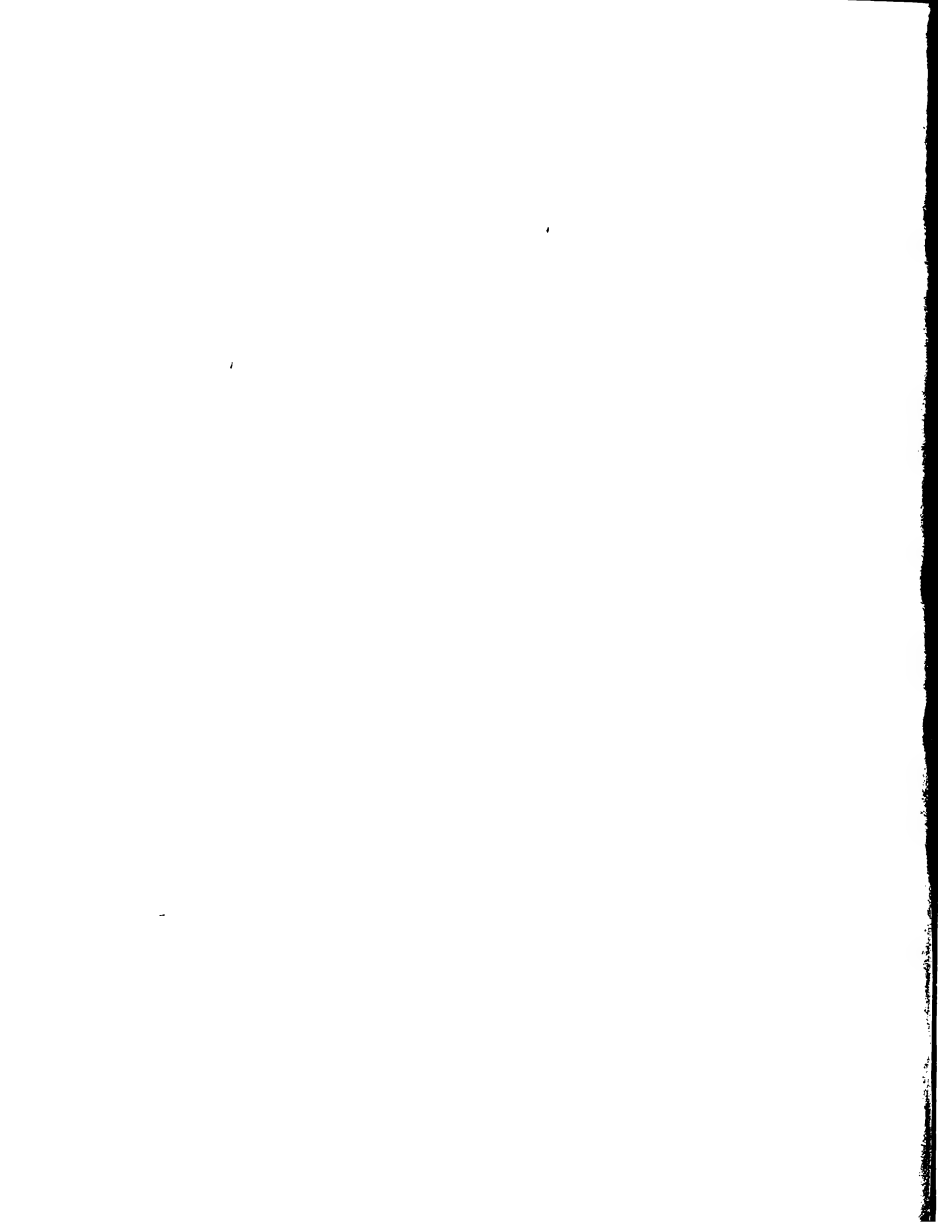
secol în care Sartre ar fi Voltaire, Malraux i-a trăit și i-a scris, numai el, legenda“.

(Bertrand Poirot-Delpech.)

1977 Apare *L'homme précaire et la littérature* (Omul precar și literatura).

Spre sfârșitul anului 1977 se publică *Le surnaturel* (Supranaturalul), care încheie trilogia *La métamorphose des dieux* (Metamorfoza zeilor).

I. M.

CUCERITORII

In amintirea prietenului meu
René Latouche

4.
212

PARTEA ÎNȚII

APROPIERI

25 Iunie.

„La Canton a fost declarată greva generală“

De ieri, această radio-telegramă e afișată, subliniată cu roșu. Pînă în zare, Oceanul Indian nemișcat, înghețat, lăcuit — fără dire. Cerul acoperit de nori, apăsător ca atmosfera dintr-o cameră de baie, ne înconjoară cu aer în-cărcat. Iar pasagerii umblă pe punte, cu pași mărunți, ferindu-se să se îndepărteze prea mult de avizierul unde vor fi afișate radio-telegramele primite astă-noapte. În fiecare zi, știrile precizează drama care începe ; ea se profilează ; acum, amenințare directă. îi obsedează pe toți oamenii de pe pachebot. Pînă în prezent, ostilitatea guvernului din Canton se manifestase prin vorbe ; iată că, dintr-o dată, telegramele dezvăluie fapte. Pe fiecare îl impresionează mai puțin răscoalele, grevele și luptele de stradă, cît voința neașteptată, și care pare dîrză ca voința engleză, de a nu se mai mulțumi cu vorbe, de a lovi Anglia în ceea ce o interesează cel mai mult : bogăția, prestigiul ei. Interdicția de a vinde în provinciile supuse guvernului din Canton orice marfă de origine engleză, chiar dacă e oferită de un chinez ; felul metodic în care piețele sînt controlate acum, una după alta ; sabotarea mașinilor de către muncitorii din Hong Kong ; în sfîrșit, această grevă generală care, dintr-o dată, lovește întregul comerț al insulei engleze, în

timp ce corespondenții ziarelor semnalează activitatea excepțională a școlilor militare din Canton, toate acestea îi pun pe pasageri în fața unui război de un tip cu totul nou, un război însă pornit de puterea anarhică a Chinei de Sud, sprijinită de colaboratori despre care nu știu aproape nimic, împotriva simbolului însuși al dominației britanice în Asia, stînca militară de unde imperiul fortificat își supraveghează turmele : Hong Kong.

Hong Kong. Insula se află aici pe hartă, neagră și distinctă, închizînd ca un zăvor această Rivieră a Perlelor pe care se întinde masa cenușie a Cantonului, cu punctulețele ce indică mahalale nebuloase, aflate abia la cîteva ore de tunurile engleze. Pasagerii privesc în fiecare zi mica pată neagră, de parcă ar aștepta vreo revelație, mai întîi îngrijorați, acum înspăimîntați și nerăbdători să ghicească cum va fi apărut acest loc, de care depinde viața lor — cea mai bogată stîncă din lume.

Dacă e lovit, redus mai devreme sau mai tîrziu la rangul de port mic, dacă, și mai simplu, își pierde puterea, asta ar însemna că China poate găsi cadrele de care a dus lipsă pînă acum, pentru a lupta împotriva albilor, iar dominația europeană se va prăbuși. Negustorii de bumbac sau de pînă cu care călătoresc simt acest lucru într-un mod acut, și nimic-nu e mai ciudat decît să citești pe fețele lor neliștea (ce se va întîmpla cu Firma ?), urmare a luptei formidabile întreprinsă de însuși imperiul dezordinei, organizat dintr-o dată, împotriva poporului care reprezintă, mai mult decît oricare altul, voința, dîrzenia, forța.

Mare agitație pe punte. Pasagerii se grăbesc, se împing, se imbulzesc unii într-alții : iată foaia cu radio-telegramele.

Elveția, Germania, Cehoslovacia, Austria, mai departe, mai departe. — *Rusia*, să vedem. Nu, nimic interesant. *China*, ah !

Șeniang : Ciang-Tuo-lin...

Mai departe.

Canton.

Pentru a se apropia, pasagerii cei mai depărtați ne înghesuie în perete.

Cadeții școlii militare din Wampo, comandați de ofițeri ruși și formînd ariergarda unei imense procesiuni de studenți și de muncitori, au deschis focul asupra Șamenului¹. Mateloții europeni însărcinați să apere podurile au ripostat cu mitraliere. Cadeții ațîțați de ofițerii ruși s-au avîntat de cîteva ori la asaltul podurilor. Ei au fost respinși cu mari pierderi.

Femeile și copiii europenilor din Șamen vor fi evacuați către Hong Kong, dacă e posibil cu vase americane. Plecarea trupelor engleze este iminentă.

Dintr-o dată se așterne tăcerea.

Pasagerii se depărtează unii de alții, înmărmuriți. La dreapta, totuși, doi francezi se apropie unul de altul : „În sfîrșit, domnule, te întrebî cînd se vor hotărî odată guvernele să ia atitudinea energică ce...” și se îndreaptă spre bar, sfîrșitul frazei pierzîndu-se în trepidațiile innăbușite ale mașinilor.

Nu vom fi la Hong Kong mai devreme de zece zile.

Ora 5

Șamen. — Electricitatea nu mai funcționează. Podurile au fost fortificate în grabă și barate prin fire de sîrmă ghimpată. Ele sînt luminate de proiectoarele canonierelor.

29 iunie, Saigon

Oraș trist, pustiu, provincial, cu alei lungi și bulevarde drepte unde iarba crește sub uriașii arbori tropicali... Culiul ricșei mele asudă : cursa e lungă. În sfîrșit, ajungem într-un cartier chinez, plin de firme aurite cu

¹ Concesiune europeană din Canton (n. a.).

frumoase litere negre, bănci mici, agenții de toate soiurile. Înaintea mea, în mijlocul unei alei largi acoperită de iarbă, zburdă o mică linie ferată. 37, 35, 33... stai! Ne oprim în fața unei case asemănătoare cu toate celelalte din cartier : un „compartiment“. Un soi de agenție. La intrare sînt fixate firme ale companiilor de comerț cantoneze puțin cunoscute. În interior, dincolo de ghișeurile prăfuite și gata să cadă, moșăie doi funcționari chinezi : unul cadaveric, îmbrăcat în alb, altul obez, de culoarea teracotei, gol pînă la brîu. Pe zid, cromolitografii din Șanghai : fete, cu bretonul lipit cuminte pe frunte, monștri, peisaje. Înaintea mea, trei biciclete puse de-a valma. Mă aflu la președintele Gomindanului din Cochinchina. Întreb în cantoneză :

— Patronul e aici ?

— Nu s-a întors încă, domnule. Urcați însă, luați loc...

Urc la primul etaj pe un soi de scară. Nimeni. Mă așez și, neavînd ce face, privesc : un dulap european, o masă Louis-Philippe, cu tăblie de marmură, o canapea chinezească din lemn negru și niște fotolii americane grozave, prevăzute cu nenumărate manete și șuruburi. Pe oglindă, deasupra mea, un portret mare al lui Sun Yat-sen și o fotografie, mai mică, a stăpînului casei. Prin deschizătura ferestrei pătrunde, odată cu un sfîrșit și cu sunetul de pocnitoare al unui negustor de supă, puternicul miros al unturii chinezești prăjite.

Zgomot de saboți.

Intră proprietarul, alți doi chinezi și un francez, Gérard, pentru care mă aflu aici. Sînt prezentat. Mi se dă de băut ceai verde și sînt însărcinat să asigur Comitetul Central „de fidelitatea secțiilor din întreaga Indochină franceză față de instituțiile democratice care, etc...”

În sfîrșit ieșim, Gérard și cu mine. Nu se află aici decît de cîteva zile, ca trimis special al Gomindanului în In-

dochina. E un bărbat scund, cu o mustață și cu o barbă încărunțite, semănând cu țarul Nicolae al II-lea, avînd aceeași privire tulbure, șovăitoare, și o aparentă bunăvoință. E în el ceva de profesor miop și de medic de provincie ; merge alături de mine cu un pas domol, precedat de o țigară fixată la extremitatea unui țigaret subțire.

Mașina lui ne așteaptă la colțul străzii. Ne ocupăm locurile și pornim, cu viteză mică, străbătînd cîmpia. Aerul pus în mișcare crează parcă un climat nou ; mușchii, obosiți și încordați totodată, se relaxează...

— Noutăți ?

— Ce-ați putut afla dumneavoastră înșivă din ziare. Ponierea ordinelor de grevă ale diverselor comitete muncitorești pare să fi fost perfectă... Iar englezii n-au găsit încă nimic pentru a se apăra ; organizarea voluntarilor e o glumă, bună, poate, împotriva răzmeriței, nu împotriva grevei. Interdicția de a exporta orezul asigură Hong Kong-ului provizii pentru un anumit timp, dar noi nu ne-am gîndit niciodată să înfometăm orașul ; de ce s-o facem ? Chinezii bogați care sprijină organizațiile contrarevoluționare sînt amețiți de această interdicție ca de o lovitură de ciomag...

— Dar de ieri ?

— Nimic.

— Credeți că guvernul Cochinchinei a oprit radio-telegramele ?

— Nu. Aproape toți funcționarii postului de telegrafie fără fir fac parte din *Tînărul Annam* ; am fi fost înștiințați. Hong Kong-ul e cel ce nu mai transmite.

O clipă de tăcere.

— Și sursele chineze ?

— Sursele chineze sînt conduse de propagandă, asta spune tot ! Diverse camere de comerț ar fi cerut pre-

ședintelui lor să declare război Angliei, soldați englezi din Șamen ar fi fost făcuți prizonieri de cantonezi, manifestații de o importantă excepțioanlă ar fi în pregătire... Povești ! Serios, sigur, este că, pentru prima oară, englezii din Hong Kong văd cum bogăția le scapă printre degete. Boicotul era bun. Greva, și mai bună. Ce va urma după grevă ? Păcat că nu mai știm nimic... Trebuie să primesc îndată câteva informații. În sfârșit, de două zile nici un vas n-a plecat pe mare spre Hong Kong. Toate se află aici, pe rău...

— Iar aici ?

— Știți, treburile nu merg rău ; veți putea lua cel puțin șase mii de dolari. Aștept alți șase sute, dar nu e sigur. Și n-au trecut decât patru zile de când mă aflu aici.

— Sînt destul de înflăcărați, dacă judec după fezultate ?

— Oh ! de-a binelea ! Entuziasmul chinezesc e destul de rar ; dar de data asta, trebuie s-o spun, sînt entuziaști. Și gîndiți-vă că cei șase mii de dolari pe care am să vi-i predau au fost dăruiți, aproape toți, de oameni săraci : culi, muncitori din port, meseriași...

— Ei ! au motive serioase să spere... Aventura Hong Kong-ului, Șamen...

— Desigur, acest război surd împotriva Angliei inerte, neputincioasă să acționeze — Anglia ! — îi îmbată. Însă tot ce se întîmplă este prea puțin chinezesc...

— Sînteți sigur ?

Tace, întepenit într-un colț al mașinii, cu ochii pe jumătate închiși, fie că se gîndește, fie că se lasă pătruns de acest aer proaspăt care ne odihnește ca o baie. În albastrul nesigur al serii, orezăriile trec pe lângă noi, mari oglinzi cenușii pictate ici și colo cu tufișuri și pagode, în laviuri estompate, dominate tot timpul de stîlpii înalți ai posturilor de T.F.F. Strîngîndu-și buzele și mușcîndu-și mustața, răspunde :

— Ați auzit de complotul „Monadei“ pe care l-au descoperit englezii la Hong Kong ?

— N-am auzit nimic : abia am sosit.

— Bun. O societate secretă, „Monada“, observă că legătura între Hong Kong și Canton nu mai e asigurată decât de un vapor mic, „Honan.“ Acest vapor, când se află în port la Hong Kong, e păzit de un ofițer englez și de câțiva mateloți. Delegații societății își dau seama — cu mult bun-simț — de foloasele ce le pot avea împiedicînd vasul să plece la Canton, când e încărcat cu arme pe care englezii le trimit contrarevoluționarilor.

— Nu-i nimeni dintre ai noștri pe vas ?

— Nu. Iar armele sînt aruncate în bărci din niște locuri pustii de pe Riviera Perlelor. Exact cum se proceda cu contrabanda de hașiș pe canalul de Suez. Să ne întoarcem la complot. Șase delegați, care știu sigur că-și riscă viața, îi ucid pe ofițer și pe mateloți, devin stăpînii vasului, lucrează acolo timp de patru ore și sînt prinși de un rond de voluntari englezi, în zori, în clipa cînd plecau luînd cu ei — ghiciți ce ? — unul din cele două blocuri de lemn de 6 metri lungime, cu ochii pictați, de pe prova vapoarelor chinezești.

— Nu înțeleg prea bine...

— Ochii aceștia îngăduie vasului să fie condus. Orb, s-ar sfărîma de o stîncă.

— Oh, oh !

— Sînteți uimit ? Zău, și eu. Dar în fond... „Asociația cea mai serioasă, în care aveți cea mai mare încredere, fiți sigur că va fi gata, cînd va veni clipa, să părăsească tot, pentru a se duce după un ochi pictat pe o bucată de lemn.“

Și, văzînd că surîd :

— Credeți că generalizez, că exagerez. O să vedeți, o să vedeți... Borodin și Garine vă pot povesti o sută de fapte de felul acesta...

— Îl cunoașteți bine pe Garine ?

— Dumnezeu, am lucrat împreună... Ce vreți să vă spun ? Cunoașteți activitatea sa ca director al Propagandei ?

— Aproape deloc.

— Oh ! este... Nu : e greu de explicat. Știți, China nu cunoștea ideile care duc către acțiune ; iar ele pun stăpînire pe ea așa cum ideea de egalitate a pus stăpînire în Franța pe oamenii dela '89 : ca pe o pradă. Poate că la fel se întîmplă în întreaga Asie galbenă ; în Japonia, cînd conferențiarilor germani au început să-l predice pe Nietzsche, studenții fanatizați s-au aruncat din înaltul stîncilor. La Canton, e mai neclar, și poate chiar mai îngrozitor. Individualismul cel mai simplu era de neînchipuit. Cuii sînt pe cale să descopere că ei există, pur și simplu că există... Avem în față o ideologie populară, care, precum o artă populară, nu e o vulgarizare, ci *altceva*... Propaganda lui Borodin a spus muncitorilor și țăranilor : „Sînteți niște inși grozavi pentru că sînteți muncitori, pentru că sînteți țărani și pentru că aparțineți celor două forțe majore ale statului“. Asta n-a prins deloc. Au socotit că marile forțe ale statului nu pot fi recunoscute după faptul că ele primesc lovituri și mor de foame. Se obișnuiseră prea mult să fie disprețuiți atît ca muncitori, cît și ca țărani. Se temeau că Revoluția va lua sfîrșit și că se vor întoarce la disprețul de care speră să se elibereze. Propaganda naționalistă, cea a lui Garine, nu le-a spus nimic de felul ăsta ; dar a acționat asupra lor într-un mod tulbure, profund — și neprevăzut — cu o violență extraordinară, dîndu-le posibilitatea de a crede în propria lor demnitate, în importanța lor dacă preferați. Trebuie să vezi vreo zecă culi, cu mutrele lor caraghioase de pisici șirete, îmbrăcați în zdrențe, cu pălării din pai din care se fac scaune, mînuind armele ca voluntari, înconjurați de o mulțime respectuoasă, pentru a bănuî ce-am obținut. Revoluția franceză, revoluția rusă au fost puternice pentru că au dat fiecăruia pămîntul lui : revoluția de aici e pe cale să dea fiecăruia viața sa. Împotriva acestui fapt nu poate acționa nici o putere occiden-

tală... Ura, vrem să explicăm totul prin ură ! Cît e de simplu ! Voluntarii noștri sînt fanatici din destule motive, însă în primul rînd pentru că doresc acum o astfel de viață încît... încît nu pot decît să scuipe pe cea pe care o duceau, ce mai ! Borodin poate că n-a înțeles încă bine acest lucru...

— Cei doi șefi se înțeleg bine ?

— Borodin și Garine ?

Am mai întîi impresia că nu vrea să-mi răspundă ; dar nu-i așa ; se gîndește. Fața sa devine, astfel, foarte fină. Se lasă seara. În afara zgomotului de motor al mașinii nu se aude decît țîrîitul ritmat al greierilor. Orezările gonesc mereu, de ambele părți ale drumului ; la orizont, un palmier se mișcă încet.

— Nu cred, reia el, că se înțeleg *bine*. Se înțeleg, asta-i tot. Se completează. Borodin e un om de acțiune, Garine...

— Garine ?

— E un om capabil de acțiune. Cînd e cazul. Ascultați. Veți găsi la Canton două soiuri de oameni. Cei care au venit pe vremea lui Sun, în 1921, în 1922, ca să-și încerce norocul sau ca să-și pună în joc viața, și pe care e cazul să-i numim aventurieri ; pentru ei. China este un spectacol de care sînt mai mult sau mai puțin legați. Sînt oameni pentru care sentimentele revoluționare înseamnă ceea ce atracția pentru armată reprezintă pentru cei din Legiune, oameni care n-au putut niciodată să accepte viața socială, care au cerut mult de la existență, care ar fi vrut să dea un sens vieții lor, și care, acum, renunțînd la toate acestea, *slujesc*. Și acei care au venit cu Borodin, revoluționari de profesie, pentru care China este o materie primă. Îi veți găsi aproape pe toți cei dinții la Propagandă, aproape pe toți ceilalți în acțiunea muncitorească și în armată. Garine reprezintă — și îi conduce — pe primii, mai puțin puternici dar mult mai inteligenți...

— Erați la Canton înainte de sosirea lui Borodin ?

— Da, continuă el surîzînd. Credeți-mă însă că vorbesc foarte obiectiv.

— Și mai înainte ?

Tace. Îmi va răspunde că nu mă privește ? N-ar fi neîndreptățit... Nu. Surîde iar, și atingându-mi foarte ușor genunchiul cu mîna :

— Înainte eram profesor la liceul din Hanoi.

Surîsul devine mai pronunțat, și mai ironic, iar mîna apasă.

— Dar am preferat altceva, închipuiți-vă...

Continuă imediat, ca și cum ar fi vrut să mă împiedice să pun o nouă întrebare :

— Borodin e un mare om de afaceri. Extrem de muncitor, curajos, îndrăzneț cînd e cazul, foarte simplu, posedat de acțiunea lui...

— Un mare om de afaceri ?

— Un om care simte nevoia să gîndească astfel despre fiecare lucru : „Oare îmi poate fi de folos, și cum ?”. Acesta e Borodin. Toți bolșevicii din generația lui au fost însemnați de lupta lor împotriva anarhiștilor : toți gîndesc că trebuie mai întîi să fii un om preocupat de real, de greutatea exercitării puterii. Apoi, mai e în el amintirea unei adolescențe de evreu tînăr, care se îndeleptea cu lectura lui Marx într-un orașel leton, înconjurat de dispreț și cu Siberia în perspectivă...

Greierii, greierii.

— Cînd credeți că veți avea informațiile la care făceați aluzie adineaori ?

— În cîteva minute. Vom lua cina la președintele secției din Cholon, care este proprietarul unui restaurant unde se fumează opiu, ca acesta.

Trecem, într-adevăr, prin fața unor restaurante împodobite cu litere enorme și cu oglinzi, într-o ambianță unde viața nu mai este decît lumină și zgomote ; o risipă de reflectoare, de oglinzi, de globuri și becuri, zgomot de *mah-jong*¹, patefoane, strigătele cîntărețelor, sunete ascuțite de flaut, cimbale, gonguri...

¹ „Eu cîștig”, joc chinezesc asemănător cu jocul de domino (n.t.).

Iată lumini din ce în ce mai dese. Șoferul schimbă vietezele și se enervează, claxonînd tot timpul pentru a putea înainta printr-o mulțime îmbrăcată în pînză albă, mai densă decît pe bulevardele noastre ; muncitori, chinezi săraci de toate profesiile se plimbă mîncînd dulciuri și fructe, abia deranjîndu-se pentru a lăsa să treacă mașinile care schelălăie și scrișnesc, în timp ce șoferii anamiți înjură în gura mare. Aici, nimic nu mai e ca în Franța.

Mașina se oprește în fața unui restaurant, fără balcoane de fier grosolane ca acelea văzute înainte, dar mai puțin colonial, cu o înfățișare de mic imobil particular. După obicei, intrarea, avînd deasupra două litere negre pe un fond aurit, e numai oglinzi, la dreapta, la stînga, în fund și chiar pe partea verticală a treptelor. La casă, un chinez obez, din care nu se vede decît torsul gol, face socoteli la abac, mascînd pe jumătate o încăpere adîncă unde se agită în umbră trupuri portocalii și mîini îndemînatice, în jurul unei farfurii imense cu langustine sidefii și al unei piramide de carapace goale, stacojii, ușoare.

La primul etaj, un chinez de vreo patruzeci de ani, cu cap de cîine dog, ne întîmpină (sînt prezentat) și ne poartă să intrăm într-o odăiță intimă, unde ne așteaptă trei dintre compatrioții lui. Costume strălucitor de albe, gulere militare. Pe canapeaua de lemn negru, căști coloniale. Iar prezentări. (Firește, e imposibil să auzi vreun nume.) O masă fără față de masă, acoperită cu mîncăruri, ceșcuțe pline cu sosuri ; fotolii de răchită. Lumina becurilor electrice, spînzurate în număr mare de plafon, străpunge noaptea intensă. Un freamăt de voci, acoperit tot timpul de salve de petarde, de țăcănitul dominourilor, de sunetele gongurilor și, din cînd în cînd, miorlăitul unei viori monocorde pune stăpînire pe odaie odată cu valurile de aer cald pe care ventilatoarele încearcă să le alunge.

Cel cu înfățișarea de dog, care este și proprietarul și interpretul, îmi spune, cu un glas aproape șoptit, cu un puternic accent :

Domnul director al spitalului francez a fost, săptămîna-asta, să ia cina aici...

Pare foarte mîndru ; e oprit însă de cel mai vîrstnic dintre prietenii lui :

— Spune-le că...

Gérard îi încunoștințează imediat că înțeleg cantoneza ; simpatia lor devine mai vizibilă, iar conversația începe : vorbărie democratică, „drepturile poporului” etc. Sînt stăpînit cu violență de impresia că unica forță a acestor oameni e un sentiment tulbure, că nenorocirile pe care le-au suferit sînt singurul lucru de care își dau într-adevăr seama. Mă gîndesc la societățile din provincii în timpul Convenției ¹ (dar acești chinezi sînt de o mare politețe, care e într-un contrast destul de ciudat cu obiceiul de a-și sufla nasul din răsputeri). Cîtă încredere au toți în cuvînt ! Și cît de slabi trebuie să fie, în fața acțiunii lucide și tenace a comitetelor tehnice, cărora le trimit dolarii lor !...

Iată ce-au aflat astăzi, talmeș-balmeș :

Din toate orașele din interior englezii se refugiază de urgență în concesiunile internaționale.

Marile federații ale culilor au hotărît că fiecare din membrii lor vor da de acum înainte 5 cenți pe zi pentru a veni în ajutorul greviștilor din Hong Kong.

O manifestație formidabilă e pregătită la Șanhat și la Pekin pentru a comemora violențele nedrepte comise de imperialiștii străini și pentru a afirma libertatea chineză.

Inrolări voluntare au loc în număr mare în provinciile din Sud.

Armata cantoneză a primit din Rusia o cantitate considerabilă de material de război.

Apoi, aceste știri, imprimate cu grijă cu litere mari :

¹ Convenția națională, organ reprezentativ din timpul revoluției burgheze din Franța (21 sept. 1792 — 26 oct. 1795 (n. t.).

Oprirea electricității e iminentă la Hong Kong.

Ieri au fost comise cinci atentate teroriste. Șeful poliției e grav rănit.

Orașul e pe punctul de a nu mai avea apă.

Și, în sfârșit, știrile care privesc politica internă, aproape toate referitoare la un anume Ceng Dai.

După ce terminarăm masa, coborîm, Gérard și cu mine, într-o fluturare de mînci albe și de plecăciuni, și hotărîm să mergem o clipă pe jos ; aerul este răcoros ; sirenele va-poarelor, nu departe, pe rîu, cu un muget pe care atmosfera umedă îl prelungește, domină în unele momente zarva restaurantelor chinezești.

Gérard merge în dreapta mea, neliniștit. A băut mult în seara asta...

— Sînteți suferind ?

— Nu.

— Păreți neliniștit...

— Da !

Abia a răspuns și-și dă seama de tonul repezit al cuvintelor lui și, imediat, adaugă :

— Am și de ce...

— Toți păreau însă încîntați ?

— Oh ! ei !

— Și știrile sînt bune...

— Care ?

— Cele pe care ni le-au comunicat ! Zău ! Oprirea Centralei de Electricitate, și...

— Va să zică n-ați auzit ce zicea vecinul meu ?

— Al meu îmi vorbea despre revoluție și despre tatăl lui, eram obligat să-l ascult...

— Spunea că Ceng Dai ni se va opune deschis.

— Ei și ?

— Cum, ei și ? Asta nu vă ajunge ?

— Asta mi-ar ajunge dacă...

— Să zicem că e omul cel mai influent din Canton.

— Prin ce ?

— Nu vă pot explica. Dealtfel; fiți liniștit, veți auzi vorbindu-se de el, e șeful spiritual al întregii aripi drepte a partidului ¹. Prietenii lui îl numesc Gandhi ² chinez. E adevărat că n-au dreptate.

— Să precizăm : ce vrea ?

— Să precizăm ! Se vede că sînteți tînăr... Nu știu. Nici el, poate.

— Dar prin ce vă supără ?

— Relațiile noastre erau mai curînd încordate. Acum, se pare că se pregătește să ne acuze în fața Comitetului celor Șapte ³ și în fața opiniei...

— În ce legătură cu ce ?

— Știu și eu ? Ah ! Pentru că ați aflat știri grozave la radio credeți că totul merge bine ! Situația internă e tot atît de importantă ca și cea externă, credeți-mă... Nu numai la Hong Kong, dar chiar și la Canton trebuie luptat împotriva comploturilor militare puse la cale mereu de englezi și în care își pun multe speranțe... Singura veste într-adevăr bună aflată astăzi e cea a rănirii șefului siguranței engleze. Hong e mai înzestrat decît presupuneam. Hong e șeful teroristilor, cel despre care radio-telegramele ne dau din cînd în cînd vești : „La Hong Kong au fost comise ieri două atentate... Trei atentate... Cinci atentate...” și așa mai departe. Garine avea mare încredere în el... A lucrat cu noi, a fost secretarul lui. Dealtfel, ce idee să te duci să-l cauți pe acest băiețaș ca să ți-l faci secretar ! Hong are de partea lui efervescența tinereții. Se va potoli. Dar trebuie să recunosc că e destul de nostim. Prima dată l-am văzut la Hong Kong, anul trecut. Aflu că s-a hotărît să-l

¹ Se referă la partidul Gomindan, în care erau reprezentate, în acea perioadă, toate clasele societății chineze (n. t.).

² *Mahatma Gandhi* (1869—1948), patriot și filosof indian, conducător al mișcării de independență națională a Indiei, adept al principiului non-violenței în lupta de eliberare, care a murit asasinat (n. t.).

³ Autorul face aluzie la un presupus Comitet care ar fi condus atunci Cantonul (n. t.).

omoare pe guvernator, cu un *browning*, el care de la zece pași nu era în stare să trimită un glonte într-o ușă. Sosește la mine la hotel, legănându-și mâinile prea mari, ca niște stropitori. Un puști, într-adevăr un puști ! „Sinteți, la cu-rent cu pro-iectul meu ?” Cu un accent foarte puternic, părea că taie cu fălcile cuvintele în silabe. Îi explică că „proiectul său”, cum îi zice el, nu-i prea grozav ; mă ascultă, foarte plictisit, timp de un sfert de oră. Apoi : „Da. Nu-mai că as-ta n-are importanță, atîta pagubă, pentru că am ju-rat”. Desigur, n-avea decît să dărîme tot ! Jurase, pe sîngele degetului său, în nu știu ce pagodă perfecționată... A fost foarte plictisit, foarte. Totuși mă uitam la el cu simpatie : chinezi de acest soi nu întâlnești în fiecare zi. În sfîrșit, cînd să iasă, își scutură umerii de parcă ar fi avut pureci și îmi strînge mîna, zicînd destul de încet : „După ce voi fi fost con-dam-nat la pedeapsa ca-pi-ta-lă, vă trebui să li se spună tinerilor să mă i-mi-te”. De ani de zile nu mai auzisem spunîndu-se „pedeapsă capitală” în loc de „moarte”.

— A citit ceva cărți...

— Dar fără nici un sentimentalism, ca și cum ar fi spus : cînd voi fi mort, va trebui să fiu incinerat.

— Și guvernatorul ?

— Trebuia să-l împuște în timpul nu știu cărei ceremonii, a treia zi. Parcă mă văd și acum, întins pe pat, gol și cu părul zburlit, pe o căldură infernală — deși nu era decît ora zece —, ascultînd larma claxoanelor avertizoarelor și a țipetelor, întrebîndu-mă dacă toate astea anunțau sfîrșitul ceremoniei sau al guvernatorului... Însă Hong, suspect, fusese expulzat încă de dimineată. În tot acest vacarm făcut de mașini și de culi, vedeam falca lui silabisind cuvintele, și, mai ales, auzeam glasul lui spunîndu-mi : „După ce voi fi fost con-dam-nat la pedeapsa ca-pi-ta-lă”... Dealtfel, îl aud și acum... și nu era o cacealma, să știți. Se gîndea într-adevăr, în uimitorul lui vocabular, că va fi condamnat la moarte. Va veni și asta... Un puștan...

— De unde se trage ?

— Din mizerie. Nu cred să-și fi cunoscut vreodată părinții. I-a înlocuit în mod avantajos cu un tip care vinde acum la Saigon ciudățenii, suveniruri, chestii din astea... Vreți să beți un pernod, un pernod adevărat ?

— Cu plăcere.

— Asta nu se refuză. Vom merge mâine la el... Veți putea astfel vedea unul din oamenii care i-au „format“ pe teroriști. Devin rari... Doriți să vă duceți la culcare ?

— Nu prea...

Cheamă șoferul, care se apropie.

— La Ti Sao.

Plecăm. Periferie luminată de felinare rare, ziduri în-negrite, canale unde tremură stele mari. aproape stinse, noapte informă străpunsă ici și colo de pete pătrate : maghernițe anamite unde veghează negustori nemișcați între stive de castronașe albastre... Gérard a fost într-adevăr profesor ? Caracterul, vocabularul lui se schimbă pe măsură ce obosește... Aș vrea să știu...

Mergem foarte repede, iar acum aproape că mi-este frig. Întepenit în colțul meu, cu brațele încrucișate pentru a mă încălzi, mai aud încă vorbăria democratică din timpul cinei, acele formule, derizorii în Europa, adunate aici ca vapoarele vechi mâncate de rugină : văd și acum entuziasmul grav pe care ele îl stîrnesc în toți acești bărbați, aproape bătrini... Și comitetul cantonez, conducînd totul, se înalță încet în spatele acestor depeșe pe care Hong Kong-ul nu le poate ascunde și care apar, una cîte una, ca niște rani.

1 iulie.

HONG KONG — Toți infirmierii chinezi din spitale se află în grevă.

Vapoarele Companiei de Navigație a Indochinei sînt imobilizate în port.

Ieri au fost comise noi atentate.

Nu au sosit vești de la concesiunea din Șamen.

Tristețe, plictis, enervare, pentru că nu știu ce să fac în acest oraș unde sînt obligat să aștept ca vaporul să plece din nou, în timp ce aş vrea atît de mult să mă aflu la Canton. Gérard mă regăsește la hotel. Luăm prînzul devreme, aproape singuri în sală ; îmi istorisește, mai puțin confuz decît ieri, povestea acestui Hong, care hotărăște acum să fie executați, unul după altul, șefii serviciilor engleze, și povestea omului pe care îl vom vedea în după-amiaza aceasta, omul pe care întîmplarea l-a făcut, spune Gérard, „moașa lui Hong“ Se numește Rebecchi ; e un genovez care a străbătut revoluția chineză cu o liniște de somnambul. Cînd a ajuns în China, cu ani în urmă, a deschis o prăvălie la Șamen ; dar europenii bogați îi inspirau atîta aversiune încît a părăsit-o și s-a stabilit chiar la Canton, unde Gérard și Garine l-au cunoscut în 1920. Vindea chinezilor marfa de calitate proastă de la bazarele din Europa și, mai ales, avea mici automate : păsări cîntătoare, balerine, un motan încălțat, pe care o monedă le punea în mișcare, și trăia de pe urma lor. Vorbea curent cantoneza și se căsătorise cu o indigenă destul de frumoasă, ce se îngrășase. Fusesse, în jurul lui 1895, anarhist militant ; nu-i plăcea să vorbească despre această perioadă a vieții lui, de care își amintea cu mîndrie dar cu întristare și pe care o regreta cu atît mai mult cu cît știa cît de nevolnic devenise :

„Ce vreți, toate astea sînt lucruri ce s-au dus...”

Gérard și Garine treceau cîteodată să-l vadă pe la șapte seara ; firma lui mare, luminoasă, începea să lucească ; niște ștrengari moțați o priveau, așezați în cerc pe pămînt. Urmele de lumină ale zilei se agățau de paietele și de mătăsurile păpușilor ; din bucătărie se auzea un zgomot de crătiți mișcate. Rebecchi, întins pe un șezlong de răchită în mijlocul prăvăliei lui strîmte, visa la turnec în interiorul provinciei, cu automate noi și numeroase. Chinezii vor

face coadă la ușa cortului său, se va întoarce bogat : va putea cumpăra o sală mare în care publicul va găsi *punching-ball*-uri, negri cu burta de catifea roșie, puști electrice, leagăne, tot soiul de mașinării ce merg cu monezi, poate că și un *bowling*... Când venea Garine, Rebecchi ieșea din visare ca dintr-o baie ; scuturându-se, îi întindea mîna și îi vorbea de magie. Era marota lui. Nu pentru că ar fi fost, la drept vorbind, superstițios ; era însă un tip ciudat. Nefiind dovedită prezența demonilor pe pămînt, și în mod special la Canton, dar nefiind dovedită nici absența lor, se cuvenea să fie invocați. Și îi invoca pe mulți, respectînd riturile, de la cei cu numele aflate într-un Grand Albert incomplet, pînă la cei cunoscuți îndeaproape de cerșetori și slujnice. Găsi puțini demoni, dar multe îndrumări din care trăgea foloase pentru a-și uimi clienții sau a-i vindeca eventual de boli ușoare. Abia de fuma opiu ; deseori, la ora siestei, silueta lui albă putea fi zărită la plimbare : caschetă turtită, trup de slăbănog, pantaloni largi, pe care niște agrafe de ciclist îi transformau în pantaloni de infanterist, iar picioarele întoarse în afară, ca la Charlot ; căci îi plăcea să iasă cu o bicicletă, pe care mai mult o trăgea după el, decît o folosea, o bicicletă veche, însă întotdeauna unsă cu grijă.

Trăia înconjurat de fetițe, culese de el, slujnice care n-aveau altă treabă decît să asculte povești, și pe care le supraveghea cu grijă soția lua chinezoaică, ce știa că el putea fi tentat să încerce cu ele niscaiva experiențe. Bîntuit de un erotism colonial, nu părăsea *Claviculele lui Solomon* decît pentru a citi sau reciti *Domnia biciului, Sclav*, sau orice carte franțuzească de acest gen. Apoi se lăsa dus de reverii îndelungi din care ieșea sfios și plin de pofte, cu un surîs de copil fricos. „Domnule Garine, ce credeți, există lucruri scîrboase în dragoste ? — Nu, dragul

meu, de ce ? — *Perqué*¹, *perqué*... asta mă privește..." Biblioteca era completată de o ediție a *Mizerabililor* și de câteva broșuri de Jean Grave, pe care îl păstra, dar nu-l mai admira.

În 1918 căpătase simpatie pentru Hong, pe care îl remarcase printre tinerii chinezi ce veneau să-l asculte. Renunțase repede la poveștile cu fantome și-l învățase franceza (nu mai avea nici un text italian și engleza abia de o știa). Când Hong știa să vorbească, învăța să citească ; apoi învăța aproape singur engleza pe care n-o cunoștea deloc, și citi tot ce putu găsi — prea puțin. Învățătura pe care o dau cărțile fu înlocuită de experiența lui Rebecci. Îi lega o prietenie profundă, care nu se manifesta niciodată și pe care violența lui Hong și ironia timidă și stângace a genovezului cu greu ar fi îngăduit să fie ghicită. Hong, obișnuit cu mizeria, înțelesese repede frumusețea de caracter a bătrînului său tovarăș, care nu făcea pomană ci îi aducea pe cerșetori „să bea un pahar“ (pînă în ziua cînd, furios să-și vadă prăvălioara strălucitoare invadată de un grup de înfometați, tocmai cînd nu avea nici o lețcaie, îi dădu pe toți afară cu lovituri de picior) și care, atunci cînd fratele lui fusese trimis la Biribi, lăsase totul baltă pentru a se instala aproape de temniță, ca să afle „trucurile“ ce s-ar fi făcut viața mai puțin chinuitoare și să poată, din cînd în cînd, mergînd să-l vadă, să-l sărute pe gură pentru a-i strecura o monedă de 20 de franci. Pe Rebecci îl emoționase acest adolescent ce izbucnea într-un ris de nestăvilit cînd îi povestea diverse istorii ; simțea însă că are un curaj rar, o tărie deosebită în fața morții și, mai ales, un fanatism ce-l intriga. „Tu, de n-ai să fi ucis de mic, o să faci treabă bună..."

Hong îl citi pe Jean Grave ; și, îndată ce termină, îl întreabă pe Rebecci ce părere are.

¹ Transcierea fonetică, în franceză, a italianescului *perché* = pentru că, de ce (n. t.).

Bebecchi cugetă înainte de a-i răspunde — ceea ce i se întâmpla rar — și spuse :

— Trebuie să mă gândesc, pentru că, înțelegi tu, micuțule, Jean Grave pentru mine nu e doar un om de treabă, e tinerețea mea... Cîte nu visam, acum pun în mișcare pășări mecanice... Erau vremuri mai bune ca acum ; totuși, noi n-aveam dreptate. Ești mirat că-ți spun asta ? Nu, n-aveam dreptate. *Perqué...* ascultă-mă cu atenție : cînd ai numai o singură viață, nu încerci să schimbi starea socială... Ce e greu, e să știi ce vrei. Iată : dacă zvîrli o bombă asupra magistratului, înțelegi, el crapă, și e bine. Dar, dacă faci un ziar pentru ca doctrina să fie cunoscută, nimeni nu se sinchisește.

Viața lui era ratată. Nu prea știa cum, dar era ratată. Nu se putea întoarce în Europa : acum era incapabil de o muncă manuală și nu voia să primească alta. Iar la Canton se plictisea, cu toate că în definitiv... Se plictisea sau se învinovăța că a acceptat o viață nedemnă față de speranțele tinereții lui ? Oare nu se muștra ca un imbecil ? I se propusese conducerea unui serviciu în poliția lui Sun Yat-sen ; sentimentele lui de anarhist erau încă prea puternice și se știa incapabil să decidă ca un om să fie denunțat sau urmărit. Mai tîrziu, Garine i-a propus să lucreze cu el : „Nu, nu, domnule Garine, sînteți drăguț, dar știți, cred că acum e prea tîrziu...” Poate că n-avusese dreptate ?... La urma urmei, el era, dacă nu chiar mulțumit, cel puțin liniștit, între demonii lui, cărțile de magnetism, chinezoaica lui, Hong și mașinăriile sale automate...

Hong se gîndi la judecata confuză a lui Rebecchi asupra propriei vieți. Unicul adevăr, pe care Occidentul îl învățase pe Hong cu destulă tărie pentru ca să-i fie imposibil să se elibereze de el, era caracterul unic al vieții. O singură viață, o singură viață... Nu-și dăduse vreodată seama ce este frica de moarte (niciodată n-ajunsese să înțeleagă pe deplin ce este moartea ; chiar și astăzi, a muri nu înseamnă pentru el a muri, ci a suferi nespus de o rană foarte

gravă) ci doar teama adîncă și constantă de a irosi această viață care era a lui și din care nu va mai putea șterge niciodată nimic.

Tocmai în această stare de nehotărîre a devenit unul din secretarii lui Garine. Garine îl alesese din cauza influenței pe care, prin curajul lui, o avea asupra unui grup destul de numeros de chinezi tineri, ce formau extrema stîngă a partidului ¹. Hong era atras de Garine, dar îi relata, seara, lui Rebecchi, nu fără oarecare neîncredere, cuvintele și ordinele acestuia. Bătrînul genovez, lungit pe canapea și preocupat să învîrtă o morișcă de hîrtie sau să contemple unul din acele globuri chinezești umplute cu apă în care se văd grădini fantastice, puneă jos obiectul, își încrucișa brațele pe pîntecele slab, înălța perplex sprîncenele și răspundea în cele din urmă : „Ei bine, poate că Garine are dreptate, poate că are dreptate...”

În sfîrșit, tulburările devenind din ce în ce mai frecvente iar Rebecchi din ce în ce mai sărac, acceptase un post la serviciul Informațiilor Generale, după ce specificase că, bineînțeles, „nu va trebui să spioneze pe nimeni”. Și Garine îl trimisese la Saigon, unde era folositor.

Terminasem masa și pornisem la drum, cu spatele încovoiat de căldură, cînd Gérard tăcu. Era ora la care putea fi găsit Rebecchi.

Intrăm într-un bazar mic : cărți poștale, statuete ale lui Buda, țigări, ărmuri din Annam, desene din Cambodgia, țesături „sămpot” ², pernîțe de mătase brodate cu dragoni ; obiecte nedesluite din fier, agățate de perete pînă la tavan, ferite de lumina soarelui. La casă, o chinezoaică grasă doarme.

— Patronul e aici ?

— Nu, domnu.

¹ E vorba de partidul Gomindan (n. t.).

² Țesături pentru acoperirea coapselor, în India (n. t.).

- Unde ?
- Nu știu.
- Bistro ?
- Poate bistro Nam Long.

Traversăm strada : „bistro Nam-Long“ e în față. O cafenea liniștită ; pe tavan niște șopîrlite bej își fac siesta. Doi servitori, ducînd pipe pentru opiu și cuburi de porțelan pe care fumătorii își pun capul, se încrucișează pe scară ; în fața noastră servitori tineri dorm, goi pînă la briu, cu părul atîrnînd pe brațul îndoit. Întins, singur pe banca de lemn negru, un om privește drept în față, legănîndu-și ușor capul. Cînd îl vede pe Gérard se ridică. Sînt ușor mirat : mă așteptam la un personaj garibaldian ; e un omuleț uscat, cu degetele noduroase, cu părul lins, încărunțit, tuns rotund, ca un cap de marionetă...

— Iată un bărbat care n-a mai băut pernod de ani de zile, zice Gérard, arătîndu-mă cu degetul.

— Bun, răspunde Rebecci. E-n regulă.

— Iese. Îl urmăm.

— Garine îl poreclise „Cîrpaciul“, îmi șoptește Gérard la ureche, în timp ce traversăm strada.

Intrăm în prăvălia lui și urcăm la primul etaj. Chinezoaica a ridicat capul, ne-a privit trecînd și a adormit din nou. Camera e mare. La mijloc, un pat cu o perdea împotriva țințarilor ; de-a lungul pereților, numeroase obiecte sub o pînză imprimată cu crengi înfrunzite. Rebecci pleacă. Auzim o broască scîrțîind, o ladă închisă brusc, apa care țîșnește dintr-un robinet și spumegă într-un pahar.

— Cobor o clipă, zice Gérard. Trebuie să mă duc să-i spun cîteva vorbe chinezoaicei lui ; dacă nu doarme prea adînc, asta-i face plăcere.

Clipa e lungă. Rebecci, tot tăcut, se întoarce primul, aducînd pe o tavă o sticlă, zahăr, apă și trei pahare. Se așează și pregătește el însuși cele trei pernoduri, fără a scoate o vorbă. După o clipă :

— Ei, vedeți, am devenit pensionar..?

— Rebecci, strigă Gérard, care urcă în sfârșit scara, netezindu-și barba, tovarășul așteaptă de la tine povești despre fiul tău spiritual ! Ah ! Am stat cam mult : am avut impresia că am fost filați. Nu.

N-a văzut cât de mult s-a schimbat expresia feței lui Rebecci când a vorbit de Hong.

— Tie, de nu te-aș cunoaște cum te cunosc, ți-aș fi răsuait până acum gîtul... Să nu faci asemenea glume !

— Ce te-a apucat ?

— Crezi *qué* e ziua potrivită, hai ?

— Care zi ?

Rebecci ridică din umeri, scos din sărite.

— Nu te-ai dus la Președinte. în dimineata asta la banchet ?

— Nu.

— Dar ce naiba faci ?

— Avem întâlnire la ora cinci.

— Ah ! va să zică asta e... *Qué* lui ar trebui să-i ceri vești despre Hong. Îți va spune că au pus laba pe Hong...

— Cine ? Englezii ? Albii ? De cînd ?

— De aseară, zice el. Poate că după două ore de la transmiterea radio-telegramelor, poate...

Cu lingurița amestecă lichidul din pahar, apoi îl bea dintr-o sorbitură :

— În altă zi, nu zic nu... Iar pernodul e aici pentru prieteni.

2 iulie.

Coborîșul Rivierei.

Se părea că neliniștea ar fi trebuit să crească; pe măsură ce ne apropiem de țintă. Nicidecum : pachetotul e cuprins de moleșeală. Ceas de ceas, în timp ce, cu mîinile acoperite de picături de sudoare, înaintăm prin aburii deși

de-a lungul malurilor netede ale riului, Hong Kong devine mai real, încrețea a fi un nume, un loc undeva pe mare, un decor de piatră ; fiecare simte cum îl pătrunde viața. Nici un fel de spaimă adevărată : o stare tulbure, în care se amestecă sîcîtoarea regularitate a mersului vasului și conștiința pe care o are fiecare că simte ultimele clipe de libertate : trupurile nu sînt încă angajate, neliniștea n-are decît o țintă abstractă. Minute ciudate, în timpul cărora ancestralele forțe animalice iau în stăpînire întreg vaporul. O stare de năuceală aproape fericită, o trîndăvie moale. A nu vedea încă, a afla numai știrile, a nu fi copleșit încă...

5 iulie.

Ora 5.

La Hong Kong a fost declarată greva generală.

Ora 5, și 1/2.

Guvernul proclamă starea de asediu.

Ora 9.

În rada Hong Kong-ului.

Tocmai depășim farul. Am renunțat la încercările de a dormi ; pe punte se află bărbați și femei. Limonade, whisky cu sifon. Pe suprafața apei, șirurile de becuri electrice desenează într-o punctație luminoasă conturul restaurantelor chinezești. Deasupra, vestita stîncă, masivă, puternică, de un negru compact la bază, se înalță, pîlînd tot mai mult pe cer, își rotunjește în mijlocul stelelor dubla ei cocoasă asiatică înconjurată de o pîclă ușoară. Nu e o siluetă,

o suprafață de hîrtie decupată, ci un lucru solid și adînc, ca o materie adevărată, ca un pămînt negru. Un șir de globuri (un drum ?) înconjură cea mai înaltă dintre cele două cocoase, Piscul, ca un șirag. Casele nu se văd decît ca niște licăriri de lumini necrezut de înghesuite, aproape amestecate deasupra conturului tremurător al restaurantelor chinezești, și care se destramă ca și negrul stîncii pe măsură ce se înalță, pentru a pieri acolo sus printre stelele strălucitoare și grele. În golf, pacheboturi mari, foarte numeroase, dorm, iluminate, cu etajele lor de hublouri, ale căror luciri în zigzag se amestecă cu cele ale orașului în apa caldă încă. Toate aceste lumini în mare și în cerul Chinei nu duc cu gîndul la forța albilor care le-au creat, ci la un spectacol polinezian, la una din acele sărbători unde zeii pictați sînt cinstiți prin puzderii de licurici, azvîrliți în noaptea insulelor ca niște grăunțe...

Vertical, un ecrîn nedeslușit trece prin fața noastră, ascunzînd totul, fără alt sunet decît al unei ghitare monocorde : pinza unei jonci. Aerul e călduț — și atît de liniștit !...

Peisajul punctelor luminoase, deodată, nu mai înaintază spre noi. Ne oprim. Ancorele se cufundă cu un zgomot asurzitor de fierărie mișcată din loc. Mîine dimineață, la ora șapte, poliția va veni la bord. E interzisă coborîrea.

Dimineața.

Mateloții pachebotului ne duc bagajele în șalupa Companiei. Nici un culi n-a venit să-și ofere serviciile. Aluncăm la suprafața mării, abia scuturați de această apă groasă de lagună. Deodată, în clipa cînd ocolim un promontoriu acoperit de coșuri și de avertizoare, se arată cartierul afacerilor : clădiri înalte profilate de-a lungul cheiului, silueta a Hamburgului sau Londrei zdrobită de un con de vege-

tație intensă și un cer pe care aerul transparent tremură de parcă ar ieși dintr-un cuptor. Șalupa acostează la debarcaderul gării, de unde altădată calea ferată pleca spre Canton.

Nici aici nu sînt culi. Compania, cică, a rugat marile hoteluri europene să trimită oameni... Nimeni. Pasagerii, ajutați de mateloți, își ridică bagajele cu mare trudă.

Iată strada principală. Margine a stîncii și a mării, orașul, clădit pe una, agățat de cealaltă, e o semilună unde această stradă, tăiată perpendicular de toate povîrnișurile care unesc cheiul de Pisc, scobește conturul unei frunze uriașe de palmier. De obicei, întreaga activitate a insulei se concentrează aici. Astăzi e pustie și liniștită. Din cînd în cînd, doi voluntari englezi, îmbrăcați ca niște cercetași, nedespărțiți și neîncrezători, se duc la piață pentru a împărți legume sau carne. Se aud în depărtare saboți. Nici o femeie albă. Nici mașini.

Iată magazine chinezești : bijuterii, negustori de jad, negoțuri de lux ; întîlnesc mai puține magazine englezești ; iar strada, cotind brusc, nu le mai văd. Cotitura e dublă și strada pare închisă ca o curte. Pretutindeni, la toate etajele, litere : negre, roșii, aurite, pictate pe tablîțe verticale sau fixate deasupra ușilor, enorme sau minuscule, fixate la înălțimea ochilor sau agățate acolo sus, pe dreptunghiul cerului, mă înconjoară ca un zbor de insecte. În fundul unor mari adîncituri întunecate, mărginite de trei ziduri, negustorii cu bluze lungi, așezați pe o tejghea, privesc strada. Îndată ce apar, își rotesc ochii lor mici către obiectele spînzurate de tavan de milenii : sepîi presate, moluște, pești, cîrnați negri, rățoi lăcuiți de culoarea jambonului ; sau către sacii de grăunțe și lăzile de ouă acoperite de pămînt negru, așezate pe jos. Raze de soare, dense, subțiri, pline de un praf roșcat, cad asupra lor. Dacă, după ce am trecut de ei, mă întorc, le întîlnesc privirea ce mă urmărește, apăsătoare, dușmănoasă.

În fața băncilor chinezești, cu firme aurite și închise cu gratii ca niște pușcării sau măcelării, soldați englezi fac de gardă ; aud câteodată izbitura patului puștii pe asfalt. Simbol inutil : tenacitatea englezilor, care a știut să smulgă stîncii și Chinei acest oraș, casă cu casă, este nepuținicioasă împotriva pasivității dușmănoase a trei sute de mii de chinezi hotărîți să nu mai fie niște învinși. Arme zadarnice... Nu numai bogăția, dar și lupta scapă din mâinile Angliei.

Ora patru. Siestă agitată din cauza ventilatorului care abia se învîrte, pentru că funcționarea uzinei electrice nu este asigurată decît parțial. E încă foarte cald, și, pe străzi, o căldură mai puternică decît cea din atmosferă se înalță odată cu praful din asfaltul lucitor ce oglindește cerul albastru. Delegatul adjunct al Gomindanului trebuie să-mi înmîneze niște documente. Delegatul principal, un baltic, tocmai a fost expulzat. Poate că-l voi vedea pe organizatorul european al grevei, germanul Klein.

Despre acest delegat adjunct știu numai că se numește Meunier, că a fost cîndva muncitor mecanic la Paris și sergent-mitralior în timpul războiului. Înfățișarea lui, în pragul casei sale coloniale foarte simple, la poalele Piscului, mă surprinde : mi-l închipuiam destul de vîrstnic : nu pare să aibă mai mult de treizeci și cinci de ani. E un băiat înalt, ras, solid, cu buza de sus foarte apropiată de un nas fin, cu ochi mici vioi și cu șuvițe zbîrlite ce-i alcătuiesc oarecum o mutră de iepure poznaș ; cordial, vorbăreț, vizibil fericit că poate vorbi franțuzește, înfundat în fotoliul lui din palmier, în fața a două pahare înalte, aburite, cu mentă proaspătă în ele. După zece minute, își dă drumul :

— Ah ! dragul meu, să vezi atunci, un spectacol grozav : dogul casei Old England, singurul adevărat, Hong Kong însuși, putrezește pe picioare, e îndopat cu viermi ! Ai văzut străzile, căci ai venit azi-dimineață ? Nu e urît ! Ba e chiar frumos. Dar asta nu-i nimic, dragul meu, nu-i

nimic, ți-o spun eu ! Trebuie să le vezi toate astea dinăuntru, pentru ca să fie într-adevăr grozav !

— Și ce se vede, dinăuntru ?

→ Ei, o mulțime de chestii. Prețurile, de exemplu. Casele care valorau anul trecut cinci mii de dolari, când sînt scoase acum la vînzare se cere pe ele 1500. Siguranța îndrugă o grămadă de minciuni. E ca atunci cînd au răspîndit zvonul că au pus mîna pe Hong. Să te ții !

— Era fals !

— Cu totul fals !

— Dar la Saigon toată lumea credea...

— Oh ! gogoși, nu de ele ducem lipsă. Hong e la Canton, bine mersi.

— Îl cunoști pe Borodin ?

— Mi-l închipui ca pe Clemenceau, cînd avea patruzeci sau patruzeci și cinci de ani. Are multă experiență. Singurul lucru care i se poate reproșa e că îi iubește cam prea mult pe ruși.

— Și Garine ?

— În ultimul timp a făcut un lucru strașnic : i-a transformat pe greviștii din Canton (ce trăiesc din alocațiile pe care Borodin împreună cu el au reușit să le obțină de la guvern) în agenți activi de propagandă. O armată !... Incepe însă să aibă o mutră de cadavru, Garine ! Paludism, dizenterie, ce știu eu ? Încă puțină mentă ? Nu te simți rău într-un fotoliu, la o asemenea oră... Ah ! poftim ! ia-ți hîrțile ; așa o să fi sigur că n-ai să le uiți. Au avut o idee bună, englezii, că au asigurat ruta Hong Kong-Canton printr-un echipaj al flotei de război ! Klein o să vină încoace imediat : o să plecați împreună. Nu trebuia să plece decît peste cîteva zile, dar a fost descoperit și trebuie s-o ia din loc rapid, dacă e să dau crezare informațiilor Sigurantei. Eu însumi cred că nu mai am mult...

— Ești sigur că nu voi fi perchezitionat în seara asta la plecare ?

— Nu au nici un motiv : ești în tranzit, și ei știu că actele tale sînt în ordine. Știu de asemenea că a percheziționa este totuna cu a nu face nimic. Fii totuși prevăzător, bineînțeles... Ca să obțină rezultate, ar trebui să te aresteze, iar din acest punct de vedere, nu e încă primejdie. Cel mult te expulzează.

— E ciudat...

— Nu, e simplu, ei preferă *Intelligence Service*-ul și, la nevoie intervențiile discrete. Și au dreptate. În fine, situația lor e cu totul specială : legal, nu sînt în război cu Cantonul. Ar putea încerca acum să nascocoască ceva, dar nu țin atît de mult să vă păstreze, pe Klein și pe tine : pentru ei sînteți cam dezagreabili... Ia spune, tu nu-l cunoști pe Klein ? Nu, pentru că abia ai sosit...

Fraza a fost spusă pe un asemenea ton, încît întreb :

— Ce-i reproșezi ?

— E cam ciudat... Dar, ca profesionist, e într-adevăr bun. L-am văzut cum lucrează, ei bine, poți să mă crezi : știe ce înseamnă dezlănțuirea succesivă a grevelor !

Apropo de lucru, voiam să-ți zic mai înainte că unul din momentele în care Garine s-a arătat într-adevăr la înălțime a fost atunci cînd a organizat școala de cadeți. Cu asta nu se poate glumi. Admir. Să faci un soldat dintr-un chinez n-a fost niciodată ușor. Dintr-un chinez bogat, și mai greu. A izbutit să recruteze o mie de oameni cu care să se formeze cadrele unei mici armate. Într-un an, vor fi de zece ori mai mulți, și atunci nu vād prea bine ce armată chineză le va putea face față... A lui Ciang Tou-lin, poate... Nu e prea sigur. În privința englezilor, dacă vor să se joace de-a corpul expediționar (presupunînd că tovarășii de acolo sînt destul de nătărăi pentru a-i lăsa să plece), vom avea de ce să ne amuzăm. Nu era mare lucru să-i aduni pe cadeți : le-a dat titluri, insigne, a făcut să fie respectați. În sfîrșit, era ceva ce se putea face. Dar i-a făcut să cunoască existența unui viciu, puțin cunoscut în China, ce se numește curaj. Jos pălăria ! Cu siguranță

că eu n-aș fi reușit. Știu că a fost ajutat mult de Gallen și mai ales de comandantul școlii, Cian Kai-și ¹. El, Cian, a recrutat împreună cu Garine primele cadre serioase. El a făcut asta, vezi ! așa cum au făcut englezii acest oraș : om cu om, curaj cu curaj, solicitînd, pretinzînd, impulsivitatea. Și asta n-a mers ca pe roate... Să te duci să cauți indivizi ce seamănă cu maimuțele, avînd unghia degetului mic uitate atîta de lungă, și să izbutești să le smulgi odraslele... Îmi închipui cum a fost... Ceea ce l-a ajutat a fost trimiterea, la Wampo, a unui fiu al fostului vicerege. Apoi, propria lui familie, cred... În sfîrșit, e foarte bine. Și să le bagi în cap oamenilor că acești cadeți nu sînt soldați, ci slujitorii revoluției, e de asemenea foarte bine. În '25 s-au văzut rezultatele la Șamen.

— Nu atît de strălucite...

— Pentru că n-au cucerit Șamenul ? Crezi că voiau să-l ia ?

— Ai informații serioase în privința asta ?

— Le vei primi acolo. Cred că ținta era mai ales Ceng Dai. Probabil e din ce în ce mai necesar ca el să fie pus în fața unui fapt împlinit. În fine, rămîne de văzut. Ceea ce a ieșit la iveală a fost faptul că atunci cînd mitralierele au început să tragă asupra alor noștri, mulțimea a șters-o, ca dîe obicei, dar vreo cincizeci de inși s-au aruncat în luptă : cadeții. Au fost găsiți la treizeci de metri de mitraliere — la pămînt, cum era firesc. Pare-mi-se că în acea zi ceva s-a schimbat în China.

— De ce atacarea Șamenului să fi fost îndreptată împotriva lui Ceng Dai ?

— Am zis : poate. Am impresia că nu ne mai simțim foarte bine împreună și, îndeosebi, n-am încredere în prietenul lui, guvernatorul Wu Hon-min.

¹ Se referă la Cian Kai-și în anii de început ai Gomindanului ; vezi prefața (n. t.).

— Gérard era neliniștit... Popularitatea sa e oare încă tot atât de mare ?

— Se pare că a scăzut mult în ultimul timp...

— Dar ce funcție are ?

— N-are funcție în stat. Dar e conducătorul a nenumărate societăți secrete care formează partea cea mai fățișă a aripei de dreapta în Gomindan... Dragul meu, când Gandhi, care n-avea funcție, a ordonat Hartal-ul, când a spus indienilor să facă grevă, ce mai, pentru prima oară cu toții au părăsit lucrul, deși a sosit prințul de Galles, iar prințul a trecut prin Calcutta de parcă ar fi fost acolo școala surdo-muților. Mulți indieni, după aceea, și-au pierdut slujba și, inevitabil, mai mult sau mai puțin, au murit de foame. Totuși. Aici, forțele morale, acest lucru e la fel de adevărat, la fel de sigur ca această masă sau ca acest fotoliu...

— Dar Gandhi e un sfânt.

— E posibil : ei nu știu nimic. Gandhi e un mit, asta-i adevărul. Ceng Dai, la fel. Oameni ca aceștia nu trebuie căutați în Europa...

— Și guvernul ?

— Din Canton ?

— Da.

— Un soi de braț al balanței care oscilează, străduindu-se să nu cadă, de la Garine și Borodin, care au în mîna lor poliția și syndicatele, la Ceng Dai, care nu stăpînește nimic, dar care înseamnă și el ceva... E anarhie, dragul meu, atunci când guvernul e slab, nu atunci când nu există guvern. În primul rînd, există întotdeauna un guvern ; când treburile nu mai merg, există mai multe, asta-i tot. Iar pe guvernul ăsta Garine vrea să-l angajeze pînă-n gît : vrea să-l facă să promulge afurisitul lui de decret. Hong Kong fără escalele vapoarelor, Hong Kong interzis vapoarelor ce merg în China e un port sfîrșit, dus pe copcă ! Gîndește-te : cînd a fost vorba de așa ceva, au cerut îndată

intervenția militară aici. Atunci !... Dacă se întâmplă așa, Garine e dat dracului. Dar e greu... e greu...

— De ce ?

— Ei... nu-i ușor de zis. Guvernul, înțelegi, ar vrea să fie alături de noi, chiar deasupra noastră dacă e posibil ; îi e teamă să nu fie înghițit, dacă ne urmează prea departe, fie de englezi, fie de noi. Dacă ne-am bate numai împotriva Hong Kong-ului ; dar ce ne facem cu interiorul țării ! Interiorul ! Pe această cale speră să ne învingă... Astea trebuiau văzute de aproape...

Bem mentă din paharele noastre mari într-o tăcere rară sub tropice, netulburată nici de ventilatorul oprit. Tăcere fără strigătele cîntate ale negustorilor ambulanti, fără pocnitoarele chinezești, fără păsări, fără greieri. O adiere de vînt venită din golf înclină ușor rogojinele întinse pe ferestre, descoperă un triunghi de zid alb acoperit de șopîrle adormite și aduce mirosul de gudron încins de pe drum ; citeodată, numai chemarea unei sirene îndepărtate, singuratică, parcă înăbușită, se înalță din mare.

Către ora cinci, vădit obosit, sosește Klein și, cu miinile pe genunchi, se prăbușește dintr-o dată într-un fotoliu, al cărui lemn de palmier scîrțîie sub greutatea lui. E înalt, cu umerii largi, iar fața lui, foarte aparte, mă surprinde : întilnești citeodată un asemenea tip în Anglia, rar însă în Germania. În acești ochi limpezi, avînd deasupra sprîncene stufoase, în acest nas turtit și în această linie formidabilă a gurii căzute, prelungită de riduri adînci, care pornind de la nas întilnesc bărbia, în această față largă și netedă, în acest gît masiv, e ceva de boxer, de dog și de măcelar. În Europa, pielea lui era fără îndoială foarte roșie, pentru că obrații lui au urme de cuperoză ; aici, ea e brună, ca a tuturor europenilor. Vorbește la început în franceză, cu un puternic accent din Germania de Nord ce dă vocii lui ușor răgușite un ton cîntat, aproape belgian, dar, foarte obosit, se exprimă cu multă greutate

și îndată se hotărăște să vorbească germana. Meunier, din cînd în cînd, rezumă în franceză conversația lor.

Greva generală de la Canton, menită să întărească puterea conducătorilor stîngii, să slăbească puterea moderaților și, în același timp, să lovească, chiar la Canton, în sursa principală a bogăției Hong Kong-ului, adică pe negustorii bogați adversari ai Gomindanului care fac negoț cu englezii, ține de cincisprezece zile ; Borodin și Garine sînt obligați să-i facă pe cei aproape cincizeci de mii de oameni să trăiască din fondurile de grevă, adică din impozitele luate la Canton și din fondurile trimise de nenumărații chinezi revoluționari din „colonii“. Ordinul de grevă generală la Hong Kong, ducînd pește o sută de mii de muncitori la încetarea lucrului, obligă guvernul cantonez să alocă un ajutor de grevă unui asemenea număr de muncitori, astfel încît fondurile destinate acestor ajutoare vor fi epuizate în cîteva zile ; de pe acum alocațiile nu mai sînt date muncitorilor necalificați. Ori, în acest oraș, unde poliția secretă engleză n-a fost în stare să distrugă organizațiile cantoneze, poliția de pe străzi, asigurată de voluntari înarmați cu mitraliere, e prea puternică pentru a îngădui triumful unei rebeliuni. Mișcările de violență ce-au avut loc în ultimele zile s-au mărginit la încăierări. Muncitorii vor trebui deci să reia lucrul — exact ceea ce așteaptă englezii.

Garine, care are acum ca sarcină direcția generală a propagandei, își dă seama la fel ca și Borodin în ce măsură momentul e critic, în ce măsură această grevă colosală, în ciuda puterii ei ce-i uluiește pe toți albi din Extremul-Orient, e amenințată să se prăbușească. Amîndoi nu pot acționa decît în calitate de consilieri și se află în fața opoziției formale a Comitetului, suveran în a decreta măsurile pe care ei contau. Ceng Dai folosește, zice Klein, întreaga sa influență pentru a-i împiedica pe cei doi să acționeze. Pe de altă parte, mișcarea anarhistă se dezvoltă într-un chip foarte primejdios — ceea ce era ușor de pre-

văzut — și o serie de atentate teroriste a început chiar la Canton. În sfârșit, vechiul dușman al Gomindanului, generalul Ceng Tung-ming (grație subvențiilor englezilor) e pe cale de a strânge o nouă armată pentru a porni împotriva orașului.

★

Vasul nostru a plecat.

Nu văd acum din insulă decît o siluetă împunsă de ne-numărate luminițe, micșorîndu-se încet, neagră sub cerul fără putere. Uriasele desene publicitare ies în relief deasupra caselor. Publicitate a celor mai mari societăți engleze care, încă acum o lună, stăpîneau orașul cu toate globurile lor aprinse. Electricitatea, devenită prețioasă, nu le mai însuflețește, iar culorile cu care sînt pictate dispar în umbra serii. O cotitură bruscă le înlocuiește deodată printr-o față golașă a coastei muntoase chineze, argiloasă, roasă de o iarbă scurtă, ale cărei urme dispar în noaptea ciuruită de țînțari, ca acum trei mii de ani. Și întunericul înlocuiește această insulă roasă de viermii inteligenți care îi lasă aspectul său imperial, dar nu-i mai îngăduie să înalțe pe cer decît mari semne negre, simboluri stinse ale bogățiilor sale...

★

Tăcerea. Tăcerea absolută, și stelele. Trec jonci, puțin dedesubtul nostru, duse de curentul împotriva căruia înaintăm, fără un sunet, fără un chip omenesc. Nimic pămîntesc în acești munți nedesluiți ce ne înconjoară, în apa care nici nu murmură, nici nu clipocește, în acest fluviu mort ce se scufundă în noapte ca un orb; nimic omenesc în bărcile cu care ne încrucișăm, poate doar felinarele lucind atît de slab în spate încît abia se reflectă...

— ...Mirosul nu e același...

S-a înnoptat de-a binelea. Klein e alături de mine. Vorbește în franceză, aproape în șoaptă :

— Nu e același... Ai călătorit noaptea, pe râuri ? În Europa, vreau să zic.

— Da...

— Cît e de diferit, nu-i așa. cît e de diferit !... Tăcerea nopții, la noi, înseamnă pacea... Aici așteptăm tăcănitul mitralierelor, nu ?

E adevărat. E o noapte de răgaz : ghicești că această tăcere e plină de arme. Klein îmi arată focuri tremurătoare, aproape imperceptibile.

— Sint ai noștri...

Vorbește tot în șoaptă, pe un ton de mărturisire.

— Nu se vede nimic aici : nu se mai aprinde nimic... Privește. Pe bancul de nisip. La vedere.

În spatele nostru, pe pod, vreo zece europeni tineri, ale căror companii au sucursale la Șamen și care se duc să-i ajute pe voluntari, așezați în semicerc în jurul a două femei tinere, trimise, se zice, de un ziar (sau de Siguranță ?...), se întrec în anecdote :aranjase să se ceară la Moscova un sicriu de cristal asemănător cu al lui Lenin, dar rușii au trimis unul de sticlă... (e fără îndoială vorba de Sun Yat-sen). Altădată..."

Klein ridică din umeri :

— Țștia sînt numai idiști...

Pune mîna pe brațul meu și mă privește :

— Știi, în vremea Comunei din Paris, e arestat unul mare. Atunci el țipă : „Dar, domnilor, n-am făcut niciodată politică ! — Tocmai de aceea !“ îi răspunde un țip cu judecată. Și-i sparge capul.

— Adică ?

— Nu întotdeauna suferă aceiași. Îmi amintesc de o sărbătoare, pe vremuri, unde priveam niște... ființe ce semănau cu ăștia. Ah ! Cîteva gloanțe de revolver, pentru a frînge acest... nu știu cum să-i spun, acest... suris ! Înfrățirea tuturor acestor mutre de oameni ce n-au trăit

vreodată fără să se ghiftuiască. Da, să-i faci pe niște înși ca ăștia să știe că acel lucru, ce se numește viața ome-nească, există ! E rar, *ein Mensch*... un om, ce mai !

Mă feresc să răspund. Vorbește din simpatie sau din nevoie ? Vocea lui șoptită e fără timbru și acompania-mentul fin al țințarilor o face aproape răgușită. Mîinile sale tremură : n-a dormit de trei zile. E pe jumătate beat de oboseală.

În spate, despărțiți de noi printr-o ușă zăbreliță, pă-zită de doi soldați hinduși cu turbane, cu carabinele sub braț, pasagerii chinezi joacă și fumează în tăcere. Klein, care s-a întors, privește zăbrelele groase ale ușii...

— Știi cum sînt îndurate la pușcărie încercările cele mai... cumplite ? Sau cele mai josnice ?... Mă gîndeam tot timpul că voi otrăvi orașul. Asta o puteam face ; aș fi putut ajunge la rezervoare, după eliberare ; știam că aș fi putut face rost de cantități mari de cianură... printr-un prieten... electrician. Cînd sufeream prea tare, mă gîndeam la mijloacele ce le voi folosi, îmi închipuiam cum va fi... După aceea mă simțeam mai bine. Condamnatul, epilep-ticul, sifiliticul, mutilatul : nu-s ca ăilalți. Cei ce *nu pot* accepta...

Un scripete, ce tocmai cade pe pod și mai răsună încă, l-a făcut să tresalte. Își recapătă răsuflarea și continuă cu amărăciune :

— Sînt prea nervos în noaptea asta... Atît de istovit ! Amîntirea acelor lucruri rămîne. Adesea, în adîncul mi-zeriei, se află un om... Ar trebui păstrat acest om după ce mizeria e învinsă... E greu... Ce înseamnă pentru ei, pentru întreaga lume revoluția ? *Stimmung*-ul ¹ Revoluției — atît de important ! — Ce e ? Am să ți-o spun : nu se știe. Re-voluția apare în primul rînd pentru că există prea multă mizerie, nu numai lipsă de bani, și pentru că... totdeauna

¹ Aici cu înțeles de „spiritul“ (germ.) (n. t.).

bogătașii sînt cei care trăiesc, iar ceilalți cei care nu trăiesc...

Glasul a devenit mai puternic : sprijinindu-se tare cu coatele de bastingajul cald încă, își însoțește sfîrșitul frazei cu o mișcare înainte a umerilor săi largi, așa cum alții ar izbi cu pumnul.

— Aici situația s-a schimbat ! Cînd voluntarii negustori au vrut să întoarcă vechea stare, cartierul lor a ars trei zile. Femeile cu picioarele lor alergau ca niște pinguini...

Se oprește o clipă, cu privirea pierdută. Apoi zice :

— Și totul e întotdeauna la fel de stupid... Morții, cei din München, cei din Odesa... Mulți alții... Totdeauna la fel de stupid...

Pronunță stupid, cu dezgust.

— Stau acolo ca niște iepuri, sau ca în poze. Nu e tragic, nu... E stupid... Mai ales cînd au mustăți. Trebuie să-ți spui, că sînt cu adevărat oameni uciși... N-ai crede...

Tace din nou, rezemat cu tot trupul de bastingaj, prăbușit. Țîntarii și insectele, roind în jurul luminilor voalate ale podului, sînt din ce în ce mai numeroși. Fără a fi văzute, taluzurile și riul se ghicesc în întuneric unde nu sclipesc decît lucirile becurilor noastre electrice, lipite parcă de vapor. Acum, ici-colo, forme înalte pătează nedeslușit cerul nocturn : poate plasele înălțate ale pescarilor...

— Klein ?

— Was ? Ce e ?

— De ce nu te culci ?

— Sînt prea obosit. Jos e prea cald...

Mă duc să caut un șezlong și-l așez alături de el. Se întinde încet, fără o vorbă, își înclină capul pe umăr și rămîne nemișcat, furat de somn sau abrutizat. Afară de ofițerul de cart, de sentinelele hinduse și de mine, toți dorm ; chinézii, de cealaltă parte a zăbrelelor, pe bagajele lor, alții pe șezlonguri sau în cabinele lor. Cînd scade zgo-

motul mașinilor, nu se mai aud decît cei ce dorm, care sforăie, și un chinez bătrîn, care tușește, tușește, apucat de accese nesfîrșite, deoarece servitorii au aprins pretutindeni bețișoare de tămîie ce alungă țîntarii.

*

Mă refugiez în cabină. Mă scol înșă buimac după ce-am dormit prost : migrenă, oboseală, tremurături... Îmi spăl fața cu multă apă (nu fără greutate : robinetele sînt minuscule), dau drumul la ventilator, deschid hubloul.

Așezat în cușeta mea, lîncezind, scot din buzunar, una cîte una, hîrțiile ce se află acolo. Reclame ale farmaciilor tropicale, scrisori vechi, hîrtie albă împodobită cu micul drapel tricolor al mesageriilor maritime... Toate acestea, rupte în bucățele cu o grijă de bețiv, sînt aruncate prin hubloul în apă. În alt buzunar, scrisori vechi de la cel pe care ei îl numesc Garine. Din prudență, n-am vrut să le las în valiza mea... Dar aceasta ? E lista hîrțiilor ce mi-au fost încredințate de Meunier. Să vedem. Sînt multe lucruri... Dar iată două pe care Meunier le-a pus de-o parte chiar pe listă : prima e copia unei note a *Intelligence Service*-ului referitoare la Ceng Dai, cu adnotări ale agenților noștri. A doua e cea a uneia din fișele Siguranței din Hong Kong privitoare la Garine.

După ce am închis ușa cu cheia și am tras zăvorul, iau din buzunarul cămășii plicul mare pe care mi l-a dat Meunier. Hîrtia pe care o caut e ultima.

E lungă și cifrată. În susul primei pagini : *transmis urgent*. Cifrul se află, dealtfel, alături.

Împins de curiozitate și chiar de o anumită neliniște, încep să traduc. Ce-a devenit astăzi omul, al cărui prieten am fost ani de-a rîndul ? Nu l-am mai văzut de cinci ani. În timpul acestei călătorii n-a fost zi care să nu-l fi impus amintirii mele, fie că mi se vorbea despre el, fie că activitatea lui era prezentă în radio-telegramele primite...

Mi-l închipui, așa cum l-am văzut la Marsilia la ultima noastră întrevvedere, dar cu un chip alcătuit din unirea imaginilor lui succesive ; ochi mari cenușii, duri, aproape fără gene, un nas subțire și ușor curbat (mama lui era evreică) și, mai ales, săpate în obraji, acele două riduri fine și evidente care fac să cadă extremitățile buzelor subțiri, ca la atâtea busturi romane. Nu aceste trăsături, în același timp ascuțite și pronunțate, îi însuflețesc fața, ci gura cu buzele lipsite de moliciune, cu buzele încordate trase de mișcările fălcii cam puternice ; gura energică, nervoasă...

În starea de oboseală în care mă aflu, frazele pe care le traduc cu încetineală îmi ordonează amintirile și ele se grupează succesiv. Vocea domină. În noaptea aceasta par un bețiv ce-și urmărește visul...

Pierre Garin, zis Garine sau Harine. Născut la Geneva, la 5 noiembrie 1892, din Maurice Garin, cetățean elvețian și din Sofia Alexandrovna Mirski, rusoaică, soția lui.

S-a născut în 1894... Se vrea mai bătrîn ?...

Anarhist militant. Condamnat pentru complicitate într-un proces anarhist la Paris în 1914.

Nu. N-a fost niciodată „anarhist militant“. În 1914 — la douăzeci de ani — încă sub influența studiilor în literatură pe care le terminase și din care nu păstrase decât revelația unor mari existențe opuse („Ce cărți merită să fie scrise, afară de *Memorii* ?“), era indiferent față de sisteme, hotărât să-l aleagă pe cel pe care împrejurările i-l vor impune. Ceea ce căuta la anarhiști și la socialiștii extremiști, cu tot numărul mare de informatori ai poliției pe care știa că-i înfilnește la primii, era speranța unei vremi a insurrecțiilor. L-am auzit de mai multe ori, întors de la vreo întrunire (unde — naivitate — se dusesese cu o șapcă de la Barclay), vorbind cu o ironie disprețuitoare despre oamenii pe care-i văzuse și care pretindeau că lucrează pentru fericirea umanității. „Imbecilii ăștia vor să aibă dreptate. În acest caz, numai într-un singur fel dreptatea nu e o pa-

rodie : să folosești cât mai eficace forța ta“. Ideea plutea atunci în aer și ea se lega de jocul imaginației lui, stăpînită în întregime de Saint-Just ¹.

Toți îl credeau îndeobște un ambițios. Reală e numai ambiția celui ce, posedat de ea, devine conștient prin acatele ce trebuie săvîrșite ; nu era încă în stare să dorească cuceriri succesive, să le pregătească, să-și contopească viața cu ele ; nici caracterul nici inteligența sa nu erau capabile de combinațiile necesare. Dar simțea în el, stăruitoare, perseverență, nevoia de putere. „Nu atît sufletul îl crează pe conducător, cît cucerirea“, îmi spusese într-o zi. Adăugase, cu ironie : „Din nefericire !“. Și, cîteva zile mai tîrziu (citea atunci *Memorialul*) : „Mai ales cucerirea e aceea care *menține* sufletul conducătorului. Napoleon, la Sfînta Elena, ajunge să spună : «Totuși, ce roman e viața mea !»... Chiar și geniul putrezește...”

Știa că vocația care îl stimula nu era cea care licărește doar o clipă, printre multe altele, în mintea adolescenților ; acestei vocații își abandona dinainte viața, accepta toate riscurile pe care ea le implica. De la putere nu rîvnea nici bani, nici considerație, nici respect : nimic decît pe ea însăși. Dacă, apucat din nou de o poftă copilărească de reverie, visa la ea, o făcea într-un mod aproape fizic. Nici un fel de „basmă“ : un soi de crispare, de forță încordată, de așteptare. Imaginea ridicolă a animalului ghemuit, gata să sară, îl obseda. Și sfîrșea prin a socoti exercițiul puterii ca o ușurare, ca o eliberare.

Voia să-și joace viața. Viteaz, știa că orice pierdere e limitată de moarte, de care tinerețea lui extremă îi îngăduia să nu se sinchisească prea mult ; cît privește posibilul cîștig, nu și-l închipuia încă sub o formă precisă. Încetul cu încetul, speranțelor confuze ale adolescenței le lua locul o voință lucidă, ce nu domina încă un caracter al cărui

¹ Unul din teoreticienii și conducătorii radicali ai Revoluției burghize din Franța, din 1789—1794 (n. t.).

semn distinctiv rămînea violența în această ușurătate pe care o dă, la douăzeci de ani, cunoașterea unică a abstractului.

Dar în curînd urma să vină în contact cu viața într-un mod brutal : într-o dimineață, la Lausanne, am primit o scrisoare în care unul din tovarășii noștri mă informa, că Pierre fusese inculpat într-o afacere de avort ; și, două zile mai tîrziu, o scrisoare de la el, din care am aflat cîteva amănunte.

Deși propaganda în favoarea maltusianismului era activă în societățile anarhiste, moașele care acceptau să provoace avortul din convingere erau foarte puțin numeroase, și intervenea un compromis ; ele provocau avortul „pentru cauză“, dar cereau să fie plătite. Pierre, jumătate din convingere, jumătate din orgoliu, dăduse de multe ori sumele pe care tinerele femei sărace nu le-ar fi putut găsi ele însele. Poseda averea moștenită de la mama lui, ceea ce raportul poliției omite ; se știa că era de ajuns să i te adresezi : era deseori solicitat. În urma unui denunț au fost arestate mai multe moașe, iar el urmărit pentru complicitate.

Primul lui sentiment fu uimirea. Știa că făcea ceva ilegal, dar grotescul unei judecăți la Curtea cu jurați, aplicată unor asemenea acțiuni, îl lăsa descumpănit. Nu izbutea, dealtfel, să-și dea seama ce putea să însemne o asemenea judecată. Pe atunci îl vedeam des, căci fusese lăsat în libertate provizorie. Confruntările nu prezentau pentru el nici un interes : nu nega nimic. Cît privește instrucția, condusă de un judecător cu barbă, indiferent și preocupat mai ales să reducă faptele la un soi de alegorie juridică, i se părea o luptă împotriva unui automat cu o dialectică mediocră.

Într-o zi îi spuse acestui judecător ce-i pusese tocmai o întrebare : „Ce importanță are ? — Ei ! răspunse judecătorul, întrebarea nu e fără importanță pentru aplicarea pedepsei...“ Acest răspuns îl tulbură. Încă nu se obișnuise cu ideea unei condamnări reale. Și, cu toate că era curajos

și-i disprețuia pe cei ce trebuiau să-l judece, se strădui să-i facă să intervină pe lângă aceștia în favoarea lui pe toți cei pe care reuși să-i întâlnească : nu putea suporta să-și joace viața pe această carte murdară, ridicolă, pe care n-o alesese.

Reținut la Lausanne, n-am putut asista la dezbateri.

Tot timpul cât a durat procesul a avut impresia unui spectacol ireal ; nu a unui vis, ci a unei comedii ciudate, ușor dezgustătoare, ce se petrece pe lună. Numai teatrul poate da, la fel ca și Curtea cu jurați, o impresie de convenție. Textul jurământului cerut juraților, citit de președinte cu o voce obosită de învățător, îl surprinse prin efectul său asupra celor doisprezece comercianți apatici, deodată emoționați, vizibil doritori de a fi drepti, de a nu se înșela, pregătindu-se să judece cu sîrguință. Gîndul că s-ar putea să nu înțeleagă nimic din faptele ce urmau să le judece nu-i tulbura nici o clipă. Convingerea cu care depuneau unii martori, șovăiala altora, atitudinea președintelui cînd interoga (cea a unui tehnician într-o adunare de neștiutori), dușmănia cu care vorbea unor martori ai apărării, totul îi arăta lui Pierre cît de redusă era legătura dintre faptele în cauză și acea ceremonie. La început fu extrem de interesat : jocul apărării îl pasiona. Dar se plictisi și, în timpul audierii ultimilor martori, cugeta surîzînd : „A judeca înseamnă, absolut evident, a nu înțelege, pentru că dacă ai înțelege, nu ai mai putea judeca“. Și strădaniile președintelui și ale avocatului general¹ de a ajunge la noțiunea de crimă, comună și familiară juraților, suita acestor evenimente i se părură într-aseamenea măsură demne de o parodie încît se surprinse o clipă rîzînd. Dar justiția, în această sală, era atît de puternică, magistrații, jandarmii, mulțimea erau atît de strîns uniți

¹ Reprezentant al ministerului, care îl suplinește pe procurorul general (n. t.).

prin același sentiment, încît indignarea nu-și mai găsea loc. Uitîndu-și zîmbetul, Pierre încercă același sentiment de sfișietoare neputință, de dispreț și de dezgust pe care le resimți în fața unei mulțimi fanatice, în fața tuturor marilor manifestări ale absurdității umane.

Îl irita rolul său de personaj mut. Avea impresia că, îndemnat de o anume nevoie, devenise figurant într-o dramă cu o psihologie nemaipomenit de falsă și acceptată de un public stupid ; scîrbit, istovit, pierzînd pînă și dorința de a spune acestor oameni că se înșelau, aștepta, cu o nerăbdare amestecată cu resemnare, sfîrșitul piesei care îl va elibera de corvoadă.

Numai cînd se afla singur în celula lui (unde fusese încarcerat cu două zile înaintea dezbaterilor), caracterul acestor dezbateri îi devenea vădit. Acolo, înțelegea că era vorba de o judecată : că era în joc libertatea lui ; că toată această comedie zadarnică putea să se sfîrșească prin condamnarea lui la o viață umilitoare și larvară, pentru un timp nedefinit. Închisoarea îl emoționa mai puțin de cînd o cunoștea ; dar perspectiva unui timp îndelungat petrecut astfel, chiar dacă ar fi putut nădăjdui o oarecare ușurare a soartei lui, îl făcea să simtă cum crește în el o neliniște, cu atît mai apăsătoare cu cît se simtea mai dezarmat.

Condamnat la șase luni de pușcărie.

Să nu exagerăm. O telegramă a lui Pierre mă încuștință că-i fusese acordată suspendarea pedepsei.

Iată scrisoarea pe care mi-a trimis-o :

„Nu socotesc că societatea e rea, în stare de a fi îmbunătățită ; o socotesc absurdă. E cu totul altceva. Dacă am făcut tot ce-am putut face pentru a fi achitat de acești dobitoci, sau, cel puțin, pentru a rămîne liber, e pentru că am despre destinul meu — nu despre mine însumi, ci despre destinul meu — o părere care nu poate accepta închisoarea pentru acest motiv grotesc.

Absurdă. Nu vreau deloc să spun : fără noimă. Nu mă interesează dacă această societate e schimbată. Nu absența dreptății mă tulbură, ci ceva mult mai profund, imposibilitatea de a-mi da adeziunea la o formă socială, oricare ar fi ea. Sînt a-social cum sînt ateu, și în același fel. Toate acestea n-ar avea nici o importanță dacă aș fi un om de cabinet ; dar știu că de-a lungul vieții voi găsi alături de mine ordinea socială și că nu o voi putea accepta niciodată fără să renunț la tot ceea ce sînt“.

Și, puțină vreme după aceea : „Există o pasiune mai profundă decît celelalte, o pasiune pentru care scopurile ce trebuiesc atinse nu mai înseamnă nimic. O pasiune cu totul disperată — un sprijin, dintre cele mai puternice, dat forței“.

Trimis în Legiunea străină a armatei franceze în August 1914, dezertează la sfîrșitul lui 1915.

Inexact. N-a fost trimis în Legiune : el s-a înrolat în ea. I s-a părut imposibil să asiste la război ca spectator. Originea conflictului, îndepărtată, îi era indiferentă. Intrarea trupelor germane în Belgia i se păru dovada unui sens lucid al războiului ; și dacă a ales Legiunea a fost numai din cauza ușurinței cu care a putut intra în ea. De la război aștepta lupte : găsi numai nemișcarea a milioane de oameni pasivi în vacarm. Intenția de a părăsi armata, care mocnea de mult timp în el, deveni hotărîre într-o zi cînd au fost împărțite arme noi pentru o curățire a tranșeeilor. Pînă atunci, cei din Legiune primiseră, din cînd în cînd, pumnale mici, care păreau încă arme de război ; în acea zi au primit cuțite noi, cu minerele de lemn cafeniu, cu lama lată, semănînd într-un chip rușinos și îngrozitor cu cuțitele de bucătărie.

Nu știu cum a izbutit să plece și să ajungă în Elveția ; dar de data asta acționează cu multă băgare de seamă, căci fu dat dispărut. (De aceea mă uit cu uimire la această mențiune de dezertare din nota engleză. E adevărat că astăzi n-are nici un motiv s-o păstreze secretă...)

Își pierde averea în diverse speculații financiare.

A fost întotdeauna un jucător.

Datorită cunoștințelor lui de limbi străine, conduce, la Zürich, o editură pacifistă. Are legături cu revoluționari ruși.

Fiu al unui elvețian și al unei rusoaice, vorbea germana, franceza, rusa și engleza, pe care o învățase la colegiu. N-a condus o editură, ci serviciul de traduceri al unei societăți, ale cărei publicații nu erau, din principiu, pacifiste.

A avut, cum spune raportul poliției, prilejul de a frecventa câțiva tineri din grupul bolșevic. A înțeles repede că avea de-a face, de data asta, nu cu predicatori ci cu tehnicieni. Grupul nu era prea primitiv ; numai amintirea procesului lui, care în acest mediu nu era încă uitat, i-a îngăduit să nu fie primit ca un tip inoportun ; nefiind însă legat de acțiunea grupului (nu voise să fie membru de partid, știind că nu va putea suporta disciplina și necredința într-o revoluție apropiată), nu avu niciodată cu membrii săi decât relații de camaraderie. Tinerii îl interesau mai mult decât conducătorii, pe care îi cunoștea numai din discursuri, acele discursuri pronunțate pe un ton de conversație, în micile cafenele pline de fum, în fața a vreo douăzeci de tovarăși tolăniți peste mese ; numai pe chipul lor putea fi citită atenția. Nu l-a văzut niciodată pe Lenin. Ce e drept, el era dintre acei pentru care spiritul revoluționar nu se poate naște decât din revoluția ce începe, dintre acei pentru care revoluția este, înainte de toate : o stare de lucruri.

Cînd izbucni revoluția rusă fu uluit. Unul cîte unul, tovarășii lui părăsiră Zürich-ul, făgăduindu-i să-i ofere mijloacele pentru a veni în Rusia. A se duce acolo i se părea totodată necesar și drept ; și, de fiecare dată, cînd unul din tovarășii lui pleca acolo, îl însoțea fără invidie, dar cu sentimentul obscur că a fost prădat.

Această călătorie în Rusia o dori cu pasiune odată cu Revoluția din Octombrie ; scrise, dar șefii partidului aveau altceva de făcut decît să răspundă la scrisori din Elveția și să apeleze la amatori. Suferea cu o furie tristă, îmi scria : „Dumnezeu știe că am văzut oameni pasionați, oameni posedați de o idee, oameni legați de copiii lor, de banii, de amantele lor, chiar de speranța lor, cum sînt de membrele lor ; intoxicați, bîntuiți, uitînd tot, ocrotind obiectul pasiunii lor sau alergînd după el !... Dacă aș spune că vreau un milion, s-ar gîndi despre mine că sînt un om lacom ; o sută de milioane, că sînt un visător, dar poate că puternic ; iar dacă spun că socotesc tinerețea mea drept cartea pe care joc, se pare că sînt luat drept un nefericit vizionar. Și joc jocul acesta, crede-mă, cum joacă un nenorocit la Monte-Carlo partida după care se va sinucide, dacă pierde. Dacă aș putea trișa, aș trișa. Să ai o inimă, o inimă de bărbat, și să nu-ți dai seama că explici asta unei femei ce nu se sinchisește, e foarte normal ; te poți înșela astfel cît vrei. Dar nu te poți înșela în jocul vieții ; s-ar părea că e simplu, și că a stabili o idee hotărîtă despre destinul tău e mai puțin înțelept decît a ți-o stabili asupra grijilor zilnice, asupra speranțelor sau viselor tale... Iar căutarea mea, voi ști s-o conduc : numai să regăsesc prețul primului drum, pe care l-am risipit ca un nerod !...”

Trimis la Canton, de către Internațională, la sfîrșitul lui 1918.

Prostie. Cunoscuse în liceu pe unul din tovarășii mei, Lambert, mult mai vîrstnic decît noi, ai cărui părinți, funcționari francezi, fuseseră prietenii alor mei, comercianți la Haifong. Ca aproape toți copiii europeni din acest oraș, Lambert fusese crescut de o doică din Canton și, ca și mine, vorbea în acest dialect. Plecase înapoi la Tonkin la începutul lui 1914. Fiind repede scîrbit de viața colonială, ajunsese în China, unde devenise unul din colaboratorii lui Sun Yat-sen, iar cînd s-a declarat războiul nu

s-a întors la corpul lui de armată. Rămăsese în corespondență neîntreruptă cu Pierre ; îi făgăduia de mult timp să-i ofere modalitatea de a veni la Canton. Iar Pierre, cu toate că nu era convins de seriozitatea acestei făgăduieli, învăța alfabetul chinez, nu fără a fi descurajat. Într-o zi, în iunie 1918, primi o scrisoare în care Lambert îi scria : „Dacă ești hotărît să părăsești Europa, spune-mi-o. Pot aranja să fii chemat ; 800 dolari pe lună“. Răspunse imediat. Și la sfârșitul lui noiembrie, după ce fu semnat armistițiul, primi o nouă scrisoare ce conținea un cec plătit la o bancă din Marsilia și a cărui sumă era cu puțin mai mare decât costul drumului.

Dispuneam atunci de ceva bani. L-am însoțit la Marsilia.

Zi de leneșă hoinăreală prin oraș. Atmosferă mediteraneană în care orice muncă pare făcută cu plăcere, străzi luminate de un soare palid de iarnă și pătate de mantalele albastre ale soldaților încă nedemobilizați... Trăsăturile chipului său nu s-au schimbat prea mult ; urmele războiului se văd mai ales pe obraji, acum slăbiți, trași, brăzdați de riduri mici, verticale și care accentuiază strălucirea dură a ochilor cenușii, conturul buzelor subțiri și adâncimea celor două cute ce prelungesc gura.

De mult timp umblăm vorbind. Îl stăpînește un singur sentiment, nerăbdarea. Deși o ascunde, ea se strecoară în toate gesturile lui și se exprimă fără voie în ritmul sacadat al cuvintelor.

— Înțelegi tu cu adevărat ce poate să însemne : remușcarea ? întreabă el deodată.

Mă opresc, descumpănit.

— O remușcare adevărată ; nu un sentiment livresc sau teatral : un sentiment împotriva ta însuși — tu însuși dintr-o altă epocă. Un sentiment ce nu se poate naște decât dintr-un act grav — iar actele grave nu se săvârșesc din întâmplare...

— Depinde.

— Nu. Pentru un bărbat care a terminat cu experiențele de adolescent, a fi cuprins de remușcare nu poate să însemne decît că nu știe să tragă învățăminte...

Și observînd deodată surprinderea mea :

— Îți spun astea apropo de ruși.

Căci tocmai trecusem prin fața vitrinei unei librării consacrată romancierilor ruși.

— Există o fisură în ceea ce au scris, și această fisură e ca o remușcare. Scriitorii aceștia au cu toții cusurul de a nu fi ucis pe nimeni. Dacă personajele lor suferă după ce-au ucis, e din cauză că pentru ei lumea aproape că nu s-a schimbat. Spun : aproape. În realitate, cred că ar vedea lumea transformîndu-se complet, schimbîndu-și perspectivele, devenind, nu lumea unui om care „a comis o crimă“, ci a unui om care a ucis. În adevărul acestei lumi care nu se transformă — să zicem : nu destul, dacă vrei — nu pot crede. Pentru un asasin nu există crime, există numai omoruri — dacă e lucid, bineînțeles.

— Idee care duce departe, dacă e puțin extinsă...

Și, după o tăcere, continuă :

— Oricît ai fi de exasperat de tine însuși, nu ești niciodată atît cît o spui. A te lega de o mare acțiune oarecare și a n-o lăsa să-ți scape, a fi obsedat, a fi intoxicat de ea, e poate...

Dar dă din umeri și întrerupe fraza.

— Păcat că nu ești credincios, ai fi fost un misionar admi...

— Nu. În primul rînd pentru că lucrurile pe care le numesc josnicii nu mă umilesc. Ele fac parte din om. Le accept cum accept frigul iarna. Nu doresc să le supun unei legi. Și aș fi fost un misionar prost și dintr-un alt motiv : nu-i iubesc pe oameni. Nu-i iubesc nici pe cei sărmani, poporul, cei pentru care în definitiv voi lupta...

— Îi preferi celorlalți, e același lucru.

— Nicidecum !

— Cum, nicidecum ? Nu-i preferi, sau nu e același lucru ?...

— Îi prefer, însă numai pentru că ei sînt învinșii. Da, în general, ei au mai multă inimă, mai multă omenie decît ceilalți ; virtuți de învinși... Ceea ce e sigur e că n-am decît un dezgust plin de dușmănie pentru burghezia din care mă trag. Cît îi privește pe ceilalți, știu prea bine că vor deveni nesuferiți îndată ce vom fi învins împreună... Bunul nostru comun e lupta, și e și cel mai clar...

— Atunci, de ce pleci ?

De data asta el fu cel ce se opri.

— Oare ai devenit idiot ?

— M-ar mira : s-ar fi observat.

— Plec, pentru că n-am poftă să mă întorc și s-o fac pe imbecilul în fața unui tribunal, de data asta pentru un motiv serios. Viața mea nu mă interesează. E limpede, neîndoielnic, categoric. Vreau — pricepi ? — o anume formă a puterii ; sau o voi obține, sau atîta pagubă pentru mine.

— Atîta pagubă dacă nu izbutești ?

— Dacă nu izbutesc, o voi lua de la capăt, acolo sau în altă parte. Și dacă sînt ucis, chestiunea va fi rezolvată.

Bagajele sale fuseseră duse la bord. Ne-am strîns puternic mina, iar el s-a îndreptat spre bar unde începu să citească, singur, fără a izbuti să fie servit. Pe chei, tînere cerșetoare italiene cîntau, și cîntecele lor mă însoțiră, în timp ce mă îndepărtam, împreună cu mirosul de lac al pachetului proaspăt revopsit.

Angajat de Sun Yat-sen cu titlul de „consilier juridic“, cu o leafă de 800 dolari pe lună ; însărcinat, după refuzul nostru de a furniza tehnicieni Guvernului din Canton, cu reorganizarea și cu direcția Propagandei (postul său actual).

Cînd ajunsese la Canton, aflase, într-adevăr, cu multă plăcere, că trebuia să primească opt sute de dolari mexicani pe lună. Dar înțelese, după trei luni, că plata soldei

militarilor și civililor aparținând guvernului Sun Yat-sen era foarte nesigură ; fiecare trăia din șperțuri sau din în-virteli. Dispunând să se elibereze legitimații de agenți se-creți ai propagandei unor importatori de opiu, puși astfel la adăpost față de diverse poliții, a cîștigat în șapte luni o sută de mii de franci-aur. Ceea ce îi îngădui să nu se mai teamă că va fi luat prin surprindere de vreo dificultate. Și, trei luni mai târziu, Lambert părăsi Cantonul, lăsându-i direcția Propagandei, care nu era atunci decît o caricatură.

Nemaiavînd de suferit de pe urma șubrezeniei unei poziții ce devenise solidă, Pierre vru să transforme Pro-paganda și să facă dintr-un birou de operetă o armă. In-stitui un control serios al fondurilor care îi erau încre-dințate și ceru subordonaților lui loialitate : fu obligat să-i înlocuiască aproape pe toți. Dar noii funcționari, cu toate promisiunile lui Sun Yat-sen, care îi urmărea strădaniile cu interes, nu au fost plătiți și, luni de zile, Pierre fu ocupat să caute, în fiecare zi, banii pentru a-și plăti agenții. Anexase Propagandei poliția politică : mai obținu și con-trolul poliției orășenești și al poliției secrete. Și, fără să-i pese de decrete, el asigură existența Propagandei prin taxele clandestine cu care îi lovi pe importatorii de opiu, pe patronii tripourilor și bordelurilor. De aceea raportul poliției zice :

Individ energic, dar fără moralitate.

(Cuvîntul moralitate mă încîntă).

A știut să-și aleagă colaboratori abili, toți în serviciul Internaționalei.

Adevărul e mai complicat. Știind că în mîinile lui se înfiripa instrumentul la care visase de atîta vreme, depuse cele mai mari eforturi pentru a împiedica distrugerea acestuia. Știa bine că, dacă ar fi fost cazul, cu toată bună-voința sa, Sun n-ar fi șovăit să-l abandoneze ; acționă cît mai puțin violent cu putință, dar cu tenacitate. Se încon-jură cu tineri din Gomindan, stîngaci dar fanatici, pe care izbuti să-i instruiască, ajutat de un număr tot mai mare

de agenți ruși, alungați de foamete din Siberia și din China de Nord. Înainte de întâlnirea dintre Sun Yat-sen și Borodin de la Șanghai. Internaționala de la Moscova îl sondase pe Pierre, amintindu-i convorbirile de la Zürich. Îl găsisese hotărît s-o servească : i se părea că numai ea dispunea de mijloacele necesare pentru a da provinciei Canton organizația revoluționară pe care o dorea și pentru a înlocui printr-o voință perseverentă veleitățile chinezești. Astfel încât folosi influența puțină pe care o avea asupra lui Sun Yat-sen pentru a-l apropia de Rusia, și cu totul firesc deveni colaboratorul și aliatul lui Borodin, când acesta se duse la Canton.

În timpul primelor luni de după sosirea lui Borodin, am înțeles, după tonul scrisorilor lui Pierre, că — în sfârșit — se pregătea o acțiune puternică : apoi scrisorile deveniră mai rare și am aflat cu uimire că „micul guvern ridicol din Canton“ intra în luptă împotriva Angliei și visa să reconstituie unitatea Chinei.

Când Pierre, după ce am fost ruinat, îmi dădu posibilitatea să viu la Canton, așa cum Lambert i-o dăduse lui însuși cu șase ani mai înainte, nu știam de lupta Hong Kong-ului împotriva Cantonului decât prin radio-telegramele din Extremul Orient ; iar primele instrucțiuni primite mi-au fost date de un delegat al Gomindanului din Colombo, la Ceylon, în timpul escalei. Ploua cum plouă la tropice ; în timp ce-l ascultam pe bătrînul din Canton, mașina în care ne aflam gonia sub norii coborîți ; în trecere, parbrizul aburit arunca în sus, plesnindu-le, ramurile siroinde ale palmierilor. Trebuia să fac un efort pentru a mă convinge că vorbele pe care le auzeam exprimau realități, lupte, morți, spaimă. Reîntors la bord, la bar, încă uimit de discursurile chinezului, am avut curiozitatea să recitesc ultimele scrisori ale lui Pierre, al cărui rol de conducător începea să devină real pentru mine. Iar scrisorile ce se află aici, pe patul meu, fac să intre acum în această cabină albă, alături de imaginea tulbure a priete-

nului meu, alături de atâtea amintiri limpezi sau fărîmiate, un ocean lovit de o ploaie piezișă și mărginit de șirul lung și cenușiu al podișurilor înalte din Ceylon, dominat de nori nemișcați și aproape negri...

„Știi cît de mult doresc să vii... Dar să nu vii crezînd că vei găsi aici viața ce satisface speranța pe care o aveam cînd te-am părăsit. Puterea pe care am visat-o și de care dispun astăzi nu se capătă decît printr-o sîrguință țărănească, printr-o energie perseverentă, prin voința constantă de a adăuga, la ceea ce avem, omul sau elementul ce ne lipsește. Poate că vei fi mirat că-ți scriu astfel, eu! Această perseverență ce-mi lipsea, am găsit-o aici la colaboratori și cred că am dobîndit-o. Forța mea vine din faptul că mi-am pus lipsa totală de scrupule în slujba a altceva decît a interesului meu imediat...”

Apropiindu-mă de Canton, am văzut în fiecare zi cum se afișează radio-telegramele, prin care și-a înlocuit atît de bine scrisorile...

Această notă a poliției e ciudat de incompletă. Văd în josul paginii două mari semne de exclamare făcute cu cerion albastru. Poate că e o notă veche ? Precizările aduse de a doua filă sînt de un cu totul alt ordin :

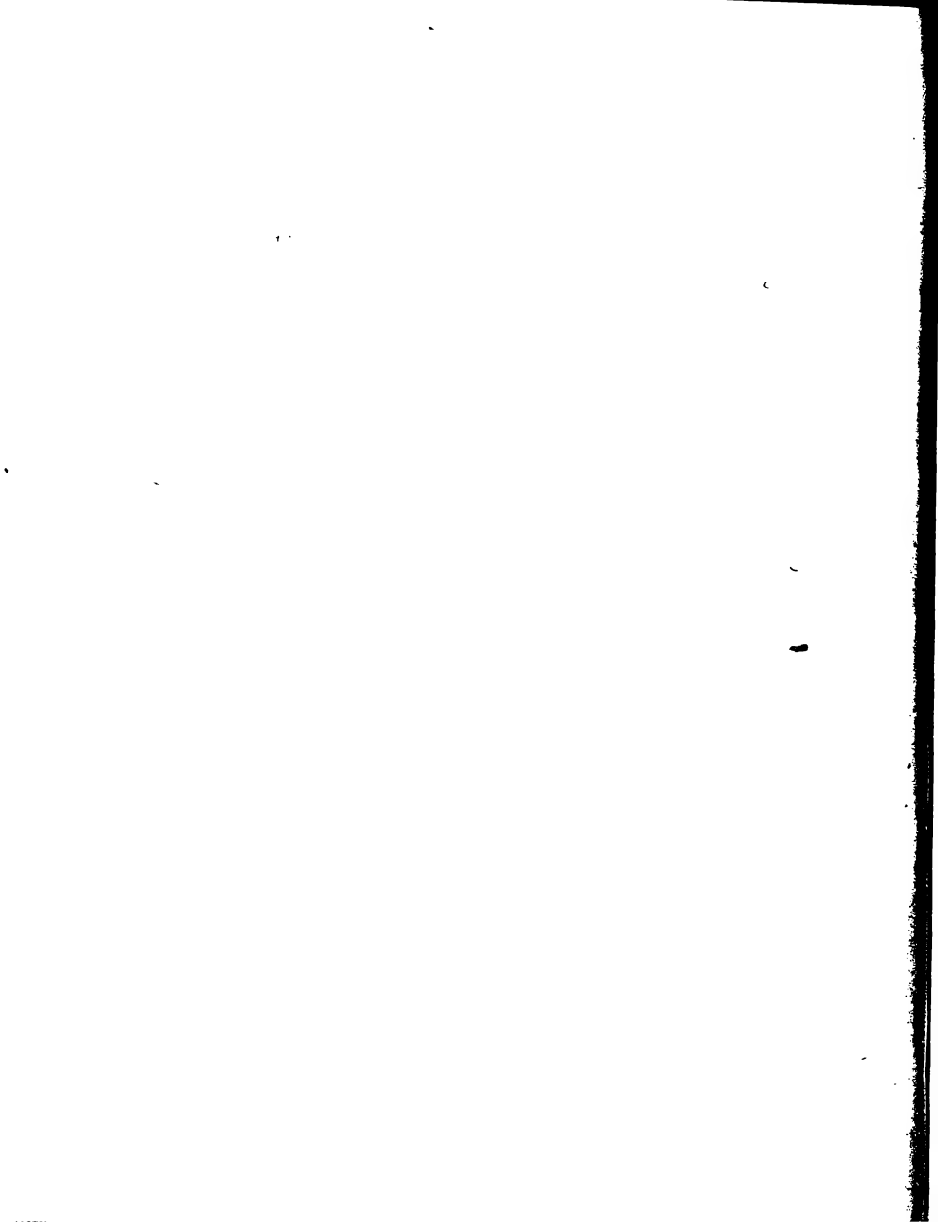
Asigură astăzi existența Propagandei prin rețineri din ceea ce trimite chinezii din colonii și din cotizațiile sindicatelor. Pare să aibă un rol mare în entuziasmul, ce nu poate fi negat, pe care îl stîrnește aici ideea unui război împotriva trupelor sprijinite de noi. A izbutit, printr-o neîntreruptă propovăduire, făcută de agenții lui, să obțină acceptarea sindicatelor obligatorii — asupra importanței cărora nu cred că trebuie să insist — atunci cînd Borodinceru înființarea lor, înainte de a dispune de pichete de grevă. A făcut din cele șapte servicii ale poliției, publică și secretă, tot atâtea servicii de propagandă. A creat „un grup de instrucție politică” care este o școală de oratori

și de propagandiști. A obținut ca să fie subordonate Biroului Politic, și, prin asta, Internaționalei, Comisariatul Justiției (aici, iarăși, nu cred că trebuie să insist) și al Finanțelor. În sfârșit, insist asupra acestui punct, acum se străduiește să obțină promulgarea decretului care, numai în stadiu de proiect, ne-a determinat să cerem intervenția militară a Regatului Unit : decretul care interzice intrarea în portul Canton a oricărui vapor ce-a făcut escală la Hong Kong și despre care s-a spus atît de bine că va distruge Hong Kong-ul la fel de sigur ca un cancer. Această frază este afișată în mai multe birouri ale Propagandei.

Dedesubt, trei rînduri sînt subliniate de două ori cu creion roșu.

Îmi îngădui să vă atrag în mod cu totul special atenția asupra următorului lucru : acest om e grav bolnav. Va fi obligat să părăsească Tropicile în scurt timp.

Mă îndoiesc.

PARTEA A DOUA

PUTERI

Iulie.

Țipete, chemări, proteste, ordine ale polițiștilor, hărmălaia de ieri seară reîncepe. De data asta debarcăm. Abia de mai privește cineva Șamenul, cu căsuțele împrejmuite de copaci. Toți își îndreaptă atenția spre podul învecinat, apărât de tranșee și de sîrmă ghimpată și, mai ales, spre canonierele engleze și franceze foarte apropiate ale căror tunuri sînt îndreptate spre Canton. O șalupă ne așteaptă, pe Klein și pe mine.

Iată vechea Chină, China fără europeni. Pe apa gălbuie, încărcată de humă, șalupa înaintază ca într-un canal, între două șiruri strînse de sampanuri ¹, cu acoperișul lor de răchită, asemănătoare unor gondole grosolane. În față, femei, aproape toate bătrîne, gătesc pe pirostrieri, într-un puternic miros de grăsime încinsă; adesea, în spatele lor, apare o pisică, o colivie sau o maimuță înălțuită. Copiii goi și galbeni trec de la ușa la alta, în timp ce le saltă, ca un pămătuf plat, bretonul, mai ușori și mai însuflețiți decît pisicile, cu toate că au pîntecul ca o pară, caracteristic celor ce mănîncă orez. Țîncii dorm, parcă ar fi niște pachete într-o cîrpă neagră agățată de spatele mamelor. Lumina unduitoare a soarelui se joacă împrejurul muchiilor sampanurilor și scoate cu violență la iveală pe fon-

¹ Mici ambarcațiuni chinezești (n. t.).

dul lor brun bluzele și pantalonii femeilor, pete albastre, și copiii cățărați pe acoperișuri, pete galbene. Pe chei, profilul dantelat al caselor americane și al caselor chinezești : deasupra, cerul fără culoare în preaplinul luminii ; și, pretutindeni, ușoară ca o spumă, peste sampanuri, peste case, peste apă, această lumină în care pătrundem ca într-o piclă incandescentă.

Acostăm. O mașină ce ne aștepta ne ia la mare iuteală. Șoferul, îmbrăcat în uniformă militară, claxonează mereu, iar mulțimea se dă înapoi în grabă, de parcă ar fi împinsă de un plug de zăpadă. Abia am timp să zăresc, perpendiculară pe drumul nostru, o mulțime în albastru și alb — mulți bărbați în halate — încadrată de ansamblul panourilor împodobite cu litere uriașe negre și mereu străpunsă de negustori ambulanți și de salahori care înaintează în pas de gimnastică, cu trupul curbat, cu umărul încovoiat sub un bambus la extremitățile căruia atîrnă poveri grele. O clipă, răsar străduțe cu lespezile fisurate, la capătul cărora apare iarba în fața vreunui metrez sau a vreunui pagode mucezite. Și, trecînd ca vîntul, distingem, încrucișîndu-ne cu ea, mașina unui înalt funcționar al Republicii, cu cei doi soldați ai lui, în picioare pe scări, cu mîna încheștată pe pistolul automat.

Părăsind cartierul comercial al orașului, mașina intră pe un bulevard tropical, fără trecători, mărginit de case înconjurată de grădini, unde luciul albicios și mat al soselei incinse nu e pătat decît de silueta șchiopătîndă a unui negustor de supă ce dispare iute într-o străduță. Klein, care se duce la Borodin, mă lasă în fața unei case în stil colonial — acoperișul ieșit în afară și verande — înconjurată de un grilaj asemănător cu cele ce împodobesc vilele din împrejurimile Parisului : casa lui Garine. Poarta de fier e dată în lături. Străbat o grădiniță și ajung la o a doua poartă, păzită de doi soldați cantonezi în uniformă din pînză cenușie. Unul îmi ia legitimația și dispare. Aștept, privindu-l pe celălalt. Cu chipiul lui turtit și cu

pistolul automat la centură, îmi amintește de ofițerii țarului, dar chipiul e dat pe spate și soldatul e încălțat cu espadrile. Celălalt se întoarce. Pot urca.

O scară mică spre etaj, apoi o cameră foarte mare, care comunică printr-o ușă cu o altă cameră, unde niște oameni vorbesc destul de tare. Această parte a orașului e cît se poate de liniștită : abia dacă se aud, în unele clipe, în spatele palmierilor ale căror ramuri acoperă două ferestre, claxoanele unor mașini depărtate ; în locul ușii nu e decît o rogojină și disting cuvintele pronunțate în engleză în cealaltă cameră. Soldatul îmi arată rogojina și pleacă.

— ...că armata lui Ceng Tung-ming se organizează...

Un bărbat, de cealaltă parte a rogojinei, continuă să vorbească, însă nedeslușit.

— O spun de mai bine de-o lună ! Dealtfel, Boro e tot atît de hotărît ca și mine. Numai decretul, pricepi (e acum glasul lui Garine. Un pumn izbește în masă, accentuînd răspicat cuvintele) numai decretul ne va da posibilitatea să doborîm Hong Kong-ul. Trebuie ca acest afurisit de guvern să se hotărască să se aranjeze...

— ...

— Fantomă sau nu, să meargă cu noi, pentru că avem nevoie de el !

— ...

— Aia, acolo ? vor chibzui : ei știu tot atît de bine ca și mine că acest decret le va distruge portul ca...

Un zgomot de pași. Oameni intră și ies.

— Ce propun comitetele ?

Foșnesc foi de hîrtie.

— Mai nimic... (sînt vorbe rostite de alt glas). Majoritatea nu propun într-adevăr nimic. Iată două care cer mărirea ajutoarelor de grevă și menținerea alocației pentru salahori. Acesta propune executarea muncitorilor care au reluat primii lucrul...

— Nu. Încă nu.

— De ce nu ? (voci chineze, ton dușmănos.)

— Moartea nu se minuieste ca o mătură !

Dacă ar ieși cineva, aş avea aerul unui spion. Totuşi nu pot să-mi suflu nasul sau să fluier ! Să împing rogojina şi să intru.

În jurul unui birou, Garine, în uniformă kaki de ofiţer şi trei chinezi tineri în haină albă. În timpul prezentărilor, unul din chinezi murmură :

— Unora le e teamă că se vor murdări atingînd măturile...

— Erau destui şi cei care-l socoteau pe Lenin prea puţin revoluţionar, răspunde Garine, întorcîndu-se dintr-o dată, cu mîna încă pusă pe umărul meu. Apoi, adresîndu-mi-se :

— (N-ai întinerit...) Vii din Hong Kong ?

Şi fără măcar să aştepte răspunsul meu :

— L-ai văzut pe Meunier, da. Ai hirtiile ?

Sînt în buzunarul meu. I le dau. În aceeaşi clipă, intră o santinelă, aducînd un plic voluminos. Garine îl trece unuia dintre chinezi, care rezumă :

— Raportul secţiei din Kuala-Lumpur. Ne atrage atenţia asupra greutăţilor pe care le întîmpină acum pentru a aduna fondurile.

— Şi în Indochina franceză ? mă întreagă Garine.

— Vă aduc şase mii de dolari adunaţi de Gérard. El spune că treaba merge foarte bine.

— Bun. Vino.

Mă apucă de braţ, îşi ia casca şi ieşim.

— Mergem la Borodin : e foarte aproape.

Umblăm de-a lungul bulevardului tăcut, pustiu, cu trotuarele năpădite de iarbă pîrjolită. Soarele aruncă peste praful alb o lumină crudă care te obligă aproape să închizi ochii. Garine mă întreabă despre călătoria mea, rapid, apoi, mergînd, citeşte raportul lui Meunier, înclinînd filele pentru a atenua răsfrîngerea luminii. N-a îmbătrînit mult dar, sub casca aceea cu căptuşeală verde, fiecare trăsătură poartă urma bolii : ochii au cearcăne pînă la mijlocul obrazilor ; nasul s-a mai subţiat ; cele două riduri

care unesc nările cu colțurile buzelor nu mai sînt ridurile adînci, clare, de altădată, sînt riduri largi, aproape zbîrcituri, iar toți mușchii au ceva febril, molatec și totodată atît de obosit încît, cînd se însuflețește și cînd toți se încordează, expresia feței lui se schimbă complet. Împrejurul acestui cap ce înaintează, cu ochii ațintiți pe hîrtie, aerul, ca întotdeauna la această oră, tremură în fața vegetației dense din care ies ramurile prăfuite ale palmierilor. Aș vrea să-i vorbesc de sănătatea lui ; dar a terminat cu cititul și zice, sprijinind de bărbie raportul din care a făcut un sul mic :

— Lucrurile încep să meargă destul de rău și acolo. Starea de spirit a simpatizanților e mai puțin bună, servitorii se întorc la patroni, ca niște cîini la coteț. Iar aici trebuie să te sprijini pe niște tineri cretini, care confundă o acțiune revoluționară cu al treilea act de la Ambigu-Chinez ¹... E imposibil să se atribuie fonduri mai mari ajutoarelor de grevă, imposibil ! Dealtfel, asta n-ar schimba nimic. Grevele bolnave nu pot fi tratate decît cu victorii.

— Meunier nu propune nimic ?

— Zice că starea generală de spirit nu e încă proastă : cei slabi se înmoaie pentru că Anglia îi amenință prin intermediul poliției secrete. Pe de altă parte, el transmite : „Comitetele noastre chineze de-acolo propun să răpim rapid două sau trei sute de copii ai vinovaților sau suspectilor. Ar urma să fie transportați aici, să fie bine îngrijiți, dar n-ar fi înapoiți decît părinților care ar veni să-i caute. Firește, nu s-ar întoarce mîine la Hong Kong... E tocmai perioada vilegiaturilor, adaugă el. Asta îi va face pe ceilalți să chibzuiască“. Nu cu procedee de-astea vom ajunge departe...

Am sosit. Casa e asemănătoare cu cea a lui Garine, e însă galbenă. În clipa cînd să intrăm, Garine se oprește și

¹ Aluzie la *Théâtre de l'Ambigu* din Paris (n. t.).

salută militărește pe un bătrînel chinez care iese. Acesta întinde mîna spre noi : ne apropiem.

— Domnul Garine, zice el în franceză, domol. cu o voce slabă, mă aflu aici cu intenția de a vă întîlni. Cred că o convorbire între noi ar fi un lucru bun. Cînd aș putea să vă găsesc ?

— Domnule Ceng Dai, cînd veți dori. Voi veni să vă văd în această...

— Nu, nu, răspunde el, bătînd ușor aerul cu mîna de parcă ar fi vrut să-l calmeze pe Garine. voi trece eu, voi trece eu. Vă convine ora cinci ?

— În regulă, vă voi aștepta.

Îndată ce-am auzit rostindu-i-se numele. l-am privit cu atenție. Chipul lui, ca al multor bătrîni literați. te duce cu gîndul la un cap de mort. Aceasta se datorește pomeților proeminenți, care nu lasă să se vadă din fața lui decît cele două pete adînci și întunecate ale orbitelor, un nas imperceptibil și dinții, mai ales cînd fața e văzută de la oarecare distanță. De aproape, ochii lui alungiți se însuflețesc : zimbetul se leagă cu politotea extremă a vorbelor sale, cu distincția vocii ; toate acestea îi micșorează urîtenia și îi schimbă caracterul. Își vîră mîinile în mîneci, ca un preot, și își însoțește cuvintele cu ușoare mișcări înainte ale umerilor. M-am gîndit o clipă la Klein care, și el, se exprimă cu întregul trup ; iar acest Ceng Dai mi s-a părut și mai fin, mai în vîrstă, mai subtil. E îmbrăcat cu pantaloni și o bluză militară din pînză albă, cu gulerul scrobit, ca mai toți conducătorii Gomindanului. Rieșă lui — are o rieșă personală, complet neagră — îl așteaptă. O ajunge cu pași mărunți ; cel ce o trage merge încet și prevăzător ; Ceng Dai, proptit adînc în scaun, dă din cap cu gravitate și pare să cîntărească argumentele pe care și le propune în tăcere...

După ce l-am urmărit o clipă cu privirea, trecem, fără a ne anunța, prin fața santinelelor, străbatem un hol gol și întîlnim o altă santinelă, în uniformă kaki cu fireturi

portocalii. (E un semn distinctiv ?). În fața, de data asta nu e o rogojină ci o ușă închisă.

— E singur ? întreabă Garine santinela.

Celălalt dă din cap afirmativ. Batem în ușă și intrăm. Cabinetul de lucru e mare. Un portret, de doi metri, al lui Sun Yat-sen în picioare, taie în două peretele văruiat în albastru. Dindărătul unui birou acoperit cu hîrtii de toate soiurile, orînduite și despărțite cu grijă unele de altele, Borodin, cu spatele la lumină, ne privește intrînd, puțin mirat (de prezența mea, fără îndoială) și clipind din ochi. Se ridică și vine către noi, cu mîna întinsă, cu spatele gîrbovit. Deslușesc acum fața lui în racursi, dedesubtul părului ondulat, bogat, dat peste cap, singurul lucru pe care îl văzusem cînd mi-a apărut aplecat deasupra biroului. Are o mutră de sălbăticiune inteligentă datorită îmbinării dintre mustățile căzute, pomeții ieșiți în afară și ochii oblici. Patruzeci de ani, poate.

În timpul convorbirii pe care o are cu Garine, atitudinea lui e aproape ca a unui militar. Garine mă prezintă, rezumă în rusă raportul lui Meunier pe care l-a lăsat pe birou ; Borodin ia hîrtia, și o clasează imediat într-un vraf de rapoarte, deasupra căruia e un alt portret, gravat, al lui Sun Yat-sen. Pare interesat mai ales de un amănunt, pe care-l notează spunînd cîteva cuvinte. Apoi, amîndoi discută pe un ton însuflețit, îngrijorat, tot în rusă. Și ne întoarcem să luăm prînzul la casa lui Garine, care umblă cu ochii în jos, preocupat.

— Ceva nu e în regulă ?

— Oh, sînt obișnuit...

În fața casei, un planton care îl aștepta îi înmîinează un raport. Îl citește urcînd scările, îl semnează pe masa de răchită a verandei și-l dă înapoi. Plantonul pleacă alergînd. Garine e din ce în ce mai îngrijorat. Îl întreb din nou, ezitînd :

— Așadar ?

— Așadar... așadar iată.

Tonul e elocvent.

— E rău ?

— De ajuns de rău. Grevele sînt foarte frumoase, dar nu-i destul. Acum e nevoie de altceva. Trebuie ceva *anume* : aplicarea decretului care interzice vapoarelor chinezești să ajungă la Hong Kong, ca și tuturor vapoarelor străine care vor să ancoreze la Canton. Decretul e semnat de mai bine de-o lună, dar nu e încă promulgat. Englezii știu că greva nu poate dura mereu ; se întreabă ce vom face. Își pun mari nădejdi în expediția lui Ceng Tung-ming ? Îi furnizează arme, instructori, bani... Cînd s-a semnat decretul, cei din Hong Kong au fost cuprinși de o asemenea spaimă încît au telegrafiat la Londra, în numele tuturor instituțiilor constituite, pentru a cere o intervenție militară. Decretul a rămas în fundul unui sertar. Știu că aplicarea lui ar justifica războiul. Ei și ? Nu sînt în stare să-l pornească, acest război. Iar Hong Kong-ul ar fi în sfîrșit...

Cu pumnul face gestul cu care strîngi un șurub.

— Smulgînd Hong Kong-ului chiar numai clientela companiilor cantoneze, micșorăm cu două treimi încasările portului. Clar, falimentul.

— Și ?

— Ce, și ?

— Da, ce-așteptați ?

— Pe Ceng Dai. Încă nu sîntem guvernul. O acțiune de soiul ăsta va da greș dacă acest dobitoc bătrîn își bagă în cap s-o facă să eșueze.

Chibzuiește.

— Chiar cînd ești foarte bine informat, nu ești decît pe jumătate. Aș vrea să știu — să știu — dacă nu are nici un amestec în ceea ce ne pregătesc Tang și porcii de rangul al doilea...

— Tang ?

— Un general ca mulți alții. Nu Tang are importanță. Pregătește o lovitură de stat : vrea să ne pună la zid. Îl

privește. Însă el, în acest caz, nu contează : nu e decît o întâmplare necesară, care se va repeta. Contează ce vom găsi îndărătul lui. Mai întîi Anglia, după cum se și cuvine. În acest moment casieriile engleze se deschid larg tuturor celor ce-și propun să ne doboare ; cu siguranță că pentru fiecare om din regimentele lui primește un preț bun. (Și — din nefericire — Hong Kong nu e departe, ceea ce îi va îngădui lui Tang și celorlalți s-o șteargă la loc sigur cînd vor fi bătuți). Mai e și Ceng Dai, „cinstitul Ceng Dai“, pe care l-ai văzut adineaori. Sînt sigur că Tang, dacă ar fi învingător — nu va fi — i-ar oferi puterea, chit că ar guverna sub numele lui. Ceng Dai poate fi pus în locul Comitetului celor Șapte și numai el poate fi pus. Societățile publice și secrete l-ar accepta, e sigur. Iar el ar înlocui acțiunea noastră prin frumoase „apeluri către popoarele lumii“ ca acela pe care tocmai l-a lansat și căruia i-au răspuns Gandhi și Russel. Frumoasă mai este epoca hîrtiei ! O și văd : complimente, vorbe goale, întoarcerea mărfurilor engleze, englezi cu țigări de foi pe chei, distrugerea a tot ce-am făcut. Toate aceste orașe chinezești sînt moi ca meduzele. Scheletul, aici, sîntem noi. Pentru cît timp ?

În clipa cînd să ne așezăm la masă, sosește un nou planton, aducînd un mesaj. Garine deschide plicul cu un cuțit, se așează în fața farfuriei lui și citește.

— Bine. în regulă.

Plantonul pleacă.

— E de necrezut cît de mulți ticăloși se află în jurul lui Ceng Dai. Alaltăieri, indivizii care se pretind partizanii lui țineau o întrunire.. Într-un soi de piață, nu foarte departe de rîu. El sosise. Demn și obosit cum l-ai văzut adineaori ; firește, nu pentru a vorbi. Aveai ce vedea, oratorii cățărați pe mese, vociferînd ; deasupra unei mulțimi de capete nu prea entuziaste, pe un fundal de tablă ondulată, de vîrfuri de pagode, de bucăți de zinc răsucite. În jurul lui, puțin mai departe, nu mult, un grup, strîns roată, respectuos. A fost atacat de niște pușlamale

oarecari. Avea cu el cîțiva vlăjgani aleși, care l-au apărât. Șeful poliției i-a arestat imediat pe agresori și pe apărători. Iar astăzi, apărătorul principal — am în fața ochilor interogatoriul lui — cere o slujbă, chiar și în poliție, comisarului care-i ia interogatoriul. Halal credință ! Iar cealaltă hîrtie, iat-o...

Mi-o întinde. E copia unei liste stabilite de generalul Tang : Garine, Borodin, Nicolaev, Hong, nume chinezești. *Să fie împușcați primii.*

Tot timpul prînzului vorbim despre Ceng Dai. Garine nu se gîndește decît la el. Adversarul.

Sun Yat-sen a spus înainte de a muri : „Cuvîntul lui Borodin e cuvîntul meu“. Dar și cuvîntul lui Ceng Dai este de asemenea cuvîntul său, și n-a fost nevoie ca el s-o spună.

Și-a început viața publică în Indochina. Ce s-a dus să facă la Cholon ? Marele oraș al orezului n-avea nimic atrăgător pentru acest literat... A fost acolo unul din organizatorii Gomindanului, și mult mai mult decît un organizator : un animator. De fiecare dată cînd guvernul Cochinchinei intervenea împotriva unuia din membrii partidului, fie că era ațîțat de asociațiile bogate, fie din proprie inițiativă, apărea Ceng Dai. El oferea de lucru sau bani celor pe care guvernul sau poliția încercau să-i înfometeze. îi ajuta pe expulzați să se întoarcă în China cu familiile lor, dîndu-le sumele necesare. Cînd porțile spitalelor s-au închis pentru membrii partidului, el a izbutit să clădească unul nou.

Pe atunci era președinte al secției din Cholon. Fiindu-i imposibil să adune cu ajutorul cotizațiilor fondurile necesare, apelă la băncile chineze care refuzară orice împrumut. Oferi atunci ca garanție proprietățile sale din Hong Kong — cele două treimi din averea lui. Băncile acceptară și construcția spitalului începu. Trei luni după aceea, în urma unei manevre electorale, îi fu retrasă președinția partidului ; în același timp antreprenorii îl înștiințau că,

fîind aduse unele modificări la deviz, se vedeau obligați să mărească prețurile prevăzute. Băncile refuzară orioe nou avans ; mai mult, amenințate de guvernul Cochinchinei care putea în douăzeci și patru de ore să le expulzeze directorii, ele începură să provoace greutăți în achitarea fondurilor promise. Ceng Dai vindu proprietățile pe care le dăduse ca garanție și spitalul începu să se înalțe ; dar trebuia terminat. O campanie surdă începu împotriva lui în sinul Gomindanului ; cu toate că suferea din cauza asta, nu se opri ; și, în timp ce în restaurantele chinezești, după siestă, agenții electorali în tricouri albe veneau să vorbească în taină despre „atitudinea lui ciudată” mese- mașilor mahmuri îndobitociți de căldură, el își puna în vânzare la Canton casa familială. După terminarea spitalului mai trebuiau date încă diverse bacșișuri ; după ce l-a sondat pe Grosjean, anticarul din Pekin, se despărți de sulurile lui pictate și de celebra sa colecție de jaduri Sung. Ce mai posedă ? Abia cu ce să trăiască foarte modest. Numai el, dintre toți membrii influenți ai partidului, nu are mașină. De aceea l-am văzut trecînd în rîcșă, destul de satisfăcut poate de spectacolul unei sărăcii care nu îngăduie să fie uitată generozitatea sa.

Căci noblețea lui, deși reală, nu e lipsită de abilitate. Ca și Lao Tsi, ca și generalul Su, e poet ; însă el e cel care a făcut din boicot, apărare a cîtorva negustori dibaci împotriva japonezilor, arma precisă pe care o cunoaștem astăzi. El a făcut ca boicotul să fie aplicat englezilor, el care, cunoscînd comerțul occidental (elev al călugărilor, citește, scrie și vorbește curent franceza și engleza) a orientat destul de abil propaganda lui Sun Yat-sen pentru a-i face pe englezi încrezători ; el a făcut ca interdicțiile de cumpărături să fie subordonate serviciului de informații, lăsînd totdeauna englezilor din Hong Kong destulă speranță pentru a le îngădui să acumuleze mărfuri la care, într-un moment anume ales, chinezii renunță pe neașteptate.

Dar, mai presus de orice, autoritatea sa este morală. Nu pe nedrept, zice Garine, se pomeneste de Gandhi, cînd e vorba de el. Acțiunea sa, deși mai limitată, e de aceeași natură ca a lui Mahatma. E deasupra politicii, înduioșează inimile, se distinge prin detașare. Amîndoi acționează prin crearea unei legende ce-i tulbură profund pe oamenii din rasa lor. Dar dacă cele două acțiuni sînt paralele, bărbații sînt foarte diferiți. În miezul operei lui Gandhi sălășluiește dorința dureroasă, pasionată, de a-i învăța pe oameni să trăiască ; nimic asemănător la Ceng Dai. El nu vrea să fie nici exemplul, nici conducătorul, ci povățuitorul. La moartea lui Sun Yat-sen, pe care l-a asistat în orele cele mai triste ale vieții, însă aproape fără a se amesteca în frămîntările pur politice, a fost întrebat dacă ar accepta să-i fie succesor ca președinte al partidului. A refuzat. Nu se temea de responsabilități, dar rolul de arbitru i se pare și mai nobil și mai potrivit caracterului său decît orice altceva. În plus, se ferea să accepte o funcție care ar fi putut să-i absoarbă întreaga activitate și să facă din el altceva decît ce voia să fie : paznicul Revoluției. Întreaga lui viață e un protest moral, iar speranța lui de a învinge prin dreptate nu exprimă nimic altceva decît cea mai mare forță cu care se poate apăra slăbiciunea profundă, iremediabilă, atît de răspîndită în rasa lui.

Și poate că numai această slăbiciune poate să facă înțeleasă atitudinea lui prezentă. Dorește el într-adevăr, cu pasiune, de ani de zile, să elibereze China de Sud de dominația economică a Angliei ? Da. Dar apărînd și conducînd un popor de asupriți, a căror cauză era neîndoielnic justă, el a căpătat, fără să-și dea seama, obișnuința rolului său și s-a descoperit, într-o zi, preferînd acest rol biruinței celor pe care-i apără. Inconștient, fără îndoială, dar cu forță. E mult mai legat de protestul lui decît hotărît să învingă ; îi convine să fie sufletul și expresia unui popor asuprit.

N-are copii. Nici măcar o fată. Cîndva a fost căsătorit. Soția lui a murit. S-a recăsătorit. După cîțiva ani, a doua soție a murit și ea. Nimeni, după moartea lui, nu va oficia în memoria lui ritualurile aniversare. De aceea resimte o durere calmă, stăruitoare, de care nu izbutește să se elibereze. E ateu, sau crede că este ; dar această singurătate în viață și în moarte îl obsedează. Moștenirea gloriei sale o va lăsa Chinei înălțate. Vai !... El, care a fost bogat, va muri aproape sărac, iar măreția acestei morți se va răspîndi asupra a milioane de oameni. Ultimă singurătate... Toți știu acest lucru, și de asemenea știu că această singurătate îl leagă în fiecare zi mai strîns de destinul partidului.

„Nobilă figură de victimă care are grijă de biografia sa“, spune Garine. Să încerce el însuși să-și satisfacă dorințele i s-ar părea o trădare. Dominat totodată de temperamentul lui, de o lungă obișnuință și de vîrstă, a uitat pînă și posibilitatea de a trage consecințele logice ale atitudinii lui. Nu-i trece prin gînd să pornească și să conducă o luptă hotărîtoare, după cum unui catolic zelos nu-i dă prin minte să devină papă. Garine, într-o zi, a încheiat o discuție asupra Internaționalei a III-a prin : „Dar Internaționala III-a a făcut Revoluția“. Ceng Dai n-a răspuns decît printr-un gest, în același timp evaziv și restrictiv al ambelor mîini ridicate pe piept, și Garine spune că niciodată n-a înțeles atît de profund distanța care îi desparte.

Lumea crede că e capabil de acțiune : dar el nu e în stare decît de un soi de acțiune deosebită, cea care cere victoria omului asupra lui însuși. Dacă a izbutit să ridice un spital e pentru că piedicile pe care a trebuit să le biruiască, cu toată importanța lor, au fost întotdeauna înfrînte prin uitare de sine. A trebuit să se lipsească de toate ; a făcut-o, și poate fără să sufere, mîndru la gîndul că puțini oameni ar fi făcut-o. La el, ca și la creștini, acțiunea merge mîna în mîna cu caritatea ; dar caritatea care la creștini e com-

pasiune, pentru el înseamnă sentimentul solidarității ; numai chinezii membrii ai partidului sînt primiți în spitalul lui. Măreția vieții lui izvorăște dintr-un dispreț față de ce e vremelnice, care dă actelor sale publice un caracter vrednic de admirație ; dar acest dispreț, deși e sincer, lasă totuși loc sensului utilității sale și Ceng Dai, cel care uită de sine, înțelege să nu lase necunoscută această uitare de sine foarte rară în China. Această uitare de sine, care pare să fi fost la început doar omenească, a devenit, printr-o subtilă comedie, rațiunea sa de a fi : caută în ea dovada superiorității lui asupra celorlalți oameni. Abnegația lui este expresia unui orgoliu lucid și neviolent, orgoliu compatibil cu blîndețea caracterului său și cu cultura sa de literat.

Ca toți cei care acționează puternic asupra mulțimilor, acest moșneag curtenitor, cu mici gesturi măsurate, e obsedat. Obsedat de Dreptatea pe care crede că are misiunea s-o susțină și pe care n-o deosebește decît pe jumătate de propria lui gîndire, de problemele pe care apărarea ei i-o impune, cum alții sînt obsedați de senzualitate sau de ambiție. Nu se gîndește decît la ea ; lumea există în funcție de ea ; ea este cea mai înălțătoare dintre nevoile omului și în același timp dumnezeul care trebuie mulțumit cel dintîi. Are încredere în ea ca un copil într-o statuie a pagodei. Nevoia pe care o simțea cîndva era profundă, omenească, simplă ; ea-l stăpînește astăzi ca un fetiș. Poate mai este încă prima nevoie a sufletului său : dar ea este de asemenea și o divinitate protectoare fără de care nimic n-ar trebui încercat, care n-ar putea fi uitată fără a trebui să se teamă de un soi de răzbunare misterioasă... Măreția lui a îmbătrînit o dată cu el, din ea nu se mai zărește decît trupul vlăguit de sînge. Posedat de un dumnezeu deformat, bine ascuns de blîndețe, de surîsul și de harurile lui de mandarin, el trăiește, zice Garine, într-un vis de monoman pe unde trec încă epavele nobleței sale, în afara acestei lumi revoluționare de fiecare

zi de care noi sîntem atît de puternic legați ; iar această monomanie mărește influența și prestigiul lui. Sentimentul dreptății a fost întotdeauna foarte puternic în China, însă pasionat și confuz totodată ; viața lui Ceng Dai, care capătă de pe acum chip de legendă, vîrsta lui, fac din el un simbol. Chinezii țin să fie respectat cum țin să fie recunoscute calitățile neamului lor. Deocamdată e intangibil. Iar entuziasmul, creat de Propagandă, îndreptat împotriva Angliei, nu-și poate schimba direcția fără a-și pierde forța. Trebuie să ducă totul după el, dar e încă prea devreme.

În timpul mesei, rapoartele au sosit, unul după altul. Garine, din ce în ce mai îngrijorat, ia cunoștință de ele îndată ce sosesc, și le pune la picioarele scaunului, unele peste altele.

Lumea bătrînilor mandarini, contrabandiști de opiu sau fotografi, a literaților deveniți negustori de biciclete, a avocaților de la Facultatea din Paris, a intelectualilor de toate soiurile, lacomi după considerația care gravitează în jurul lui Ceng Dai, știu că delegația Internațională și Propaganda mențin singure starea actuală, susțin singure acest uriaș atac ce ține în șah Anglia, se opun singure cu forță reîntoarcerii stării de lucruri pe care n-au știut s-o mențină, a acelei republici de funcționari ai cărei doi stilpi erau vechiul și noul mandarin : medic, avocat, inginer. „Scheletul, sîntem noi“, zicea Garine adineaori. Și se pare, după rapoarte, că toți, poate fără știrea lui Ceng Dai, care ar dezaproba o lovitură de stat militară, s-au grupat în jurul generalului Tang, despre care nu s-a vorbit la Canton pînă acum și care are asupra lor superioritatea curajului. În aceste ultime zile Tang a primit sume considerabile. Agenții englezi sînt numeroși în anturajul lui Ceng Dai... Deoarece mă mir că o asemenea mișcare poate fi pregătită fără știrea bătrînului, Garine îmi răspunde, bătînd cu degetul în masă :

— Nu vrea să știe. Nu vrea să-și angajeze responsabilitatea lui morală. Dar cred că binevoiește să bănuiască...

La Propagandă, cu Garine, în biroul care îmi este destinat. Pe perete, un portret al lui Sun Yat-sen, un portret al lui Lenin și două afișe colorate : unul înfățișează un chinez mic înfigind o baionetă în fundul durdului al lui John Bull care bate aerul cu cele patru labe, în timp ce un rus cu o căciulă de blană acoperă orizontul, înconjurat de raze, ca un soare ; celălalt reprezintă un soldat european, înarmat cu o mitralieră, trăgând asupra unei mulțimi de chinezoaice și de copii care ridică brațele. Pe primul, în cifre europene : 1925 și litera chineză : astăzi ; pe al doilea, 1900 și litera : odinioară. O fereastră mare acoperită de o jaluzeă galbenă, inundată de soare. Pe jos, un vraf de ziare chinezești pe care vine să le caute o santinele. Secretarii acestui serviciu scot din ele toate caricaturile politice și le clasează împreună cu rezumate ale principalelor articole. Pe biroul Louis XVI, rechiziționat, o caricatură uitată, fără îndoială o copie ; reprezintă o mînă care are imprimate pe fiecare din degetele sale : Ruși, Studenți, Femei, Soldați, Țărani ; și în palmă : Gominandanul. Garine (o fi devenit și el meticulos ?) o moto-tolește și o aruncă la coș. La perete, o cartotecă și o ușă prin care această cameră comunică cu cea pe care o deține Garine, plină și ea de această lumină cernută, galbenă și densă ce trece prin jaluzele. Dar aici nu sînt afișe pe pereți, iar cartoteca e înlocuită de o casă de bani. La ușă, o santinele.

Comisarul poliției generale, Nicolaev, e așezat într-un fotoliu, cu burta în afară, cu picioarele depărtate. E un om foarte gras, avînd pe față expresia de blîndețe pe care o dă obezilor blonzi un nas ușor cîrn. Îl ascultă pe Garine cu ochii închiși, cu mîinile încrucișate pe burtă.

— În sfîrșit, zice Garine, ai citit toate rapoartele ce ți-au fost trimise ?

— Chiar pînă în clipa asta...

— Bine. După părerea ta, Tang se va îndrepta împotriva noastră ?

— Fără nici o ezitare : iată lista chinezilor pe care are intenția să-i aresteze. Fără să mai vorbesc de tine.

— Crezi că Ceng Dai e la curent ?

— Vor să se folosească de el, asta-i tot...

Grăsanul vorbește în franceză cu un foarte ușor accent. Tonul vocii — cu toată limpezimea răspunsurilor, s-ar spune că vorbește unei femei sau că va adăuga : dragul meu —, calmul feței, atitudinea mieroasă te duc cu gândul la un fost preot.

— Dispui de mulți agenți în poliția secretă ?

— Păi, aproape de toți...

— Bine : trimite jumătate din oameni în oraș pentru a anunța că Tang, plătit de englezi, pregătește o lovitură de stat ce vrea să facă din Canton o colonie engleză. În mediile populare, bineînțeles. Un sfert la sediile sindicatelor : agenți buni. E foarte important. Restul, printre șomeri, cu exemplare din *Gazeta Cantonului* pentru a le dezvălui că prietenii lui Tang au cerut suprimarea indemnizației de grevă plătită de noi.

— Șomerii înscriși sînt, să vedem...

— Lasă în pace dosarul : douăzeci și șase de mii.

— Bun, vom avea destui oameni.

— În plus, trimite diseară la întrunirile partidului cîțiva agenți aleși pe sprînceană pentru a insinua că Tang va fi exclus, că el o știe și că acum își îndreaptă speranța în afara partidului. De sugerat asta, destul de vag.

— Am înțeles.

— Ești absolut sigur, nu-i așa, că e imposibil să-l băgăm pe Tang la pușcărie ?

— Din nefericire !

— Păcat. N-o să piardă nimic dacă o să mai aștepte.

Grăsanul pleacă, cu dosarul sub braț. Garine sună. Plantonul aduce un pachet de cărți de vizită pe care îl pune pe masă, luînd o țigară din cutia deschisă de Garine.

— Să intre delegații sindicatelor.

Intră șapte chinezi, unul în spatele celui alt — haină cu gulerul închis și pantaloni de pînă albă —, tăcuți. Tineri, bătrîni. Se așează în fața mesei, în semicerc. Unul din cei mai în vîrstă aproape că se așează pe birou : interpretul. Toți îl ascultă pe Garine :

— Probabil că în această săptămînă vor încerca împotriva noastră o lovitură de stat. Cunoașteți la fel de bine ca și mine părerile generalului Tang și ale prietenilor lui ? Nu e nevoie să vă amintesc de cîte ori tovarășul Borodin a trebuit să intervină la Consiliu pentru a menține plata alocațiilor de grevă în Canton. Voi reprezentați, înainte de orice, pe șomerii noștri, care nu s-au cruțat, la ultimele întruniri sindicale, pentru a face ca toți tovarășii să vă recunoască însușirile ; știu că pot conta pe voi. Iată, de altfel, lista oamenilor care, fiind suspecți lui Tang, lui Ceng Dai și prietenilor lor, trebuie să fie arestați încă de la începutul rebeliunii.

Le predă o listă. O citesc, apoi se privesc unii pe alții.

— Recunoașteți numele voastre ? Deci, începînd din clipa cînd veți ieși din acest birou...

La sfîrșitul fiecărei fraze, interpretul, cu o voce înăbușită, traduce ; ceilalți răspund printr-un murmur : litanii.

— ...Nu trebuie să vă mai întoarceți acasă. Fiecare va rămîne la sediul sindicatului și va dormi acolo. Iar voi...

Indică trei chinezi

— ...ale căror sedii sînt prea depărtate pentru a fi apărute, după ce ieșiți de aici, veți merge să căutați arhivele și le veți aduce aici. V-am pregătit birouri. Fiecare va da pichetelor sale de grevă¹ instrucțiuni precise : trebuie să fim în stare să adunăm toți oamenii noștri într-o oră.

În timp ce vorbea, a făcut să circule cutia cu țigări, care a revenit pe masă. O închide cu un pocnet ușor și se ridică. Unul după altul, așa cum au intrat, chinezii ies, strîngîndu-i mîna. Sună.

¹ Miliții armate ale sindicatelor (n. a.).

— Asta să scrie motivul vizitei, fi spune plantonului, dîndu-i înapoi una din cărțile de vizită. Pînă atunci să intre Lo Mo.

E un chinez scund, ras, cu fața acoperită de coșuri, care se așează în fața lui Garine, respectuos, cu ochii plecați.

— La ultimele izbucniri ale grevei, la Hong Kong și aici, prea multe discursuri inutile. Dacă tovarășii se cred într-un parlament, se înșeală ! Și, odată pentru totdeauna, aceste discursuri trebuie să fie susținute de un obiect : dacă locuința patronului e prea departe sau dacă e prea aproape, ei pot avea oricum la îndemîină mașina lui. Repet, pentru ultima oară, că oratorii trebuie să arate ceea ce atacă. Să nu mai trebuiască să revin asupra acestui lucru.

Chinezul scund se înclină și iese. Plantonul intră din nou cu cartea de vizită, pe care Garine i-a dat-o adineaori, și i-o înmîinează.

— Pentru tancuri ?

Garine înalță sprîncenele.

— În sfîrșit, asta-l privește pe Borodin.

Scrie pe cartea de vizită adresa lui Borodin împreună cu cîteva cuvinte (de recomandare, fără îndoială). Se aud bătăi în ușă, două bătăi.

— Intră !

Un european, cu o față viguroasă minjită de o mustață americană, îmbrăcat în aceeași uniformă kaki de ofițer ca și Garine, deschide ușa.

— Bună ziua, Garine.

Vorbește franceza, dar e tot un rus.

— Bună ziua, generale.

— Ei bine ? Domnul Tang se hotărăște ?

— Ești la curent ?

— Aproximativ. Tocmai l-am văzut pe Boro. Suferă, într-adevăr, bietul băiat ! Doctorul zice că-i este teamă de un acces.

— Care doctor ? Mirov sau chinezul ?

— Mirov... Va să zică, Tang ?

— Încă două sau trei zile...

— N-are decît mia lui de oameni ?

— Și ce vor mai putea găsi cu banii lor și ai englezilor. O mie cinci sute pînă la o mie opt sute cu totul. Care e timpul cel mai scurt necesar armatei roșii¹ să fie aici ? Șase zile ?

— Opt. Trupele lui Tang au fost prelucrate de Propagandă ?

— Foarte puțin : aproape toți oamenii sînt din Hă-nan și Yun-nan.

— Cu atît mai rău. Cîte mitraliere au ?

— Vreo douăzeci.

— Tu, Garine, vei putea dispune în oraș de cinci pînă la șase sute de cadeți, nu mai mult.

— Imediat ce va fi pornită acțiunea, veți sosi.

— Sîntem deci de acord ; îndată ce trupele lui Tang vor fi în stare de alarmă, vei trimite cadeții de care vei dispune, cu formația de mitraliere și cu poliția în spate iar noi vom veni de sus.

— În regulă.

Omul pleacă.

— Ia spune, Garine, e șeful Statului Major ?

— Da : Gallen.

— Cît de bine seamănă cu un ofițer al țarului !

— Ca și ceilalți...

Un alt chinez, cu părul alb țepos.

Se apropie, atinge biroul cu virful degetelor și așteaptă :

— Îi aveți în mînă pe toți șomerii ?

— Da, domnule.

— Cîți ar putea fi adunați în jumătate de oră ?

— Cu ce mijloace, domnule ?

— Mijloace rapide. Nu țineți seama de problema transportului.

¹ Armata roșie cantonează (n. a.).

— Mai bine de zece mii.

— Bine. Vă mulțumesc.

La rîndul lui, chinezul cu părul său alb frumos pleacă.

— Cine e ăsta ?

— Șeful Biroului Alocățiilor. Un literat. Fost mandarin. alungat. Istorii...

Cheamă din nou plantonul.

— Trimite-i la Comisarul Poliției Generale pe toți care mai așteaptă.

Dar, prin ușa întredeschisă, tocmai intră un alt chinez, liniștit, după ce, în trecere, bătuse în ușă, ușor, de două ori. Obez, ca și Nicolaev, ras, cu buze groase și o față inexpressivă, suride larg, descoperindu-și dinții de aur, și ține între degete un trabuc enorm. Vorbește englezește.

— Domnule Garine, vaporul din Vladivostok a sosit ?

— Azi-dimineață.

— Cîta gazolină a adus ?

— O mie cinci sute de... (urmează numele unei unități de măsură chineze pe care n-o cunosc).

— Cînd va fi livrată ?

— Mîine. Cecul să fie aici, ca de obicei.

— Vreți să-l semnez imediat ?

— Nu. Fiecare lucru la timpul său.

— Atunci, la revedere, domnule Garine. Pe mîine.

— Pe mîine.

— Ne cumpără produsele pe care ni le trimite U.R.S.S., îmi spune Garine în franceză cu o voce scăzută în timp ce chinezul pleacă. Acum, Internaționala nu e bogată iar trimiteria materiilor prime este necesară. În fine, fac și ei ce pot : gazolină, petrol, arme, instructori...

Se ridică, se duce pînă la ușă, se uită ; nu mai e nimeni. Se întoarce la birou, se așează din nou și deschide un dosar : HONG KONG. Ultimele rapoarte. Îmi dă, din cînd în cînd, unele acte pe care vrea să le claseze separat. Ca să nu-mi fie atît de cald, trag de maneta ventilatorului ; foile zboară imediat. Oprește ventilatorul, clasează din

nou foile împrăștiate și continuă să sublinieze cu creion roșu unele fraze. Rapoarte, rapoarte, rapoarte. În timp ce pregătesc un rezumat al celor pe care le-a ales, el iese. Rapoarte...

În forma ei actuală, greva ce paralizează Hong Kong-ul nu se va menține mai mult de trei zile.

Să presupunem că muncitorii care nu vor mai primi ajutoarele de grevă așteaptă zece zile înainte de a relua lucrul : cu totul treisprezece zile. Deci, dacă, pînă în cinci-sprezece zile, Borodin n-a găsit o nouă metodă de acțiune, vapoarele engleze se vor afla în portul Canton. Hong Kong se va redresa ; toate învățămintele acestei greve vor fi fost zadarnice. Lovitura dată Hong Kong-ului e foarte dură ; băncile au pierdut și pierd încă în fiecare zi sume enorme ; mai mult, chinezii au văzut că Anglia nu este invulnerabilă. Dar, la ora actuală, subvențiile noastre și cele ale băncilor engleze fac să trăiască un oraș de trei sute de mii de locuitori unde nimeni nu lucrează. În acest joc, cine va obosi mai întîi ? Noi, firește. Iar dinspre Waiceu, armata lui Ceng Tung-ming se pregătește să intre în luptă...

Interdicția de a ajunge la Hong Kong rămîne valabilă pentru toți căpitaniile ale căror vapoare trebuie să se îndrepte spre Canton. Dar pentru asta e nevoie de un decret și atîta timp cît Ceng Dai va avea puterea de acum, decretul nu va fi semnat.

Hong Kong : Anglia. În spatele armatei lui Ceng Tung-ming : Anglia. În spatele roiului de lăcuste ce-l înconjoară pe Ceng Dai : Anglia.

*

Pe birou sînt așezate cîteva cărți : dicționarul chinoxin al călugărilor, două cărți englezești de medicină : *Dysentery*, *Paludism*. Cînd Garine se întoarce îl întrebă dacă e adevărat că nu se îngrijește.

— Ba da, mă îngrijesc ! Bineînțeles ! Nu întotdeauna m-am îngrijit foarte serios, pentru că aveam altceva de făcut, dar asta n-are mare importanță : ca să mă vindec, trebuie să mă întorc în Europa, o știu. Voi rămîne acolo cît mai puțin timp posibil. Dar cum vrei să mă duc acum !

Nu prea insist : discuția asta îl enervează. Iar plantonul tocmai aduce o scrisoare pe care Garine o citește cu atenție. Apoi mi-o dă, spunînd doar : „Cuvintele cu creion roșu sînt scrise de Nicolaev“.

E o nouă listă, asemănătoare cu cea primită de Garine la începutul prînzului, însă mai lungă : Borodin, Garine, E Cen, Sun Fo, Liao Ceng-mo, Nicolaev, Semionov, Hong, numeroși chinezi pe care nu-i cunosc. Nicolaev a adăugat pe margine, cu roșu : *listă completă a oamenilor ce urmează a fi arestați și EXECUTAȚI PE LOC*. Și mai jos a adăugat cu tocul, în grabă : *ei sînt gata să imprime proclamații*.

*

La ora cinci, plantonul aduce o nouă carte de vizită. Garine se ridică, se duce pînă la ușă, se dă de-o parte pentru a-l lăsa pe Ceng Dai să treacă. Bătrînelul intră, se așează în fotoliu, își întinde picioarele, își înfundă mîinile în mîneci și-l privește cu o bunăvoință ușor ironică pe Garine, reîntors îndărătul biroului lui. Tace însă.

— Doreati să mă vedeți, domnule Ceng Dai ?

Dă din cap în semn că da, își scoate cu încetineală mîinile din mîneci și spune, cu glasul lui slab :

— Da, domnule Garine, da. Nu cred că e nevoie să vă întreb dacă sînteți la curent cu atentatele care s-au ținut lanț în ultimele zile.

Vorbește foarte rar, cu grijă, cu indexul ridicat.

— Admir prea mult calitățile dumneavoastră pentru a crede că ignorați atentatele, dat fiind relațiile constante pe care funcția dumneavoastră vă obligă să le întrețineți cu domnul Nicolaev... Domnule Garine, aceste atentate prea se țin lanț.

Garine răspunde printr-un gest care înseamnă : „ce pot face ?“

— Noi ne înțelegem, domnule Garine, ne înțelegem...

— Domnule Ceng Dai, îl cunoașteți pe generalul Tang, nu-i așa ?

— Domnul general Tang e un om loial și drept.

Și, punînd încet mîna dreaptă pe birou, ca pentru a sublinia ceea ce spune :

— Contează să obțin din partea Comitetului Central măsuri efective pentru a reprimă atentatele. Cred că ar fi bine să fie puși sub acuzare oamenii cunoscuți de toți ca șefi ai grupurilor teroriste. Domnule Garine, doresc să știu care va fi atitudinea dumneavoastră, care va fi atitudinea prietenilor dumneavoastră față de propunerile pe care le voi prezenta.

Își retrace mîna și o bagă la loc în mîneacă.

— De cîtva timp, răspunde Garine, trebuie să recunoaștem, domnule Ceng Dai, că instrucțiunile pe care le-ați dat prietenilor dumneavoastră s-au opus într-un mod riguros — și cam neplăcut — tuturor dorințelor noastre.

— Ați fost înșelat, domnule Garine ; cu siguranță că aveți cîțiva consilieri nepricepuți, sau informațiile au fost greșite ? N-am dat nici o instrucțiune.

— Să zicem indicații.

— Nici măcar... Am expus felul meu de a gîndi, mi-am spus părerea, asta-i tot...

Surîde din ce în ce mai mult.

— Presupun că nu vedeți în asta vreun inconvenient ?

— Prețuiesc foarte mult opinia dumneavoastră, domnule ; dar aș dori — am dori — să fie informat Comitetul altfel...

— Decît prin polițiștii săi, domnule Garine ? Și eu. Ar fi putut, de exemplu, să-mi trimită pe unul din membrii lui, o persoană calificată. Putea cu siguranță (se înclină ușor), și dovada e că sîntem împreună.

— Acum cîteva luni Comitetul nostru nu se vedea obligat să mă delege pentru a cunoaşte părerile dumneavoastră ; vi le făceaţi cunoscute chiar dumneavoastră...

— Întrebarea e deci de a şti dacă m-am schimbat eu sau dumneavoastră... Nu mai sînt un tinerel, domnule Garine, şi veţi recunoaşte poate că viaţa mea...

— Nimeni nu se gîndeşte să vă conteste caracterul, pe care-l respectăm cu toţii : nu ignorăm ce vă datorează China. Dar...

Se înclinase şi surîdea. Auzind : *dar*, se îndreaptă, neliniştit, şi-l priveşte pe Garine.

— ...dar dumneavoastră nu contestaţi, mi se pare, valoarea acţiunii noastre. Şi, totuşi, încercaţi s-o slăbiţi.

Ceng Dai tace, sperînd că tăcerea îl va stîngheri pe Garine şi că va continua să vorbească. După o clipă, se hotărăşte.

— Poate, într-adevăr, e de dorit, ca situaţia noastră să devină mai limpede... Calităţile unor membri ai Comitetului, şi ale dumneavoastră în special, domnule Garine, sînt eminente. Dar întăriţi un spirit pe care ne e imposibil să-l aprobăm pe de-a-întregul. Cîtă importanţă acordaţi şcolii militare din Wampo !

Îşi îndepărtează mîinile, ca un preot catolic deplîngînd păcatele credincioşilor săi.

— Nu pot fi bănuît că ţin exagerat de mult la vechile obiceiuri chinezeşti ; am contribuit la distrugerea lor. Dar cred, o cred cu fermitate, aş zice chiar : am convingerea că drumul partidului n-ar fi demn de ceea ce aşteptăm de la el decît cu condiţia de a rămîne întemeiat pe dreptate. Vreţi să atacaţi ?

Cu o voce şi mai slabă :

— Nu... Imperialiştii să-şi asume toate responsabilităţile. Cîteva noi asasinate ale unor nefericiţi vor face mai mult pentru cauza tuturor decît cadeţii din Wampo...

— Înseamnă să nu pui preţ pe viaţa lor.

Își lăasă capul pe spate pentru a-l privi pe Garine, ceea ce îi dă înfățișarea unui bătrîn profesor chinez indignat de întrebarea unui elev. Cred că e mînios, dar nu pare deloc. Mîinile lui se află tot în mîneci. Se gîndește la execuțiile de la Șamen ? În sfîrșit, spune, ca și cum ar înfățișa concluzia reflecțiilor sale :

— Oh ! Mai puțin decît dacă sînt trimiși să fie împușcați de voluntarii din Hong Kong, nu credeți ?

— Dar problema nu se pune. Știți ca și mine că războiul nu va avea loc, că Anglia nu-l poate face ! Fiecare zi demonstrează tuturor chinezilor — iar partidul contribuie la asta — stupiditatea blufului european, nimicnicia unei forțe sprijinite pe baionete spînzurate de zid și de tunuri astûpate.

— Nu sînt tot atît de sigur cum păreți dumneavoastră. Războiul nu v-ar displace... El ar arăta tuturor iscusința dumneavoastră, care este remarcabilă, calitățile de organizator ale domnului Borodin și calitățile războinice ale domnului general Gallen.

(Ce accent de dispreț tainic pe cuvîntul : războinice...)

— Eliberarea întregii Chine nu e deci un lucru înălțător și drept ?

— Sînteți foarte convingător, domnule Garine... Dar vederile noastre nu sînt aceleași. Dumneavoastră vă plac experiențele. Folosiți, pentru a le executa, cum aș putea să mă exprim ?... ceea ce aveți nevoie. E vorba, în cazul de față, de poporul acestui oraș. Să v-o mărturisesc ? Aș prefera să nu fie folosit la această treabă. Îmi place să citesc povestiri tragice, și știu să le admir ; nu-mi place să contemplan un asemenea spectacol în propria mea familie. Dacă aș îndrăzni să-mi exprim gîndul într-o formă prea violentă, care îl depășește, și să folosesc o expresie de care vă folosiți cîteodată, apropo de un cu totul alt scop, aș spune că nu pot vedea, fără regret, pe compatrioții mei transformați... în cobai...

— Mi se pare că dacă o națiune a servit ca subiect de experiențe pentru întreaga lume, aceasta nu e China, aceasta e Rusia...

— Fără îndoială, fără îndoială... Dar poate că ea avea nevoie de asta. Această nevoie o resimțiți dumneavoastră și prietenii dumneavoastră. Desigur, în fața primejdiei, nu veți da înapoi...

Se înclină.

— Nu este — după părerea mea, domnule Garine — un motiv întemeiat pentru a o căuta. Vreau — doresc — ca, pretutindeni în China, chinezii să fie judecați de tribunale chineze, apărați realmente de jandarmi chinezi, să dețină într-adevăr, nu în principiu, pământul al cărui stăpîni legitimi sînt. Dar n-avem dreptul să atacăm Anglia în mod efectiv, printr-un act al guvernului. Nu sîntem în război. China e China, iar restul lumii e restul lumii.

Stingherit, Garine nu răspunde imediat. Ceng Dai continuă :

— Știu prea bine către ce tinde acest atac... Știu prea bine că el va contribui să mențină fanatismul care a sosit aici odată cu dumneavoastră...

Garine îl privește.

— Fanatism căruia nu-i contest valoarea, însă pe care nu-l pot accepta, spre regretul meu foarte mare, domnule Garine. Numai pe adevăr se întemeiază...

Depărtează mîinile, de parcă s-ar scuza.

— Credeți, domnule Ceng Dai, că Angliei îi pasă de dreptate, cum vă pasă dumneavoastră ?

— Nu. De aceea o vom învinge pînă la urmă... fără măsuri violente, fără luptă... Înainte de a se fi scurs cinci ani, nici un produs englez nu va mai putea pătrunde în China

Se gîndește la Gandhi... Garine, lovind masa cu vîrfurile creionului, răspunde rar :

— Dacă Gandhi n-ar fi intervenit, — și el, în numele dreptății, — pentru a zdrobi ultimul Hartal, englezii nu s-ar mai afla în India.

— Dacă Gandhi n-ar fi intervenit, domnule Garine, India, ce dă lumii cea mai măreață lecție pe care o putem auzi astăzi, n-ar fi decît un ținut al Asiei în revoltă...

— Nu ne aflăm aici pentru a da exemple frumoase de înfrîngerii !

— Primiți mulțumirile mele pentru o comparație care mă onorează mai mult decît vă puteți închipui, dar de care nu sînt demn. Gandhi știe să răscumpere, prin propriile sale suferințe, greșelile compatrioților săi.

— Și loviturile de bici pe care le aduce virtutea lui.

— Sînteți pasionat, domnule Garine. De ce să vă enervez ? Între ideile dumneavoastră și ale mele, China va alege...

— De noi depinde să facem din China ceea ce trebuie să fie ! Dar vom putea oare s-o facem dacă nu sîntem de acord între noi, dacă o învățați să disprețuiască ceea ce îi este cel mai necesar, dacă nu vreți să admiteți că în primul rînd trebuie SĂ EXISTE !

— China i-a supus întotdeauna pe învingătorii ei. Încet, e adevărat. Însă totdeauna... Domnule Garine, dacă China trebuie să devină altceva decît China dreptății, cea la care — cu modestie — am muncit s-o clădesc ; dacă ea trebuie să fie asemănătoare... (O pauză.) Nu văd necesitatea existenței ei. Să rămînă din ea o mare amintire. Cu toate abuzurile dinastiei manciuriene, istoria Chinei e demnă de respect...

— Credeți, deci, că paginile pe care sîntem pe cale să le scriem dau impresia unei decăderi ?

— Cincizeci de secole de istorie nu trec fără cîteva pagini foarte triste, domnule Garine, mai triste însă decît cele de care vorbiți nu vor fi niciodată, fără îndoială ; dar cel puțin nu eu sînt cel ce le-a scris...

Se ridică, nu fără greutate, și se îndreaptă spre ușă cu pași mici. Garine îl însoțește ; îndată ce ușa s-a închis, se întoarce spre mine :

— Dumnezeu, Doamne ! scapă-ne de sfinți !

Ultimele rapoarte : ofițerii lui Tang sînt în oraș. Nici o primejdie în noaptea aceasta.

— Chiar în domeniul ideilor, sau mai degrabă al pasiunilor, îmi explică Garine în timp ce cinăm, nu sîntem neputincioși împotriva lui Ceng Dai. Întreaga Asie modernă poate fi aflată în sentimentul vieții individuale, în descoperirea morții. Săracii au înțeles că este fără de speranță chinul lor, că n-au nimic de așteptat de la o viață nouă. Leproșii care încetau să mai creadă în Dumnezeu otrăveau fîntînile. Orice om desprins de viața chinezească, de riturile sale și de vagile sale credințe, și răsculat față de creștinism, e un bun revoluționar. Vei vedea asta de minune în exemplul lui Hong și al aproape tuturor teroriștilor pe care vei avea ocazia să-i cunoști. O dată cu groaza în fața unei morți fără semnificație, a unei morți ce nici nu răscumpără nici nu compensează, se naște pentru fiecare om ideea putinței de a învinge viața colectivă a nenorociților, de a ajunge la această viață deosebită, individuală, pe care o consideră în mod confuz drept bunul cel mai de preț al bogaților. Acestor sentimente le datorează succesul lor cele cîteva instituții rusești aduse de Borodin ; ele-i împing pe muncitori să ceară în uzine comisii de control alese, nu din vanitate, ci pentru a ajunge la sentimentul unei existențe cu adevărat mai omenești... Oare nu un sentiment asemănător : acela de a poseda o viață personală, distinctă în fața lui Dumnezeu, este cel care a dat forță creștinismului ? Că de la asemenea sentimente pînă la ură, și chiar pînă la fanatismul urii, nu e mare distanță, o văd în fiecare zi... Dacă i se arată unui culi mașina patronului,

acest lucru poate avea mai multe urmări ; dar dacă acest
culi are picioarele zdrobite... Și sînt multe picioare zdrobite
în China... Greu este însă să schimbi ambițiile chinezilor în
hotărîri. A trebuit să li se inspire încredere în ei înșiși,
treptat, pentru ca această încredere să nu dispară după
cîteva zile ; să li se arate victoriile lor, numeroase și
succesive, înainte de a-i trimite să lupte ca soldați. Lupta
împotriva Hong Kong-ului, pornită din multe motive, este
excelentă pentru un asemenea lucru. Rezultatele au fost
strălucite ; le facem și mai strălucite. Toți doresc să ia
parte la năruirea simbolului Angliei. Se văd învingători,
și învingători fără a trebui să îndure imaginile războiului
care le provoacă groază pentru că ele nu le amintesc decît
de înfrîngeri. Pentru ei ca și pentru noi, astăzi înseamnă
Hong Kong, mîine Hangiau, poimîine Sanhai, mai tîrziu
Pekin... Elanul născut în această luptă trebuie să susțină
— și va susține — armata noastră împotriva lui Ceng
Tung-ming, după cum tot el va susține expediția din Nord.
De aceea victoria noastră e necesară, de aceea trebuie să
împiedicăm, prin toate mijloacele, ca acest entuziasm po-
pular care e pe cale să devină o forță de epopee să se facă
praf și pulbere în numele dreptății și al altor mofturi !

— O asemenea forță, distrusă cu atîta ușurință ?

— Distrusă, nu. Anihilată, da. A fost de ajuns o pre-
dică nepotrivită a lui Gandhi (pentru că niște indieni au li-
chidat cîțiva englezi, vai, vai !...) pentru a zdrobi ultimul
Hartal. Entuziasmul nu suportă șovăiala, mai ales aici.
Avem nevoie ca fiecare om să simtă că viața lui e legată
de revoluție, că ea își va pierde valoarea dacă sîntem bă-
tuți, că va redeveni o zdreanță...

După o clipă de tăcere, adaugă :

— Și, în plus, o minoritate hotărîtă...

După cină s-a dus să afle vești despre Borodin ; accesul
de febră de care se temea medicul s-a produs și delegatul
Internaționalei, culcat, nu e în stare să citească și să dis-
cute nimic. Boala aceasta îl îngrijorează pe Garine, iar

neliniştea lui ne-a făcut să vorbim cîteva clipe despre el însuşi. La una din întrebările mele a răspuns :

— În adîncul fiinţei mele există vechi resentimente, care au contribuit mult la legarea mea de Revoluţie...

— Dar tu nici n-ai prea fost sărac...

— Oh ! nu asta e problema. Duşmănia mea profundă e îndreptată nu atît împotriva stăpînitorilor cît a principiilor stupide în numele cărora îşi apără posesiunile. Mai e şi altceva : cînd eram adolescent, îmi treceau prin minte lucruri vagi, n-aveam nevoie de nimic pentru a avea încredere în mine. Mai am încredere în mine, însă altfel : astăzi am nevoie de dovezi. Ceea ce mă leagă de Gomin dan...

Şi, punîndu-şi mîna pe braţul meu :

— E obişnuinţa, dar mai ales nevoia unei victorii comune...

A doua zi,

Acţiunea teroriştilor e în continuare violentă. Ieri au fost asasinaţi un negustor bogat, un judecător şi doi foşti magistraţi, unii în stradă, ceilalţi acasă.

Ceng Dai trebuie să ceară mîine Comitetului executiv arestarea imediată a lui Hong şi a tuturor celor ce sînt socotiţi şefii grupurilor anarhiste şi teroriste.

A doua zi,

„Trupele lui Tang s-au grupat“.

Abia am început prînzul. Plecăm îndată. Maşina goneşte de-a lungul fluviului. În oraş nu se vede încă nimic. Însă echipele de mitraliori sînt pregătite în interiorul caselor în faţa cărora ne oprim. Imediat după ce-am trecut, poliţia regulată a cheiului şi pichetele de grevă alungă

mulțimea și opresc complet circulația pe poduri, lângă care sînt instalate cuiburile de mitraliere. Trupele lui Tang se află de partea cealaltă a fluviului.

La Propagandă, în fața biroului lui Garine, ne așteaptă Nicolaev și un chinez tînăr ciufulit, cu o față destul de frumoasă : Hong, șeful teroristilor. Abia cînd îi aud numele observ lungimea brațelor lui, acea lungime apropiată de a maimuțelor de care mi-a vorbit Gérard. Numeroși agenți sînt pe culoar : cei care, postați în fața caselor prietenilor noștri suspectați de Tang, aveau ca misiune să ne prevină îndată ce se vor prezenta patrulele însărcinate cu arestările. Ei spun că tocmai i-au văzut pe soldați pătruzînd cu forța în case, furioși că nu i-au găsit pe cei căutați, luînd femei, servitori... Garine îi invită să tacă. Apoi întreabă pe fiecare unde se găsea, și notează pe planul Cantonului locurile controlate de patrule.

— Nicolaev ?

— Da.

— Du-te jos. Un mesaj pentru Gallen. Hai, tu personal ! Apoi, un agent cu mașina la toate sediile : fiecare sindicat să trimită cincizeci de voluntari împotriva fiecărei patrule. Patrulele vor urca către fluviu. Voluntarii pe chei. Două posturi de cadeți, fiecare cu o mitralieră, pentru a-i conduce.

Nicolaev pleacă în grabă, gîfîind, mișcîndu-și cu greutate trupul obez. Pe culoar se află acum o mulțime de agenți pe care un ofițer cantonez și un european înalt (Klein, mi se pare... dar e în întuneric) îi interoghează repede înainte de a-i lăsa să ajungă pînă la Garine. Un alt ofițer cantonez, foarte tînăr, străbate, mișcînd din umeri, această mulțime albă de personaje în costum de pînză sau în halate.

— Să plec, domnule Comisar ?

— Ne-am înțeles, Colonele. Veți primi mesajele în dreptul podului nr. 3.

Îi înmînează un plan pe care sînt notate cu roșu locurile unde se găseau patrulele, punctul de plecare al lui Tang și drumurile ce le poate urma. Linia albastră a fluviului taie orașul : ca întotdeauna la Canton, aici se va desfășura lupta. Îmi amintesc de fraza lui Gallen : „Cleștele. Dacă nu trec podurile de vase, s-au dus pe copcă...”

Un secretar tînăr, alergînd, aduce niște însemnări.

— Așteaptă, Colonele ! iată informația Siguranței :
Tang are o mie patru sute de oameni.

— Eu, numai cinci sute.

— Gallen îmi spunea șase ?

— Cinci. Aveți pîndări de-a lungul fluviului ?

— Da. Nici o primejdie de a fi încercuiți.

— Bun. Podurile le vom apăra.

Ofițerul pleacă, fără a mai adăuga nimic. În larma de afară auzim huruitul mașinii care pornește și claxonul care se îndepărtează sunînd fără încetare. Arșiță, arșiță. Toți avem mînele suflecate ; hainele noastre sînt aruncate unele peste altele, într-un colț.

Încă o însemnare : copia unei însemnări a lui Tang :

— *Obiective : Bănci, Gara, Poșta*, citește cu voce tare
Garine. Continuă să citească, în gînd, apoi reia :

— Mai întîi trebuie să treacă fluviul...

— Garine ! Garine ! Trupele lui Feng Liao-dong...

E Nicolaev care se întoarce, ștergîndu-și fața lui mare cu batista, cu părul umed, rostogolindu-și ochii ca niște bile.

— ...se unesc cu ale lui Tang ! Drumurile dinspre Wampo sînt tăiate.

— Sigur ?

— Sigur.

Și cu un glas mai scăzut :

— Singuri n-o să putem rezista nicicum...

Garine se uită la planul întins pe masă. Apoi dă nervos din umeri și se duce la fereastră.

— Nu putem face o mie de lucruri deodată.

Și cu voce tare :

— Klein ! — apoi mai încet : Hong, fugi la sediul șoferilor și adu vreo cincizeci de inși.

Și întorcându-se spre Nicolaev :

— Telegraful ? Telefonul ?

— Tăiate, firește.

Klein intră.

— Ce-i ?

— Feng ne blochează și ne taie drumul către Wampo. Ia o patrulă de gărzi roșii și de agenți. Rechiziționează iute toate mașinile pe care le vei putea găsi. În fiecare mașină, un agent și un șofer. (Îi vei găsi pe șoferi jos, Hong s-a dus să-i caute). Să circule în tot orașul — fără să treacă podurile — și să trimită aici cât mai mulți șomeri și greviști. Treci pe la sedii. Militanții să ne trimită toți oamenii de care vor putea dispune. Și fă în așa fel ca să ajungi la colonel și să-i spui să-ți dea o sută de cadeti.

— Va urla.

— N-avem de ales, timpitule ! Adă-i tu însuși.

Klein pleacă. În depărtare, zvon de împușcături...

— Acum, atenție la blocarea circulației ! Numai de-ar veni trei mii. Pentru început...

Cheamă pe cadetul care, adineaori, împreună cu Klein, îi interoga pe agenți înainte de a-i lăsa să intre :

— Trimite un secretar la sediul marinarilor. Treizeci de culii, imediat.

Pleacă încă o mașină. Arunc o privire pe fereastră : vreo zece mașini, cu șoferii lor, se află în fața Propagandei și așteaptă. Fiecare secretar ce pleacă ia una : mașina iese scrișnind din marea pată de umbră oblică a clădirii și dispare în praful sclipind în soare. Nu se mai aud împușcături, însă, în timp ce privesc, aud vocea unui bărbat spunându-i lui Garine, în spatele meu :

— Am capturat trei patrule. Trei trimiși ai secțiilor așteaptă.

— Împușcați ofițerii. Lar oamenii... unde sînt ?

— La sedii.

— Bun. Să fie dezarmați și puși în cătușe. Dacă Tang trece podurile, să fie împușcați.

În clipa când mă întorc, bărbatul care vorbea iese : se întoarce însă îndată :

— Zic că n-au cătușe.

— La naiba !

Țîrîitul telefonului interior.

— Alo ? Căpitanul Kovák ? Comisarul cu propaganda, da ! Ard ? Cîte case ? Pe celălalt mal al fluviului ?... Lăsați-le să ardă...

Închide telefonul.

— Nicolaev ? Ce gardă e în fața casei lui Borodin ?

— Patruzeci de oameni.

— Pentru moment ajunge. Există acolo o targă ?

— Am trimis una adineaori.

— Bun.

Privește la rîndul lui pe fereastră, strînge pumnii, adresîndu-se din nou lui Nicolaev :

— Uite că începe tărăboiul... Coboară. În primul rînd, mașinile să fie pe un singur șir, una în spatele celeilalte. Cel care pleacă n-are decît s-o ia pe prima. Apoi, un baraj și șomerii în șiruri.

Nicolaev, aflat acum jos, cu fața stacojie sub casca albă, își dă osteneala, agită brațele din toate puterile. Mașinile se deplasează, se aliniază cu zgomot mare. Două sau trei sute de oameni în zdrențe așteaptă, la umbră, stînd aproape toți chirciți pe vine. Din minut în minut sosesc alții noi. Cu o mîtră îndobitocită, îi întreabă pe primii, și se chircesc în spatele lor, pentru a sta și ei la umbră. Aud în spatele meu :

— Primul și al treilea pod de vase au fost atacate...

— Te aflai acolo ?

— Da, Comisare, la al treilea.

— Și ?

— N-au rezistat în fața mitralierelor. Acum pregătesc saci de nisip.

— Bun.

— Colonelul mi-a dat nota asta pentru dumneavoastră. Aud fișitul plicului rupt.

— Oameni ? da, da ! repetă Garine exasperat. Și, cu voce scăzută : îi este teamă că nu va rezista.

Jos, zdrențăroșii sînt din ce în ce mai numeroși. La marginea liniei de umbră unii se iau la harță.

— Garine, jos sînt cel puțin cinci sute de inși.

— Tot nu e nimeni de la sediul marinarilor ?

— Nimeni, Comisare, răspunde secretarul.

— Cu atît mai rău !

Ridică jaluzeaua și strigă prin fereastră :

— Nicolaev !

Grăsanul înalță capul, arătîndu-și astfel fața și vine sub fereastră. Garine îi aruncă un pachet de brasarde pe care le-a luat din sertarul biroului lui :

— Ia treizeci de bărbați, dă-i fiecăruia cîte o brasardă și începe împărțirea armelor.

Se întoarce.

De jos se aude vocea lui Nicolaev :

— Cheile, Dumnezeule !

Dintr-o legătură de chei Garine scoate o cheiță și o aruncă pe fereastră : grăsanul o prinde în mîinile făcute căuș. La marginea drumului apar infirmieri care duc răniți culcați pe tărgi.

— Două gărzi roșii la capătul străzii, Dumnezeule ! N-avem nevoie de răniți aici, acum !

Obosit de reverberația soarelui asupra prafului străzii și asupra zidurilor, mă întorc o clipă. Totul se învălmășește. Pete de culoare ale afişelor de propagandă lipite de zid, umbra lui Garine care se mișcă în lung și în lat... Ochii mei se obișnuiesc repede cu întunericul. Afișele, în această clipă, capătă viață...

Garine revine la fereastră.

— Nicolaev ! Numai puști !

— Bine.

Mulțimea șomerilor, din ce în ce mai compactă, încadrată de agenți de poliție în uniformă și de un pichet de grevă, trimis cu siguranță de Klein, înaintează către ușă : puștile se află în pivniță. Mulțimea uriașă, mereu apărată de umbră. Sosesc, înșiruiți în bătaia soarelui, vreo douăzeci de oameni purtând brasarde, conduși de un secretar.

— Garine, alți inși cu brasarde !

Privește.

— Cuii trimiși de marinari. În regulă.

Tăcere. De cum așteptăm ceva, regăsim căldura, ca o rană. Jos, o rumoare ușoară : șoaapte, saboți, neliniște, pocnitoarea unui negustor ambulant, țipetele unui soldat care îl alungă. În fața ferestrei, lumina. O liniște plină de spaimă. Sunetul ritmat, din ce în ce mai clar, al pașilor oamenilor care sosesc mărșăluind ; pocnetul brutal al opririi. Tăcere. Rumoare... Doar un pas, pe scară. Secretarul.

— Cuii trimiși de marinari sînt aici, Comisare.

Garine scrie și împaturește foaia.

Secretarul întinde mîna.

— Nu !

Mototolește hîrtia și o aruncă în coș.

— Mă duc acolo.

Iată însă alți secretari care aduc documente. Citește : „Hong Kong, mai tîrziu !” și aruncă rapoartele într-un sertar. Intră un cadet.

— Comisare, colonelul cere oameni.

— Într-un sfert de oră.

— Întreabă cîți va avea !

Ne mai uităm pe fereastră ; acum, mulțimea se respiră pînă la marginea străzii — mereu limitată de linia de umbră —, agitată de mișcări ușoare care se pierd acolo, ca în apă.

— Cel puțin o mie cinci sute.

Secretarul așteaptă încă. Garine scrie din nou, și de această dată îi înmânează ordinul.

Iarăși țiritul telefonului interior.

— ...

— ... Dar care răsculați, la naiba !

— ...

— Ar trebui s-o știi !

— ...

— Da, în sfârșit, cum au ajuns ?

— ...

— Mai multe bănci ? Bine. Lasă-i să atace.

Închide telefonul și părăsește încăperea.

— Să te urmez ?

— Da, răspunde el, care și ieșise pe coridor.

Coborim. Oameni cu brasarde, aleși adineaori de Nicolaev, aduc din pivniță puști pe care tovarășii lor le împart pe peron șomerilor, aproape înșiruți ; dar culii trimiși de marinari au urcat cu lăzi de cartușe ; oamenii înarmați se amestecă cu ceilalți care vor să treacă și să ia cartușe înainte de a fi obținut o pușcă... Garine strigă într-o chinezească pocită ; nu e auzit. Atunci vine lângă lada deschisă și se așează deasupra. Împărțirea încetează. Mișcarea se oprește ; din ultimele rînduri se aud întrebări... Îi silește pe cei fără arme să se retragă, așezînd în fața lor oamenii înarmați. Aceștia, cite trei, primesc, trecînd lângă ladă, munițiile lor, cu o încetineală neliniștitoare... În pivniță, culii deschid alte lăzi, cu lovituri puternice de daltă și ciocan... Ajunge pînă la noi, ca adineaori, un zgomot de pași în cadență militară. Nu vedem nimic din cauza mulțimii. Garine sare pe peron și privește :

— Cadeții !

Într-adevăr, sînt cadeții aduși de Klein. Culii se întorc din pivniță, opintindu-se, cu umărul strivit de un bambus mare, de care sînt agățate alte lăzi cu cartușe... Klein se află în fața noastră.

— Doi cadeți, ca să te ajute, îi spune Garine. Toți cei care au sosit și au muniții, douăzeci de metri înainte. Oamenii înarmați fără muniții, la zece metri. O ladă și trei oameni între amîndouă șirurile pentru împărțirea munițiilor.

Și, cînd totul s-a executat, fără țipete, într-o prăfăraie iritantă și densă, vîrgată de soare :

— Acum, mai întii puștile, munițiile trei metri mai departe. Cadeții mult înainte. Aranjați oamenii cîte zece. Un șef de fiecare rînd ; un militant, dacă există, dacă nu, primul din rînd. Fiecare cadet ia o sută cincizeci de oameni și fuge pe chei să ceară instrucțiuni colonelului.

Urcăm din nou și privirea noastră se îndreaptă mai întii tot spre fereastră : strada e acum plină de omenire ; la soare, ca și la umbră, oratori, cocoțați pe umerii tovarășilor lor, urlă... Se aude țăcănitul îndepărtat al mitralierelor. Acolo jos, un prim grup înarmat pleacă în pas cadențat, supravegheat de un cadet.

Și începe exasperarea pasivă, tensiunea tuturor nervilor care nu mai are alt țel decît așteptarea. A aștepta. A aștepta. Sub fereastră, unul cîte unul, plutoanele se formează și pleacă într-un zgomot de pași. Sînt aduse documente privitoare la Hong Kang. Garine le aruncă într-un sertar. Se aude mereu zgomotul de pînză sfișiată al mitralierelor și, din cînd în cînd, rafalele izolate ale împușcăturilor ; dar toate acestea sînt îndepărtate, și în mintea noastră aproape că se unesc cu salvele de petarde ce le auzisem ieri... Stăpînim în continuare podurile. De cinci ori, trupele lui Tang au încercat să treacă, dar n-au putut depăși capetele de pod de unde mitralierele noastre trag rafale încrucișate. De fiecare dată un cadet aduce o notă : „Atacul de la podul nr... respins“. Și începem din nou să așteptăm, Garine umblînd de colo pînă colo sau acoperindu-și sugativa cu greoaie desene fantastice, pline de curbe, eu privind, prin fereastra mereu aceeași, organizarea plutoanelor. Au sosit doi informatori, după ce-au

străbătut fluviul înot : de cealaltă parte a podurilor se jefuiește și se incendiază. Un fum străveziu, întinzându-se deasupra străzii, scade strălucirea cerului foarte calm.

★

Garine și cu mine gonim cu mașina spre chei. Nimeni pe străzi. Obloanele de fier ale magazinelor luxoase sînt lăsate în jos, dughenele sînt închise cu scînduri. Cînd trecem, apar mutre la ferestre, în spatele unei pînze întinse sau al unui pat ridicat, și se dau în lături imediat. La colțul unei străzi dispăre o femeie cu picioare mici care aleargă, cu un copil în brațe, cu alt copil în spate.

Oprim la cîțiva metri de chei, într-o stradă paralelă, pentru a scăpa de focul dușmanilor ce trag de pe celălalt mal. Colonelul s-a instalat într-o casă nu prea depărtată de podul principal. În curte ofițeri și copii. La primul etaj, o masă pe care e întins planul Cantonului ; lângă fereastră, trei paturi de lemn ridicate nu lasă între ele decît o deschizătură strîmtă prin care trece o rază de soare ce formează pe genunchiul colonelului o pată ascuțită.

— Ei ?

— Ați primit asta ? întreabă colonelul, întinzînd o notă.

Nota e în chineză : Garine și cu mine o citim împreună. S-ar părea că a cam înțeles-o ; totuși, traduc cu jumătate de glas : generalul Gallen atacă trupele lui Feng care ne despart și se îndreaptă spre oraș ; comandantul¹ Cian Kai-și, plecat cu cele mai bune plutoane de mitraliere, va învălui trupele lui Tang.

— Nu. A ajuns după ce-am plecat, fără îndoială. Sînteți sigur că veți rezista aici ?

— Firește.

— Gallen îl va răvăși pe Feng ca pe un morman de praf. Cu artileria, desigur. Credeți că trupele lui Feng se repliază spre oraș ?

¹ Comandînd școala de Cadeti (n. a.).

— Probabil.

— Bun. Aveți destui oameni acum ?

— Mai mulți decît e nevoie.

— Îmi puteți da două mitraliere și un căpitan ?

Colonelul citește cîteva note.

— Da.

— Baricadez străzile și plasez la intrare cuiburi de mitraliere. Dacă trupele învinse pică în bătaia lor, se vor retrage spre sate.

— Cred.

Dă un ordin aghiotantului său care pleacă alergînd. Ne luăm rămas bun, atinși unul după altul de raza proiectată de ferestruică. Afară, zvonul de împușcături e slab.

Jos ne așteaptă douăzeci de cadeți, prăbușiți ca niște muște pe două mașini : înghesuiți pe scaune, agățați de apărătoarele de noroi, așezați pe capotă, în picioare pe scări. Căpitanul urcă împreună cu noi. Mașinile demarează și gonesc, hurducîndu-i pe cadeți la fiecare rigolă.

Pe birou, noi rapoarte îl așteaptă pe Garine care abia se uită la ele. Îi lasă căpitanului conducerea plutoanelor ce continuă să se formeze ; pe strada, pe care soarele coborît o umple de umbră, nu se văd decît capete.

— Rechiziționați pentru baricade !

Lăsîndu-l pe Nicolaev cu organizarea și înarmarea plutoanelor, Klein coboară din nou la subsol, urmat de douăzeci de cadeți ; grupul urcă din nou și reapare pe culoar, nedeslușit, brăzdat ici și colo de dungile strălucitoare pe care lumina le formează pe țevile mitralierelor. Și, din nou, în larma provocată de ambreiaj și claxoane, mașinile pleacă pline vîrf cu soldați zgîlțiiți, lăsînd între urmele roților caschete kaki, ca niște epave.

Două ore de așteptare. Din cînd în cînd primim un nou raport... O singură alarmă : către ora patru, dușmanul a cucerit al doilea pod. Însă aproape imediat, șirul de muncitori înarmați, așezați pretutindeni în spațiile cheiului,

oprind trupele lui Tang, i-a dat plutonului nostru mobil de mitraliere răgazul să ajungă și am recucerit podul. Apoi, pe ulicioarele paralele cu cheiul, s-au auzit împușcături.

Către ora cinci și jumătate, sosesc primi fugari ai diviziei lui Feng. Întâmpinați de mitraliere, ei se retrag de îndată spre sate.

Inspectăm posturile noastre. Mașina se oprește la o oarecare distanță ; mergem pe jos, Garine, un secretar din Canton și cu mine, pînă la capătul acestor străzi a căror perspectivă e tăiată la semi-înălțime de baricade joase, alcătuite din birne groase și paturi de lemn. Îndărătul lor, mitraliorii fumează din trabucuri lungi indigene și aruncă din cînd în cînd o privire prin deschizături. Garine se uită, tăcut. La o sută de metri de baricade, muncitorii înarmați de noi așteaptă, stînd pe vine, vorbind sau ascultînd discursurile subofițerilor improvizați, militanți ai sindicatelor, purtători de brasarde.

Și, îndată după întoarcerea noastră la Propagandă, începe din nou așteptarea. Dar nu mai este o așteptare neli-niștită : la ultimul dintre posturile pe care le inspectasem, un secretar l-a găsit pe Garine și i-a adus un mesaj din partea lui Klein : comandantul Cian Kai-și a forțat barajele lui Tang, și trupele acestuia din urmă, împrăștiate în dezordine, încearcă și ele să ajungă în sate. Împușcăturile, care au încetat înspre poduri, continuă din plin, ca o grindină îndepărtată, pe celălalt mal ; din cînd în cînd se aud explo-dînd grenade, ca niște uriașe petarde. Bătălia se îndepăr-tează repede, la fel de repede cum se lasă noaptea. În timp ce iau cina în biroul lui Nicolaev, clasînd ultimele rapoarte din Hong Kong, se aprind lumini ; și în noaptea atotstăpînă n-aud decît detunături izolate, pierdute...

Cînd cobor din nou la primul etaj, o larmă de glasuri și zgomote de arme pătrund prin ferestre din strada nocturnă. Aproape de mașini, în lumina triumfiulară a fa-

rurilor, siluete ale cadeților se încrucișează, negre, vârgate de bare ce strălucesc : arme. Un batalion al lui Cian Kai-și se și află în stradă. Nu poți desluși nimic în afara fasciculilor luminoase ale fărurilor, dar îți dai seama că jos întunericul e însuflețit de o mulțime fremătătoare care, ca după luptă, simte nevoia să vorbească tare.

Garine, așezat în spatele biroului, ronțăie o franzelă lungă, prăjită, și vorbește generalului Gallen ce-l ascultă străbătînd camera.

— ...Nu pot trage concluzii de pe acum. Dar, după câteva rapoarte pe care le-am primit, pot afirma următoarele : pretutindeni sînt insulițe de rezistență ; există în oraș posibilitatea unei noi tentative asemănătoare celei a lui Tang.

— Tang a fost prins ?

— Nu.

— E mort ?

— Încă nu știu. Însă astăzi e Tang, mâine va fi un altul. Banii Angliei sînt tot aici, ca și ai financiarilor chinezi. Luptăm sau nu luptăm. Dar...

Se ridică, suflă pe birou, își scutură hainele pentru a îndepărta fărîmiturile de pîine. se duce la casa de fier, o deschide și scoate un manifest pe care-l dă lui Gallen.

— ...iată esențialul.

— Hm ! ticălosul ăsta bătrîn !...

— Nu. Cu siguranță că el nu cunoaște existența acestor manifeste.

Mă uit peste umărul lui Gallen : manifestul anunță constituirea unui nou guvern, a cărui președinție ar fi fost oferită lui Ceng Dai.

— Se știe că ni-l pot opune. Împotriva întregii noastre propagande păstrează propria sa influență.

— Ai de mult manifestul ăsta ?

— De o oră.

— Influența lui... Da, el polarizează. Nu crezi că toate acestea au durat destul ?

Garine chibzuiește :

— E greu... Cu atît mai mult cu cît încep să n-am încredere în Hong... el, cu de la sine putere, intervine acum pentru ca să fie uciși oameni care au făcut partidului donații considerabile...

— Înlocuiește-l.

— Trebuie să chibzuiesc : are mari calități, iar momentul nu e potrivit. Și apoi, dacă n-o să mai fie cu noi, va fi împotriva noastră.

— Ei și ?

— Fără noi nu poate face nimic trainic ; teroriștii sînt totdeauna imprudenți, întotdeauna prost organizați... dar timp de cîteva zile...

A doua zi,

— Firește ! zice Garine intrînd în biroul lui în această dimineață și văzînd vraful mare de rapoarte. După asemenea întîmplări e întotdeauna așa...

Și ne punem pe treabă. O activitate furioasă străbate din aceste rapoarte pe care le așezăm în ordine ca pe niște lucruri moarte. Dorințe, voințe de alaltăieri și de ieri, violență a oamenilor despre care nu știu decît că sînt morți sau fugiți. Și speranța altor oameni, care vor să încerce mîine ceea ce Tang n-a izbutit.

Garine lucrează în tăcere și adună toate documentele — sînt numeroase — referitoare la Ceng Dai. Cîteodată, alegînd sau notînd o hîrtie cu creion roșu, spune doar atît, cu jumătate de glas : „Larăși. Toți dușmanii noștri se îndreaptă spre acest moșneag. Tang, care își închipuia că va trece destul de repede podurile pentru a pune mîna pe armele adunate la Propagandă, voia să-i încredințeze președinția noului guvern. Toți cei pe care acțiunea îi stîngherește sau neliniștește, toți cei ce trăiesc tînguindu-se, reuniți în jurul șefilor asociațiilor politice secrete, bătrîni

ce au colaborat odinioară cu Ceng Dai, formează o masă cărora viața lui, a lui Ceng, parcă le-ar da un ordin...

Și iată rapoartele din Hong Kong : Tang a ajuns în oraș. Anglia, care știe cât de mici sînt fondurile Propagandei, capătă din nou curaj. Înțeleg, mai bine poate decît cînd mă aflu chiar la Hong Kong, ce înseamnă acest război nou unde tunurile sînt înlocuite de lozinci, unde orașul învins nu e lăsat pradă flăcărilor ci uriașei tăceri a grevelor din Asia, acestui vid neliniștitor al orașelor părăsite, unde cîte o siluetă, furișîndu-se, dispăre odată cu bocănițul înăbușit al sabotajilor singuratici... Victoria nu mai este reprezentată de numele unei bătălii, ci de aceste grafice, de aceste rapoarte, de scăderea prețului caselor, de cererile de subvenții, de răspîndirea tăblițelor albe care înlocuiesc încetul cu încetul, la intrarea edificiilor din Hong Kong, firmele Companiilor... Celălalt război, cel vechi, e pregătit și el : armata lui Ceng Tîng-ming e antrenată sub conducerea ofițerilor englezi.

„Bani, bani, bani !“ cer, unul după altul, rapoartele. „Vom fi siliți să încetăm plata alocațiilor de grevă...“ Și Garine, în fața fiecărei cereri, așterne nervos un D cu majusculă : decretul. Numeroase companii cantoneze, pe care le-ar ruina fără speranță și care au propus nu de mult lui Borodin sume mari, s-au întors spre prietenii lui Ceng Dai... Către ora unsprezece el pleacă.

— Trebuie să smulgem neapărat acest decret. Dacă vine Gallen, să-i spui că sînt la Ceng Dai.

★

Lucrez apoi cu Nicolaev. Acest șef al Siguranței este un fost agent al Ohranei, al cărui dosar, astăzi la Ceka, îl cunoaște Borodin. Înscris în organizațiile teroriste înainte de război, a contribuit la arestarea a numeroși militanți. Era foarte bine informat, pentru că alătura propriilor sale informații pe cele ale soției, teroristă sinceră și respectată, care a murit într-un mod ciudat. Diverse împre-

jurări au dus la pierderea încrederii tovarășilor săi, fără a îngădui totuși formarea unei păreri destul de hotărâte care să justifice executarea sa. De atunci, Ohrana l-a socotit descoperit și nu l-a mai plătit. Nu era în stare să muncească. A trecut de la rău la mai rău, a fost ghid, negustor de fotografii obscene... Periodic, implora poliția, care-i trimitea în ajutor ceva bani. Trăia scîrbit de sine însuși, de azi pe mâine, legat totuși de această poliție dintr-un spirit de tagmă. În 1914, solicitînd cincizeci de ruble — fu ultima sa cerere — denunța, ca pentru a se achita, pe vecina sa, o bătrînă ce ascundea arme...

Războiul îl izbăvi. Părăsi frontul în 1917, sfîrși prin a eșua la Vladivostok, apoi la Tientsin, unde se îmbarcase ca spălător pe vaporul ce pleca spre Canton. Își reluă aici fosta profesie de informator și dovedi destulă abilitate pentru ca Sun Yat-Sen să-i încredințeze, patru ani mai tîrziu, unul din posturile importante din poliția sa secretă. Rușii par să fi uitat vechea sa profesie.

În timp ce isprăvesc de pus ordine în corespondența din Hong Kong, el cercetează represiunea răscoalei de ieri.

— Atunci, înțelegi, dragul meu, aleg sala cea mai mare. E mare, foarte mare. Deci, mă așez în fotoliul prezidențial, singur, numai eu, pe estradă; numai eu, tu înțelegi? Doar un grefier se află într-un colț și, în spatele meu, șase gărzi roșii care nu înțeleg decît cantoneza, bineînțeles cu mîna pe revolver. Cînd intră, tipul bate adeseori din călcîie (există oameni curajoși, cum zice prietenul tău Garine), dar cînd iese, nu bate niciodată din călcîie. Dacă acolo ar exista oameni, public, n-aș obține niciodată nimic: acuzații ar rezista. Dar cînd sîntem numai noi singuri.... Tu nu poți înțelege ce înseamnă: numai noi singuri... Și, cu un surîs moale, un surîs de moșneag gras, excitat cînd privește o fetiță goală, adaugă, încrețindu-și pleoapele: „De-ai ști cît de lași devin...”

Cînd mă întorc pentru a lua prînzul, îl găsesc pe Garine tocmai scriind.

— O clipă, aproape c-am terminat. Trebuie să notez asta imediat, altfel aş uita. E vizita mea la Ceng Dai.

După cîteva minute, aud zgomotul pe care îl face penița cînd trage o linie. Dă la o parte hîrțile.

— Se pare că ultima lui casă e vîndută. Locuiește la un fotograf sărac și, cu siguranță, de aceea a preferat ieri să vină să mă vadă. Sînt poftit să intru în atelier, o încăpere mică, foarte întunecoasă. Împinge înainte fotoliul, iar el se așează pe divan. Undeva, într-o curte, un negustor de felinare ciocănește într-o tinichea — ceea ce ne obligă să vorbim foarte tare. Dealtfel, n-ai decît să citești...

Îmi întinde hîrțile lui.

— Începe la : „Dar fără îndoială...”. C.D. e el, G., firește, sînt eu. Sau mai degrabă nu : am să-ți citesc asta : tu nu vei putea înțelege indicațiile care sînt prescurtate.

Înclină capul, dar, în clipa cînd să citească, adaugă :

— Te scutesc de gogoșile de la început. Mandarină și distins, ca de obicei. Cînd l-am încolțit întrebîndu-l dacă va vota, da sau nu, decretul :

„— Domnule Garine, mi-a zis el (Garine aproape că imită glasul slab, măsurat și puțin doctoral al bătrînului), binevoiți a-mi îngădui să vă pun cîteva întrebări ? Știu că nu e deloc obiceiul...

— Vă rog.

— Aș vrea să știu dacă vă amintiți de vremea cînd am înființat școala militară.

— Foarte bine.

— Poate că n-ați uitat, în cazul ăsta, că atunci cînd ați binevoit a veni să mă întîlniți, să mă încunoștințați de proiectul dumneavoastră, mi-ați spus — mi-ați afirmat — că această școală a fost întemeiată pentru a permite ca Kuangtung să se apere.

— Și ?

— Să se apere. Vă amintiți că m-am dus cu dumneavoastră, cu tânărul comandant Cian Kai-și, la persoane de vază. Cîteodată m-am dus chiar și singur. Niște oratori m-au înjuriat, m-au calificat de militarist, pe mine ! Știu că o viață onorabilă nu scapă de injurii, și le disprețuiesc. Dar am spus unor oameni vrednici de respect, de considerație, care avuseseră încredere în mine : «Binevoiți să credeți că sînt un om drept. Vă cer să trimiteți copilul vostru — pe fiul vostru — la această școală. Vă cer să uitați ceea ce înțelepciunea strămoșilor noștri ne-a învățat : infamia militariei». Domnule Garine, am spus asta ?

— Cine o contestă ?

— Bun. O sută douăzeci dintre copiii aceștia au murit. Trei dintre ei erau fii unici. Domnule Garine, cine e răspunzător de acești morți ? Eu.

Cu mâinile vîrîte în mîneci, se înclină adînc și se ridică spunînd :

— Sînt un om bătrîn, de mult am uitat speranțele tinereții mele — o vreme în care nu erăți încă născut, domnule Garine. Știu ce înseamnă moartea. Știu că există sacrificii necesare... Dintre acești tineri, trei erau fii unici — fii unici, domnule Garine — și i-am revăzut pe părinții lor. Orice ofițer tînăr care nu piere pentru a apăra provincia lui amenințată moare în zadar. Iar eu am fost sfetnicul acestei morți.

— Argumentele acestea sînt excelente ; regret că nu le-ați expus generalului Tang.

— Generalul Tang le cunoștea și le-a uitat, ca și alții... Domnule Garine, puțin îmi pasă de grupurile răzvrătite. Dar, cum Comitetul celor Șapte, cum o parte a poporului prețuiește gîndurile mele, nu le voi ascunde.

Adaugă, foarte încet :

— Oricare ar fi pentru mine primejdia... Credeți-mă, îmi pare rău că vă vorbesc astfel. Mă siliți la asta. Îmi pare rău, sincer. Domnule Garine, nu voi apăra proiectul

dumneavoastră. Voi merge fără îndoială pînă-ntr-acolo încît îl voi combate... Gîndesc că prietenii dumneavoastră și dumneavoastră nu sînteți păstori buni pentru popor...

(Călugării, spune Garine, cu glasul său obișnuit, ei l-au învățat franceza).

— ... și că sînteți chiar primejdioși pentru el. Gîndesc că sînteți extrem de primejdioși : pentru că nu-l iubiți.

— Pe cine trebuie să prefere copilul, pe doica care îl iubește și îl lasă să se înece, sau pe cea care nu-l iubește, dar știe să înoate și îl salvează ?

Chibzuiește o clipă, lasă capul pe spate pentru a mă privi și răspunde respectuos :

— Aceasta depinde poate, domnule Garine, de ceea ce are copilul în buzunarele sale...

— Zău, ar trebui să o știți, pentru că, iată, de aproape douăzeci de ani îl ajutați și sînteți încă sărac.

— N-am căutat...

— Nu ca mine ! Cine se uită la pantofii mei găuriți (mă sprijin de perete și arăt una din pîngele) ghicește că pe mine corupția m-a îmbogățit.

E surprinzător, dar stupid. Ar fi putut răspunde că fondurile noastre, oricît ar fi de puține, îngăduie cumpărarea unor pantofi noi. Nu se gîndește la asta sau nu vrea să continue o discuție care-l rănește ? Ca tuturor chinezilor din generația lui, îi e teamă de violență, de enervare, semne ale vulgarității... Își scoase mîinile din mîncaci, deschide cu un gest brațele și se ridică. Asta e.

Garine pune pe masă ultima foaie, își încrucișează pe ea mîinile și repetă :

— Asta e.

— Și ?

— Cred că problema e rezolvată. Singurul lucru de făcut acum este să așteptăm, pentru a discuta din nou despre decret, să terminăm odată cu el. Din fericire, face tot ce trebuie pentru a ~~me~~ veni în ajutor.

— Prin ce ?

— Cerînd arestarea teroriștilor (în paranteză fie spus, poate s-o ceară : dacă obține punerea lor sub acuzare, poliția nu-i va găsi, asta-i tot). Hong îl urăște de multă vreme...

A doua zi dimineata.

Intrînd în camera lui Garine, ca de obicei cînd e în întîrziere, aud țipete : două chinezoaice tinere goale, (pete lungi și netede de trupuri depilate) care erau culcate pe pat, surprinse de intrarea mea, se ridică urlînd și se ascund după un paravan. Garine, care își încheie tunica de ofițer, cheamă servitorul și îi dă instrucțiuni să scoată femeile și să le plătească după ce se vor îmbrăca.

— Cînd te afli aici de un anumit timp, îmi zice el pe scară, chinezoaicele te excită, ai să vezi. Și atunci, ca să te ocupi liniștit de treburi serioase, cel mai bine este să te culci cu ele și să nu te mai gîndești la asta.

— Cu două deodată, îmi închipui că ești de două ori liniștit ?

— Dacă te îndeamnă inima, fă-le (sau fă-o, dacă asta vrei) să vină în camera ta. Avem destui informatori în casele de pe malurile fluviului, dar n-am încredere...

— Albii se duc în aceste bordeuri ?

— Ba bine că nu ! Chinezoaicele sînt foarte îndemnatice...

Dar Nițolaev ne așteaptă în josul scării : îndată ce-l vede pe Garine, strigă :

— Da, da, chestia continuă. Ascultă !

Scoate din buzunar o hîrtie și, în timp ce ne ducem la Propagandă pe jos (nu e încă foarte cald), citește rar, din cauza obezității : „Misionarele și misionarii străini au fugit din fața unei mulțimi de chinezi inofensivi. De ce oare,

dacă nu se simțeau vinovați ? Iar în grădina misiunii religioase au fost găsite nenumărate oase ale unor copilași. Acum, când e stabilit cert că aceste ființe lipsite de virtute, în orgiile lor, masacrează cu ferocitate copilași chinezi nevinovați“...

— E scris de Hong, da ? întreabă Garine.

— În sfârșit, ca de obicei, dictat, pentru că el nu știe să scrie literele... E al treilea manifest...

— Da, i-am interzis aceste stupidități. Hong începe să mă plictisească !

— Și cred că are de gând să continue... Nu l-am văzut lucrînd cu plăcere la Propagandă decît, de fiecare dată cînd redacta comunicate anticreștine. Zice că poporul e fericit cu asemenea comunicate... Poate...

— Nu asta e problema. Trimite-mi-l cînd va sosi.

— Dorea să te vadă azi-dimineață, cred că te așteaptă...

— Ah ! mai ales, nu-l întreba ce are de gând cu Ceng Dai. Caută-ți informațiile în altă parte.

— Bine. Ai auzit, Garine ?

— Ce ?

— Că bancherul Sia Ceu a murit ?

— De cuțit ?

— De un glonte în cap cînd noi am trecut podurile.

— Și crezi că Hong ?

— Nu cred : știu.

— I-ai spus doar să lase...

— Din partea ta și din partea lui Borodin (apropò, Borodin se simte mai bine, va veni cu siguranță îndată). Hong nu mai face decît ce-l taie capul.

— Știa că Sia Ceu ne susținea ?

— Prea bine. Dar puțin îi păsa ! Sia Ceu era prea bogat... Nici un fel de jaf, ca de obicei...

Garine dă din cap fără să răspundă. Ajungem.

Îl însoțesc pe Nicolaev, iau din biroul lui dosarul cu ultimele rapoarte din Hong Kong și cobor din nou. Cînd intru în biroul lui Garine, mă izbesc de Hong luîndu-și

rămas bun. Vorbește cu un accent foarte puternic, cu o voce aproape joasă în care se ghicește o furie cu greu stăpînită :

— Trebuie să judecați ceea ce scriu. Bun. Dar nu sentimentele mele. Tortura — gîndesc eu — e, aici, un lucru drept. Pentru că viața unui om aflat în sărăcie e o tortură lungă. Și cei ce-i învață pe oamenii aflați în sărăcie s-o suporte trebuie să fie pedepsiți, fie ei preoți creștini sau alții. Ei nu știu. Nu știu. Ar trebui — gîndesc eu — să fie obligați (subliniază cuvîntul cu un gest, de parcă ar lovi) să înțeleagă. Nu soldații să fie sloboziți asupra lor. Nu. Leproșii. Brațul unui om se transformă în noroi, și curge ; omul vine și-mi vorbește de resemnare, e bine. Dar omul acela, el, el zice altceva...

Și plecînd, surîde, cu un suris ce-i descoperă dinții, și dă dintr-o dată feței sale dușmănoase o expresie aproape copilărească.

Garine, îngrijorat, chibzuiește. Cînd înalță capul, privirea lui o întîlnește pe a mea...

— L-am prevenit pe episcop, zice el, de primejdia prin care trec misionarii lui. A devenit necesară plecarea, dar nu masacrul lor.

— Și atunci ?

— „Vor fi luate precauțiunile potrivite, mi-a răspuns el. În rest, Dumnezeu ne va dărui sau ne va refuza martirajul ! facă-se voia lui !“ Cîțiva misionari au plecat...

În timp ce vorbește, privirea lui se îndreaptă spre birou și se oprește pe una din notele albe care acoperă sugativa :

— Ah ! Ah ! Ceng Dai l-a părăsit pe fotograf și s-a instalat într-o vilă pusă la dispoziție de un prieten absent !... Iar înțeleptul a acceptat aseară o gardă militară... Ah ! cît de avantajos ar fi să înlocuim Comitetul celor Șapte printr-un comitet dictatorial mai sigur, să înființăm o Ceka, să nu trebuiască să ne bizuim pe oameni ca

Hong !... Sînt multe lucruri de făcut ! Ce mai e ? Da, intră !

Plantonul aduce din partea unui delegat un sul de mătase trimis de la Șanhai, pe care sînt caligrafiate, cu cerneală de China, felicitări.

Jos, e adăugat un soi de post-scriptum scris cu o cerneală de o culoare mai deschisă și mai spălăcită.

„Noi, (urmează patru nume) am semnat aceasta cu sîngele nostru, după ce am tăiat fiecare unul din degetele noastre, pentru a aduce mărturia admirației noastre față de compatrioții noștri cantonezi care îndrăznesc să lupte astfel, într-un mod foarte de admirat, împotriva Angliei imperialiste. Deci, noi le aducem mărturia respectului nostru și socotim că lupta va fi continuată pînă la victoria completă. Au semnat apoi : urmează nenumărate semnături colective (una de fiecare grup).

— Pînă la victoria completă, repetă Garine. Decretul, decretul, decretul ! De el depinde totul. Dacă nu împiedicăm definitiv vapoarele din Hong Kong să vină aici, pînă la urmă, împotriva așteptărilor, ne vom frînge oasele. Acest decret trebuie să apară. Trebuie. Dacă nu, ce naiba facem aici ?...

Ia de pe birou un teanc de rapoarte din Hong Kong. Nu sînt decît cereri de bani.

— Pînă atunci, continuă el, nu există decît o soluție : să abandonăm greva generală. Întreaga Asie urmărește, în sfîrșit, lupta pe care am angajat-o : e de ajuns ca în fața tuturor Hong Kong-ul să rămînă paralizat. Greva totală a oamenilor mării, marinari și culii, supravegheată de syndicate, va fi suficientă. Hong Kong-ul fără brațe e totuna cu Hong Kong-ul pustiu, și aici avem mare nevoie de banii Internaționalei, mare nevoie !...

Și începe să scrie un raport, pentru că hotărîrile care angajează Internaționala sînt luate de Borodin. Lumina accentuează asperitățile și ridurile feței lui aplecate. Cea mai veche putere a Asiei reappare : spitalele din Hong

Kong, părăsite de infirmierii lor, sînt pline de bolnavi și, pe această hîrtie pe care o îngălbenește lumina, tot un bolnav scrie unui alt bolnav...

Ora 2.

Noua atitudine a lui Hong îl îngrijorează din cale-afară pe Garine. Se bizuie pe el ca să-l scape de Ceng Dai ; dar dacă rapoartele informatorilor îi dau posibilitatea să știe că Hong nu va aștepta să fie pus sub acuzare pentru a acționa, și încredințarea pe care o are că poliția nu e încă împotriva lui îl îndeamnă să acționeze repede, Garine nu știe nimic despre felul în care va acționa teroristul. În el, îmi explică Garine, apare de cîtva timp un personaj ciudat : sub aparenta sa cultură, alcătuită exclusiv din meditații asupra cîtorva idei virulente, găsite la întîmplare în cărți și în conversații, iese din nou la iveală chinul ce nu știe să citească alfabetul și începe să-l domine pe cel ce citește cărțile franțuzești și englezești ; iar acest personaj nou este supus în întregime violenței caracterului și tineretii lui, și singurei experiențe ce este într-adevăr a sa : cea a mizeriei... A trăit, ca adolescent, printre oamenii al căror univers era alcătuit din mizerie, foarte aproape de drojdia marilor orașe chinezești bînuite de bolnavi, de moșnegi, de slăbănogi de toate soiurile, de cei ce mor de foame într-o bună zi, și de cei, mult mai numeroși, pe care o hrană bună pentru vite îi ține într-un soi de îndobitocire și într-o statornică slăbiciune. Pentru aceia, ce n-au decît grija să izbutească să-și asigure tainul, decădere e aproape întotdeauna atît de completă încît nici măcar nu lasă loc urii. Sentimente, suflet, demnitate, totul s-a prăbușit, și izbucniri de pizmă și disperare abia apar, aici-colo, așa cum apar capete cu ochii deschiși, proptite pe picioarele de lemn dăruite de misionari, deasupra zdrențelor și trupurilor rostogolite în praf... Însă pentru ceilalți,

pentru cei ce întâmplător ajung fie soldați fie țilhari, pentru cei ce mai sînt încă în stare de o oarecare tresărire, pentru cei care pun la cale combinații complicate pentru a izbuti să cumpere tutun, ura există, stăruitoare, frățească. Trăiesc cu ea, în așteptarea acelor zile cînd trupele care se retrag sînt gata să cheme în ajutorul lor pe jefuitori și pe incendiatori. Hong s-a eliberat de mizerie ; dar nu a uitat lecția, nici icoana lumii pe care ea o dezvăluie, feroce, colorată de ura neputincioasă. „Nu există decît două neamuri, spune el, să-ra-cii și ceilalți“. Dezgustul său față de cei puternici și de cei bogați, format din copilărie, e atît de mare încît nu dorește nici putere, nici bogăție. Încetul cu încetul, pe măsură ce s-a îndepărtat de ale sale curți ale Miracolelor, a descoperit că nu a urît deloc fericirea bogaților, ci respectul pe care îl aveau față de ei înșiși. „Un sărac, mai spune el, nu se poate stima“. Ar fi acceptat acest lucru dacă ar fi gîndit ca și strămoșii săi că existența nu e limitată la durata vieții personale. Dar, legat de prezent cu toată tăria pe care i-o dă descoperirea morții, el nu mai acceptă, nu mai caută, nu mai discută ; urăște. Vede în mizerie un soi de demon mieros, preocupat tot timpul să-i dovedească omului ticăloșia, lașitatea, slăbiciunea sa, aptitudinea sa de a se înjosi. Fără nici o îndoială, urăște mai presus de orice pe omul care se respectă, care e sigur de sine însuși ; e imposibil să poți fi mai profund răzvrătit împotriva neamului tău. Dezgustul față de respectabilitate, virtute chineză prin excelență, e cel ce l-a adus în rîndurile revoluționarilor. Ca toți cei mistuiți de patimă, se exprimă cu forță, ceea ce îi dă autoritate ; iar această autoritate e întărită de caracterul extrem al urii lui față de idealști — față de Ceng Dai în special — căreia în mod greșit i se atribuie cauze politice. Îi urăște pe idealști pentru că pretind „că aranjează lucrurile“. Nu vrea ca lucrurile să fie aranjate. Nu vrea să abandoneze, în favoarea unui viitor nesigur, ura lui prezentă. Vorbește cu furie de cei ce uită că viața

e unică și propun oamenilor să se jertfească pentru copiii lor. El, Hong, nu e dintre cei ce au copii, nici dintre cei ce se jertfesc, nici dintre cei care au dreptate pentru altcineva decât pentru ei înșiși. Atunci să poftască Ceng Dai, zice el, după ce-și va fi căutat, ca alții, hrana în gunoi, să asculte cu plăcere pe un moșneag onorabil vorbindu-i de dreptate ! Nu vrea să vadă în bătrînul conducător zbu-ciumat decât pe cel ce are pretenția, în numele dreptății, să-l lipsească de răzbunarea lui. Și, gîndindu-se la mărturisirile confuze ale lui Rebeci, socotește că prea mulți oameni s-au lăsat abătuți de la unica lor vocație de umbra unui ideal oarecare. Vrea să nu-și sfîrșească viața închiriind păsări mecanice, să nu lase vîrsta să-l supună. Auzind recitîndu-se acest poem al unui chinez din Nord :

„Lupt singur și cîștig sau pierd

N-am nevoie de nimeni pentru a mă elibera.

Nu vreau ca nici un Isus Hristos să-și închipuie

Că a putut vreodată să moară pentru mine,”

s-a grăbit să-l învețe pe de rost. Influența lui Rebeci, apoi cea a lui Garine, n-au făcut decât să dezvolte nevoia lui de un realism furios, supus în întregime urii. Își privește viața precum un tuberculos încă plin de putere, dar fără speranță ; și, în ansamblul extrem de tulbure al sentimentelor sale, ura face o ordine sălbatică, brutală și capătă caracterul unei datorii.

Singură, fapta în slujba urii nu e nici minciună, nici lașitate, nici slăbiciune ; numai ea e destul de opusă cuvintelor. Această nevoie de acțiune a făcut din el aliatul nostru ; el însă socotește că Internaționala acționează prea încet, că ea cruță prea mulți oameni ; de două ori în această săptămînă a pus la cale asasinarea unor oameni pe care ea voia să-i ocrotească. „Fiecare omor îi mărește încrederea în sine, zice Garine, și încetul cu încetul capătă conștiința a ceea ce este în profunzime : un anarhist. Rup-

tura între noi e apropiată. Numai să nu se întâmple prea devreme !” Și, după o scurtă tăcere : „Puțini sînt dușmanii pe care îi înțeleg mai bine...”

A doua zi.

Cînd intru în biroul lui Garine, Klein și Borodin stau de vorbă așezați unul în fața celuiilalt lîngă ușă. Ei îl su-praveghează pieziș pe Hong care, în picioare în mijlocul încăperii, cu mîinile în buzunare, discută cu Garine. Borodin s-a sculat din pat în dimineața asta : galben, slăbit, pare astăzi chinez. În atmosferă, în atitudinea oamenilor, e ceva ce dezvăluie ostilitate, aproape ceartă. Hong, fără a se mișca, vorbește cu accentul său pronunțat, sacadat, fără a se clinti din loc. Privind mișcările brutale ale fălcilor sale (vorbește de parcă ar mușca), mă gîndesc deodată la fraza aflată de la Gérard : „Cînd voi fi fost condamnat la moarte...”

— În Franța, zice el tocmai atunci, nimeni nu îndrăznește să-i taie regelui capul, ai ? Pînă la urmă s-a făcut. Iar Franța n-a murit. Totdeauna trebuie să începem prin a-l ghilotina pe rege.

— Nu cînd plătește.

— Cînd plătește. Și cînd nu plătește. Și ce-mi pasă dacă plătește.

— Ne pasă nouă. Bagă de seamă, Hong : o acțiune teroristă depinde de poliția pe care o are în fața ei...

— Ce ?...

Garine repetă fraza. Hong pare să fi înțeles, dar e tot nemișcat și privește pardoseala, cu fruntea înainte.

— Fiecare lucru la vremea sa, adaugă Garine. Revoluția nu e atît de simplă.

— Oh ! revoluția...

— Revoluția, zice brusc Borodin întorcîndu-se, înseamnă să plătești armata !

— Atunci, nu e deloc demnă de interes. Să alegi ? De ce ? Pentru că există la voi mai multă dreptate ? Las aceste griji respectabilului Ceng Dai. Vîrsta lui le scuză. Ele i se potrivesc acestui moșneag vătămător. Politica nu mă interesează.

— Asta e, asta e, răspunde Garine. Discursuri ! Ști tu ce fac în această clipă directorii marilor agenții din Hong Kong ? Fac coadă la guvernator pentru a obține subvenții, iar băncile refuză să le dea sumele cerute. În port „oamenii distinși“ cară în spinare pachete (ca niște gîște, dealtfel). Noi ruinăm Hong Kong-ul, noi transformăm într-un port mic unul din cele mai bogate teritorii ale coroanei, fără să mai vorbim de exemplul ce-l dăm. Tu, ce faci ?

Hong, mai întii, tace. Dar, după felul în care-l privește pe Garine, simt că va începe să vorbească. În sfîrșit se hotărăște :

— Orice stare socială e o porcărie. Viața e unică. Să n-o pierzi. Asta e.

E însă un fel de introducere...

— Ei și ? zice Borodin.

-- Mă întrebați ce fac ?

S-a întors spre Borodin și de data asta îl privește drept în față.

— Ceea ce voi nu îndrăzniți să faceți. A-i istovi în muncă pe oamenii săraci e foarte rușinos, a-i face pe niște bieți prăpădiți să-i ucidă pe dușmanii partidului e bine. Dar să te ferești cu grijă ca să nu-ți murdărești mîinile cu asemenea treburi, și asta-i bine ? ai ?

— Poate că mi-e frică ? răspunde Borodin, care începe să devină mînios.

— De a fi ucis, nu.

Și scuturîndu-și capul de sus în jos :

— De rest, da.

-- Fiecare cu rolul său !

— Ha ! Acesta e al meu, da ?

Și el începe să fie mînios, iar acoentul lui devine din ce în ce mai pronunțat.

— Credeți că mie nu mi-e scîrbă ? Eu, *tocmai pentru* că treaba asta mi-e neplăcută, n-o încredințez întotdeauna altora s-o facă, înțelegeți ? Da, vă uitați la domnul Klein. El a suprimat pe unul de neam mare, o știu. L-am întrebat...

Oprindu-și aici fraza, se uită pe rînd la Borodin și la Klein și rîde nervos.

— Nu toți burghezii sînt patroni de uzină, șoptește el.

Apoi, deodată, ridică violent din umeri și pleacă aproape alergînd, trîntind ușa.

Tăcere.

— Treburile nu merg mai bine, zice Garine.

— Ce crezi că va face ? întreabă Klein.

— În privința lui Ceng Dai ? Ceng Dai aproape a cerut capul lui...

Și, după ce a chibzuit :

— M-a înțeles cînd i-am spus : o acțiune teroristă trebuie să țină seama de poliția pe care teroriștii o găsesc în fața lor. Deçi, va încerca să termine cu Ceng Dai cît mai curînd posibil... E foarte probabil. Dar, începînd de astăzi, vom fi vizați noi înșine... Înaintea acestor domni...

Borodin, mușcîndu-și mustața și strîngîndu-și centiro-nul care îl jenează, se ridică și pleacă. Îl urmăim. Lipit de bec, un fluture mare proiectează asupra zidului o întinsă pată neagră.

Ora 9.

Fără îndoială că vorbele lui Mirov l-au neliniștit pe Garine, deoarece, pentru prima oară, fără să-l întreb, face o aluzie la boala lui.

— Boala, dragul meu, boala, nu poți ști ce este cînd nu ești bolnav. Se crede că e un lucru împotriva căruia lupți,

un lucru străin. Dar nu : boala, ești tu, tu însuși... În sfârșit, îndată ce problema Hong Kong-ului va fi decisă...

După cină a sosit o telegramă : armata lui Ceng Tung-ming a părăsit Waiceu și se îndreaptă spre Canton.

Cînd mă scol aflu că Garine, în urma unei crize, a fost dus în noaptea asta la spital. Voi putea merge să-l văd începînd de la ora șase.

Hong și anarhiștii anunță că în această după-amiază vor avea loc adunări în sălile de care dispun principalele syndicate. Hong însuși va pronunța un discurs la adunarea de la „Jonca“, cea mai puternică asociație a culilor din portul Canton, și la adunările cîtorva asociații de mai mică însemnătate. Ca să-i răspundă, Borodin l-a desemnat pe Mao Ling-wu, unul din cei mai buni oratori ai Gomin-danului.

Mîine, agenții noștri vor anunța abandonarea grevei generale la Hong Kong ; în același timp, pentru ca neli-niștea ce apasă asupra orașului să nu se risipească, Siguranța engleză va fi informată de agenți dubli că chinezii, furioși că nu pot menține greva generală, se pregătesc pentru insurecție. În ultimele zile, casele de comerț engleze au încercat să creeze la Suatau un serviciu de mesagerii grație căruia obiectele debarcate în acest port vor fi expediate în interiorul Chinei. Greva culilor a fost hotărîtă de syndicatele din Suatau din ordinul nostru ; confiscarea mărfurilor de origină engleză a fost ordonată azi-dimineață. În sfârșit, a fost înființat un tribunal extraordinar : toți comercianții care au acceptat livrarea mărfurilor englezești vor fi arestați și pedepsiți cu o amendă reprezentînd două treimi din averea lor. Cei care nu-și vor achita amenda în termen de zece zile vor fi executați.

Am fost reținut foarte tîrziu, și adunarea de la „Jonca“ a început, desigur.

Ne oprim, secretarul lui Nicolaev din Yun-nan și cu mine, în fața unui soi de uzină, intrăm într-un garaj pe care îl străbatem, de-a lungul drumului rămas liber din mijlocul Fordurilor, străbatem și o curte. Din nou un acoperiș fără unghiuri, un zid mare, alb, peste care ploile au lăsat dîre întinse, verzi, de parcă ar fi fost aruncate din zbor găleți de acid ; o ușă. În fața acestei uși, așezat pe o ladă, o santinelă încălțată cu sandale își arată pistolul automat unor copii, dintre care cei mai mici sînt goi. Tovarășul meu îi prezintă o legitimație ; se ridică pentru a se uita la ea și respinge cu blîndețe ciorchinele de copii, fiecare cu părul strîns într-o coadă. Intrăm. Un zumzet surd, în care frazele, ici-colo, se fărîmîtează, urcă împreună cu o piclă deasă și albăstrie. Nu deslușesc decît cele două prize mari de soare ciuruite de atomi, pe care le proiectează ferestrele și care se cufundă ca niște linii oblice în întunecimea sălii. Lumină, praf, fum, materie fluidă și densă în care tutunul desenează încrengături. Din adunare nu deslușim încă decît acest zumzet de voci, risipit ca pulberea ; dar iată că el se orînduiește la glasul gîfîit al oratorului, care e în întuneric, și se transformă într-un strigăt scandat : „Da, da. — Nu, nu“, smuls mulțimii de fiecare frază, și ritmînd discursurile cu lovituri de gong înăbușite, ca niște răspunsuri la litanii.

Încetul cu încetul ochii mei se obișnuiesc cu întunericul. În sală, nici un fel de decorație. Trei estrade : una pentru biroul unde stau președintele și doi asesori, în fața unui tablou mare acoperit de litere (poate testamentul lui Sun Yat-sen ? nu-l pot citi, e prea departe) ; o alta, unde s-a urcat oratorul pe care îl auzim și-l vedem la fel de prost. Pe a treia estradă, e așezat, destul de vizibil, într-un soi de mic amvon, un chinez în vîrstă, cu nasul coroiat și fin, cu părul cenușiu, țepos. Se sprijină pe amîndouă coatele, cu pieptul înainte și așteaptă.

În mulțimea pe care încep s-o văd mai limpede, nici un gest. În această sală mică se află patru sau cinci sute de oameni ; lângă birou, câteva studenți cu părul scurt ; marile ventilatoare din plafon izbesc greoi aerul îngroșat. Strinși unii într-alții sau aproape degajați, cei din public : soldați, studenți, mici negustori, culi, aprobă vociferînd, întinzînd grumazul asemenea cîinilor care latră fără să-și miște trupul. Nici brațe încrucișate, nici coate pe genunchi, nici bărbii sprijinite în mîini ; trupuri rigide, verticale, moarte, fețe pasionate, cu fălcile ce scot mereu, sacadat, aceste aprobări, lătrături.

Acum încep să aud destul de limpede pentru a înțelege : glasul e a lui Hong, nu șovăitor ca atunci cînd vorbește franceza, ci plin și repezit. E sfîrșitul cuvîntării :

„Ei zic că ne-au adus libertatea ! De cinci ani am fărîmat Imperiul ca pe un ou, cînd ei încă se mai tîrau pe burtă sub biciul mandarinilor lor militari !

Prin agenții pe care îi plătesc, prin servitorii lor, susțin că ei ne-au învățat Revoluția :

Aveam noi oare nevoie de ei ?

Oare șefii lui Tai Ping aveau consilieri ruși ?

Și șefii Boxerilor !“

Toate aceste cuvinte, rostite într-un vocabular chinez vulgar, dar cu furie, sînt întrerupte de „Da, da !“ guturale, din ce în ce mai numeroase. Hong a ridicat tonul la fiecare frază. Acum strigă :

„Cînd asupritorii noștri se pregăteau să-i gîtuie pe proletarii din Canton, oare rușii au azvîrlit bidoane cu benzină ? Cine i-a aruncat în fluviu pe porcii ăia notorii, pe negustorii voluntari ?...“

„Da, da ! Da, da ! Da, da !“

Mao, rezemat în coate, nemișcat, tace : în mod vădit, aproape întreaga adunare e alături de orator ; zadarnic li s-ar spune celor ce sînt aici că nu ei singuri i-au bătut pe negustorii voluntari.

Hong a obținut ce voia : fără îndoială că vorbea de câțiva timp. Coboară și, obligat să vorbească la alte adunări, pleacă repede în mijlocul unei gălăgii pe care Mao, care a început să vorbească, n-o stăpânește. Imposibil să auzi vreun cuvânt. Adunarea a fost pregătită : protestele și țipetele mi se par lansate de șapte sau opt chinezi, mereu aceiași, răspîndiți în sală. Mulțimea, fără îndoială, ar vrea să audă, cu toate că e ostilă : Mao e un orator celebru și în vîrstă. El însă nu ridică glasul. Continuă să vorbească în mijlocul țipetelor și vuietului, privind cu atenție diversele părți ale sălii răsculată împotriva lui. Ah ! Cu siguranță că a observat, în sfîrșit, numărul mic al celor ce întrerup, care încep să antreneze auditoriul... Atunci, cu o voce puternică și deodată distinctă, secerînd sala cu brațul :

„Priviți-i pe cei ce mă ocărăsc aici pentru a mă întreprinde, temîndu-se de cuvîntul meu !.”

O mișcare în mulțime. Partida e cîștigată : toți și-au întors capetele către unul din anarhiști. Mao nu mai are împotriva lui sala, ci pe dușmanii lui.

„Cei care trăiesc din banii englezilor în timp ce greviștii noștri mor de foame sînt mai puțin decît...”

Imposibil de auzit sfîrșitul. Mao s-a aplecat înainte, cu gura mare deschisă. Din colțurile sălii pleacă, pe toate tonalitățile chinezești, înjurături nedeslușite, ca urletul unei haite. Cîteva domină.

„Ciine ! Vîndut ! Trădător ! Trădător ! Culi !”

Poate că Mao mai vorbește ; nu-l aud. Totuși vacarmul descrește. Cîteva înjurături răzlețe, ca ultimele aplauze la teatru... Atunci, recîștigînd dintr-o dată atenția prin amîndouă mîinile ridicate deasupra capului, și dublîndu-și deodată puterea glasului :

„Culi ? Da, culi ! Întotdeauna m-am aflat printre nenorociți. Dar nu pentru a le striga numele, ca voi, printre ale hoților și ale trădătorilor ! Copil încă...”

(Au loc hărțuieli între anarhiști și cei ce vor să audă ; se aude însă.)

„...Am jurat să-mi leg viața de viața lor, și nimeni nu mă va elibera de acest jurământ, deoarece cei în fața cărora l-am făcut sînt morți...”

Și, cu amîndouă brațele aruncate înainte, cu palmele deschise :

„Voi cei fără adăpost, voi cei fără orez, voi toți ! Voi ce n-aveți nume, voi ce puteți fi recunoscuți după rana de pe umăr, cei ce descărcați lemne, cei ce trageți vapoarele ! după rana de la șolduri ! hamali din port ! ascultați-i, ascultați-i pe cei ce-și făuresc gloria din singele vostru ! Iată ! cît de bine zic : culi, domnișorii cei grozavi, cu același ton cu care spuneam : cîini ! adineaori, vorbind despre ei !”

„Da, da !...”

Din nou aprobări scandate.

„Da, da !”

„La moarte cei ce insultă poporul !...”

Cine a strigat ? Nu se știe. Glasul era slab, șovăitor. Dar, îndată, o sută de voci urlă :

„La moar-te...”

E un mîrîit, un țipăt turbure care devine urlet. Cuvintele abia pot fi deslușite : ajunge tonul.

Anarhiștii încearcă să ajungă la tribună ; însă Mao n-a venit singur ; oamenii săi, ajutați acum de mulțime, împiedică accesul. Un anarhist, urcat pe umerii unui tovarăș, încearcă să se facă auzit. E îndată înhățat, aruncat la pămînt, lovit. Încăierare. Ieșim. Ajuns la ușă, întorc capul : prin fumul, acum și mai gros, se învîlmășesc haine de culoare deschisă sau albe, țoalele albastre sau cafenii ale muncitorilor din port, chipuri agitate și învrăjbite trăgîndu-și pumni, pe deasupra cărora saltă caschete de culoarea cretei...

În stradă îl zăresc pe Mao care pleacă. Încerc să-l ajung, dar nu izbutesc. Poate că, astăzi, nu dorește să fie văzut în tovărășia unui alb...

Mă duc la spital singur, pe jos. Fehul în care Mao s-a descurcat în situația în care se afla face cinste iscusinței sale, însă ce s-ar fi întâmplat dacă un neghiob n-ar fi strigat „culi“ ? O victorie datorată unei asemenea întâmplări e o victorie zadarnică. De altfel, Mao nu s-a apărat decît pe sine... Tovarășul meu din Yun-nan mi-a spus cînd ne-am despărțit : „Și țiiți seama, domnule, că dacă și Hong ar fi fost încă prezent, poate că domnul Mao n-ar fi triumfat atît de ușor...”

Triumfat ?

Cînd am ajuns la spital se lăsase noaptea. În cele patru colțuri ale unui chioșc, sub palmieri, soldați, în mîini cu pistoale automate. Intru. Coridoarele sînt pustii la această oră. Doar un infirmier, care dormea la intrare, culcat pe patul de lemn scobit, se trezește auzind zgomotul pașilor mei pe lespezi și mă conduce în camera lui Garine.

Linoleum, pereți văruiți în alb, un ventilator mare, miros de medicamente, mai ales de eter. Plasa împotriva țîntarilor e pe jumătate ridicată : Garine pare culcat într-un pat cu perdele de tul. Mă așez la căpătîiul său. Răchita fotoliului lunecă sub mîinile mele jilave. Trupul meu obosit se destinde ; afară, nelipsiții țîntari bizîie... O ramură de palmier coboară de pe acoperiș, rigidă, siluetă de metal în noaptea blîndă și fără contur. Mirosul de putreziciune și de flori dulcege din grădină urcă împreună din pămînt, intră cu aerul călduț, străbătute citeodată de un altul : de apă stătută, gudron și fier. Departe, zgomotul de grindină al *mah-jong*-ului, țipete chinezești, claxoane, petarde ; cînd vine, ca dintr-o baltă, vîntul dinspre fluviu, iar noi tăcem, auzim o vioară monocordă : vreun teatru ambulant sau vreun meșter care cîntă pe jumătate dormind în dugheana sa împrejmuată de scînduri. O lumină

roșiatică, fumurie, urcă de după arbori ; s-ar spune că acolo ia sfârșit un uriaș spectacol de bilci : orașul.

Garine, cu părul răsfirat pe obraji, cu ochii pe jumătate închiiși, cu fața istovită. mă întreabă, îndată ce sosesc :

— Ei ?

— Nimic important.

Îi spun câteva noutăți, apoi tac. Pe coridor și în cameră sînt aprinse lămpile, înconjurate de insecte, de parcă ar trebui să ardă mereu. Pașii infirmierului se îndepărtează...

— Vrei să plec ?

— Nu, dimpotrivă. Nu doresc să rămîn singur. Nu-mi mai place să mă gîndesc la mine și. cînd sînt bolnav, mă gîndesc mereu la mine...

Oboseala vocii lui, de obicei atît de limpede, ușor tremurătoare în seara aceasta, de parcă mintea sa cu greu și-ar putea supraveghea vorbele, se potrivește cu aceste lămpi triste, cu această tăcere, cu acest miros de trup asudat ce domină citeodată pe cel al eterului și al grădinii unde umblă soldații, se potrivește cu tot acest spital unde par vii numai insectele ce bizîie, în roiuri agitate, împrejurul becurilor...

— E bizar : după procesul meu. mă încerca — însă foarte puternic — sentimentul de zădărnicie al oricărei vieți, al unei omeniri condusă de forțe absurde. Acum acest lucru revine... E o timpenie, boala... Și totuși, mi se pare că lupt împotriva absurdului uman, făcînd ce fac aici... Absurdul își recapătă drepturile...

Se răsucesc în pat și răzbate mirosul acid al febrei.

— Ah ! acest ansamblu insesizabil care îngîduie omului om să simtă că viața lui e stăpînită de ceva... E ciudată forța asintriilor, cînd ești bolnav. Teată ziua m-am gîndit la procesul meu, mă întreb la ce bun ? După acest proces, impresia de absurditate pe care mi-o dădea ordinea socială s-a extins puțin cîte puțin asupra a tot ce e om-

nesc... Dealtfel, nu văd în asta vreun neajuns... Totuși, totuși... Chiar în această clipă, câți oameni sînt pe cale să viseze la victorii pe care, acum doi ani, nici măcar nu le bănuiau posibile ! Le-am creat speranța. Speranța lor. Nu țin să compun fraze, dar, în sfîrșit, speranța oamenilor înseamnă rațiunea lor de a trăi și a muri... Și apoi ?... Fi-rește, n-ar trebui vorbit atîta cînd febra e prea mare... E o tîmpenie... Să te gîndești la tine toată ziua !... De ce oare mă gîndesc la acest proces ? De ce ? E atît de depărtat. E o tîmpenie, febra, dar cîte nu-ți trec prin minte...

Infirmerul tocmai împinge ușa, fără să facă zgomot. Garine se răsucește iar ; mirosul omenesc al bolii domină din nou mirosul eterului.

— La Kazan, în noaptea de Crăciun din '19. acea procesiune extraordinară. Borodin se afla acolo. ea întotdeauna... Ce ?... Aduc toți idoli în fața catedralei : chipuri mari cum sînt cele ale carelor alegorice la Carnaval, o zeiță-pește într-un maiou de sirenă... Două sute, trei sute de idoli... Luther de asemenea. Muzicanți acoperiți cu blănuri fac un tărăboi drăcesc cu toate instrumentele pe care le-au găsit. Un rug arde. Pe umerii indivizilor, idoli se învîrt în jurul pieții, negri pe rug, pe zăpadă... Un vacarm triumfal ! Obosiți, cei ce i-au cărat își aruncă idoli în flăcări : o lumină orbitoare biciuie capetele, smulge din întunericul nopții catedrala albă... Ce ? Revoluția ? Da, uite așa. timp de șapte sau opt ore. Aș fi vrut să văd zorii zilei !... Putreziciune !... Cîte lucruri zăresc. Revoluția, ea nu poate fi aruncată în foc : tot ce nu e ea, e mai rău ca ea, trebuie spus limpede. chiar cînd ești dezgustat... Ca de tine însuți. Nici cu, nici fără. La liceu am învățat asta... în latinește. Vom mătura totul. Ce ? Poate că era și zăpadă acolo... Ce ?

E la limita delirului. Înfierbîntat de sunetul glasului lui, a vorbit pe un ton ușor ridicat care răsună pierdut în spital. Infirmerul se apleacă la urechea mea :

— Doctorul a spus ca Domnul Comisar al Propagandei să nu fie lăsat să vorbească prea mult...

Și, cu voce tare :

— Domnule Comisar, doriți cloralul ca să dormiți ?

A doua zi.

Robert Norman, consilierul american al Guvernului, a plecat din Canton ieri seara. De câteva luni nu mai era consultat decît atunci cînd era vorba să se ia hotărîri fără însemnătate. Poate că, pe bună dreptate, a crezut că nu se mai află în siguranță... Borodin, înlocuindu-l, a fost, în sfîrșit, numit în mod oficial consilier al guvernului, director al serviciilor armatelor de uscat și aviație. Astfel, actele lui Gallen, care comandă statul-major din Canton, nu vor mai fi controlate decît de Borodin, și aproape întreaga armată e în mîinile Internaționalei.

OMUL

Postul de radio din Hong Kong anunță lumii întregi că orașul și-a reluat activitatea. Însă adaugă : *Numai muncitorii din port nu și-au reluat lucrul.* Nu și-l vor relua. Portul e tot pustiu ; orașul seamănă din ce în ce mai mult cu conturul mare, gol și negru ce se decupa pe cer când l-am părăsit. Hong Kong va căuta curînd acea muncă ce se potrivește unei insule izolate... Și principala sa bogăție, piața orezului, îi scapă printre degete. Marii producători au intrat în relații cu Manila, cu Saigon : „Dacă guvernul englez nu se hotărăște să intervină pe calea armelor, scrie un membru al Camerei de Comerț într-o scrisoare pe care noi am interceptat-o, Hong Kong-ul va fi într-un an portul cel mai nesigur din Extremul Orient...”

Plutoane de voluntari parcurg orașul. Multe mașini aparținînd negustorilor au fost înarmate cu mitraliere. În noaptea această, centrala telefonică — nici un fel de apărare nu e posibilă fără telefon — a fost înconjurată cu baricade din sîrmă ghimpată. Alte metereze sînt în construcție în jurul rezervoarelor, palatului guvernatorului și Arsenalului. Și, cu toată încrederea pe care o are în milițienii săi, Siguranța engleză, luată pe neașteptate, trimite curier după curier, emisar după emisar la generalul Ceng Tung-ming pentru a grăbi marșul lui spre Canton.

★

— Vezi, dragul meu, îmi zice Nicolaev cu glasul său de popă, ar fi mai bine pentru Garine să plece, mult mai bine... Mirov mi-a vorbit de el. Dacă vrea să mai rămână încă cincisprezece zile, va trebui să stea mult mai mult decît dorește... Oh ! Aici nu ești îngropat mai rău ca în altă parte...

— Zice că nu poate pleca acum.

— Da, da... Bolnavii nu sînt rari, aici... Cu felul nostru de viață, nu scăpăm niciodată cu totul de Tropic...

Își arată burta, surîzînd :

— Eu prefer încă astă... Și apoi, cînd ceea ce contează pentru el nu e în joc. Garine este nițel abulic... Ca toată lumea...

— Și crezi că pentru el viața nu contează ?

— Nu prea mult. nu prea mult...

★

A sosit raportul unuia din slujitorii lui Ceng Dai — un informator.

Ceng Dai știe că teroriștii vor să-l asasineze. A fost sfătuit să fugă : a refuzat. Însă informatorul l-a auzit spunînd unui prieten : „Dacă viața mea nu-i destul de puternică pentru a-i opri, va fi poate moartea mea...” Nu mai era vorba, de data aceasta, de asasinat ci de sinucidere. Dacă Ceng Dai s-ar omori, într-un mod asiatic, în onoarea unei cauze, va câștiga acestei cauze o forță împotriva căreia va fi greu de luptat. „E în stare” zice Nicolaev. Totuși, neliniștea apăsă asupra Săgarantei...

★

Garine a pînă la spitalul Mirov, sau medicul chinez, va veni să-i facă injecții în fiecare dimineață.

Nu numai Ceng Dai îl neliniștea pe Nicolaev : Ceng Tung-ming a cucerit ieri Couthou și se îndreaptă spre Canton, după ce a bătut trupele cantoneze. Aceste trupe, alcătuite din foști mercenari ai lui Sun Yat-Sen, sînt socotite de Borodin fără valoare, incapabile să lupte cînd nu sînt încadrate de armata roșie și de cadeți. Dar cadeții, sub comanda lui Cian Kai-și, rămîn la Wampo : armata roșie, sub comanda lui Gallen, nu-și părăsește cantonamentele. Numai secțiunile de propagandă, care pot pregăti victoria, dar nu sã o și obțină, vor părăsi mîine orașul. „Comitetul celor Șapte sã se hotărască, spune Garine Acum, ori armata roșie și decretul, ori Ceng Tung-ming : Iar Ceng Tung-ming înseamnă pentru ei plutonul de execuție. La alegere !“

Noaptea.

La unsprezece seara, la Garine. Lîngă fereastră, Klein și cu mine îl așteptăm să se întoarcă. Pe o mäsută, alături de Klein, o sticlă de alcool de orez și un pahar. Un plan-ton al Siguranței a adus afișul albastru ce se află aici, prost împăturit, pe masa pe care servitorii au uitat s-o strîngă. Afișe asemănătoare sînt lipite în oraș.

E fragmentul final al testamentului lui Ceng Dai :

„Eu, Ceng Dai, m-am omorît de bună voie, pentru a-i face pe toți compatrioții mei să fie pătrunși de acest lucru : că bunul nostru cel mai de preț, PACEA, nu trebuie irosit, în rătăcirea în care sfetnicii răi se pregătesc să cufunde poporul chinez...”

Cine are grijă, la această oră, să fie lipite aceste afișe care, numai ele, ne pot aduce mai mult rău decît toată predica lui Ceng Dai ?

— S-a omorît ? A fost asasinat ?

Garine s-a dus la Siguranță și la Borodin. A cerut mai întâi să i se confirme moartea lui Ceng Dai, însă a trebuit să plece fără să mai aștepte răspunsul, pe care l-a găsit, fără îndoială, în copie, la Siguranță. Tocmai fusese adus : Ceng Dai a murit dintr-o lovitură de cuțit în piept. Nerăbdători, izbindu-ne coapsele cu pumnii la cea mai mică împunsătură de țințar, așteptăm. Aud vocea lui Klein, slăbită și depărtată, răzbind parcă printr-o febră puternică :

— Eu îl cunosc. Și zic că nu e posibil...

Tocmai spun că această sinucidere mi se pare verosimilă și Klein protestează cu o inexplicabilă vehemență pe care încearcă s-o stăpânească. Întotdeauna mi s-a părut că are ceva ciudat acest om a cărui înfățișare de boxer militar ascunde o mare cultură. Garine, care îi poartă o prietenie profundă, mi-a spus, când l-am întrebat, o frază pe care mi-o spusese și Gérard : „Aici, e oarecum ca în Legiune, și nu știu din trecutul lui decât ceea ce știe toată lumea“. În seara aceasta, cu brațele lui mari sprijinite de fotoliu cu o forță de statuie, îi vine greu să exprime ceea ce vrea să spună, și dificultatea aceasta nu se datorează faptului că se exprimă în franceză. Închizînd ochii, își însoțește frazele cu o mișcare înainte a bustului, de parcă ar lupta împotriva cuvintelor sale. E beat, de o beție lucidă — mușchi și gânduri încordate — care dă glasului lui un timbru înflăcărat și dur.

— Nu e posibil.

Obsedat de ritmul unui cîntec iscat de zgomotul ventilatorului, îl privesc...

— Nu poți să-ți dai seama !... E... Nu se poate spune. Trebuie să-i cunoști pe oamenii care au încercat. E o poveste lungă. Mai întâi, îți zici : într-o oră — o jumătate de oră — ești liniștit. Apoi, te gîndești : ei, iată ; acum trebuie. Și încetul cu încetul te abrutizezi, te uiți la lumină. Ești mulțumit pentru că te uiți la lumină ; surîzi ca un nerod și știi că nu te mai gîndești la asta... Nu prea mult... Dar, totuși... Și apoi asta revine. Și e mai puter-

nică decît tine, în acea clipă, ideea. Nu gestul, ideea. Îți spui : „Ah ! de ce toată această poveste !...”

Întreb, ca din întâmplare :

— Crezi că începi să iubești din nou viața ?

— Viața, moartea, nu mai știi ce e ! Numai că : gestul acela trebuie făcut. Aveam coatele strînse de coaste, și amîndouă mîinile strînse pe mînerul cușitului. Nu trebuia decît să înfig. Nu... Nu-ți poți închipui ; aș fi ridicat umerii... Ce tîmpenie, toate astea, ce tîmpenie ! Uitasem pînă și motivările mele. Trebuia pentru că trebuia, asta-i... Atunci eram uluit. Rușinat mai ales, rușinat. Mă socoteam atît de dezgustător încît socoteam că nu mai puteam fi bun decît pentru a mă arunca în canal. Ce stupid, nu ? Da, stupid. Asta a durat mult timp... Cînd s-a făcut ziuă, totul s-a terminat. Nu te poți omori cînd e ziuă. Vreau să spun, să te omori gîndindu-te la asta. Poate că da, dintr-o singură lovitură, așa, fără să bagi de seamă... Dar nu... Am avut nevoie de timp ca să-mi vin în fire...

Rîde, iar rîsul lui e atît de fals, încît mă duc pînă la fereastră, parcă pentru a mă uita dacă Garine n-a sosit încă. Îl aud, în pofida ventilatorului, cum bate darabana cu unghiile pe răchita fotoliului. Vorbea pentru sine însuși... Greoi, crezînd că-și alungă indispoziția insistînd, arătîndu-mi că judecă lucid toate acestea, continuă :

— E greu. Pentru cei care fac asta pentru că s-au săturat, există mijloace pentru a ajunge aici, fără să-și dea prea bine seama... Însă Ceng Dai, el, el se omoară pentru un lucru la care ține, înțelegi, la care ține mai mult decît la orice altceva. Mai mult. Dacă reușește, atunci e gestul cel mai nobil din viața lui, da. De aceea nu poate folosi asemenea mijloace. Nu e posibil. N-ar mai avea rost...

— Exemplul ar fi același...

— Asta, tu nu poți înțelege !... Tu, tu zici : un exemplu. Cît e de greu ! E oarecum ca la japonezi, înțelegi ? Ceng Dai nu face asta pentru a rămîne demn de el. Nici pentru a trăi... *muthig*... cum se zice în franceză ?... eroid, da.

El, Ceng, o face pentru a rămîne demn de ceea ce... de misiunea sa. Atunci, nu poate, înțelege de ce... să se omoare pe neașteptate ! Și, totuși...

Tace însă deodată și ascultă.

Se oprește o mașină, un zumzet de voci : „Te aștept la ora șase“. Mașina demarează.

Garine.

— Klein, te așteaptă Borodin.

Se întoarce spre mine :

— Să urcăm.

Și, abia așezați :

— Ce-ți povestea ?

— Că e imposibil ca să se fi omorît Ceng.

— Da, știu, întotdeauna zicea că nu ne va putea juca vreodată o asemenea festă. Rămîne de văzut.

— Dar tu ce crezi ?

— Încă nimic precis.

— Iar el ?

— Cine el ? Borodin ? Nu. N-ai dreptate să zîmbești : nu sîntem vinovați de nimic, sînt sigur. Nici indirect, nici din întîmplare. Era tot atît de uluit ca și mine.

— Nu, dar ?... Și informațiile date lui Hong ?

— Oh ! asta e altceva. După primul raport, nu e deloc sigur că Hong e amestecat cu ceva : garda militară a stat tot timpul de pază și nimeni n-a intrat. N-are însă mare importanță. Acum avem altceva de făcut. Mai întîi afișele. Notează și tradu următoarele :

„Să nu uităm niciodată că un om respectat de întreaga Chină, Ceng Dai, a fost asasinat ieri, în mod laș, de agenții dușmanilor noștri“.

Și pentru un alt afiș care va trebui lipit ALĂTURI :

„Rușine Angliei, rușine asasinilor din Șanghai și Canton !“

Vei pune în colțul celui de-al doilea, cu litere mici : 20 mai — 25 iunie (întîmplarea din Șanghai și cea din Șamen). Bun. Se va înțelege. Acum, comunicatul către secții : Ceng Dai nu s-a sinucis, a fost asasinat de agenții

englezi. Nimic nu va împiedica Biroul Politic să facă dreptate. Înflorit, însă scurt.

— Îi abandonezi pe teroriști ?

— Înainte de orice, Hong Kong-ul. E un moment hotărâtor pentru a obține decretul.

Se așează. În timp ce traduc, desenează păsări fantastice pe sugativă, se ridică, umblă de colo pînă colo, se întoarce la birou, începe din nou să deseneze, lasă iarăși creionul, cercetează cu atenție revolverul și, în sfîrșit, cugetă, cu bărbia în mîini. Îi înmînez cele două traduceri.

— Ești absolut sigur de cele două texte ale tale ?

— Absolut sigur. Ia spune, poate că-mi spui și mie la ce folosesc astea ?

— Asta se vede.

— Nu prea.

— Se lipesc pe ziduri, închipuiește-ți.

Îl privesc descumpănit.

— Păi cum, înainte ca afișul tău să fie tipărit, toți chinezii îl vor fi citit pe celălalt ?...

— Nu.

— Vrei să fie rupte ? Durează.

— Nu ! O să fie acoperite. Trupele ce ne urmează vor fi folosite în felurite chipuri și nu vor veni în oraș înainte de amiază. La ora cinci trupele neregulate vor circula trăgînd focuri de armă. Poliția e prevenită. Burghezii nu vor îndrăzni să iasă timp de mai multe ore. Ceilalți nu știu să citească. Dealtfel, aproape toate afișele lor vor fi acoperite înainte de ora trei. Mîine — sau mai bine zis astăzi : e ora unu — la ora opt, vor fi cinci mii de ale noastre pe ziduri. Vom tipări o sută de mii în formă de fluturași. Douăzeci sau cincizeci de afișe pe care vom uita să le acoperim nu vor putea face nimic împotriva, cu atît mai mult cu cît ele nu vor fi cunoscute înaintea alor noastre !

— Și dacă ar folosi această moarte pentru a încerca vreo rebeliune ?

— Nu-i nimic de făcut. E prea devreme, n-au aproape deloc trupe ; ei înșiși nu vor îndrăzni. Cît privește poporul, presupunînd că nu ne crede fără rezerve, va șovăi. Nu se pornește o mișcare populară cu șovăielnici. Nu, e în regulă.

— Dacă nu s-a sinucis...

— Dacă s-ar fi sinucis, am avea destule altele împotriva noastră !

— ...trebuie să admitem că cei ce trag foloase de pe urma afișului albastru sînt cei ce l-au „sinucis“ ?

— Cei ce au făcut afișul se află în aceeași situație ca și noi. Ei au primit informațiile lor mai devreme, asta-i tot. Și le-au folosit cît au putut mai repede. Și noi, și noi facem afișe. Oh ! Vom ști curînd cum stăm ! Însă, pentru moment, trebuie să ne ocupăm de ce este mai urgent. S-ar putea prea bine ca această moarte să fi fost o chestiune...

Coborîm aproape în goană.

— Și Borodin ?

— L-am văzut în trecere. Bolnav. Fiecare la rîndul său. Mă întreb dacă n-au încercat să-l otrăvească. Slujitorii lui sînt siguri și, în plus...

Fraza s-a întrerupt deodată. Coborînd foarte repede în spatele meu, din greșală a sărit o treaptă, dar a izbutit să se prindă, la timp, de barele balustradei. Se oprește o clipă, își recapătă suflul, își dă părul peste cap și începe din nou să coboare la fel de repede ca înainte de cădere, vorbind :

— Și în plus, supravegheați...

Mașina.

— La tipografie.

Punem revolverele la îndemînă pe banchetă. Orașul pare foarte calm... În goana noastră abia izbutim să deslușim, ca niște dungî, luminile electrice pe care le depășim și, mai departe, dughenele închise cu scînduri prost încheiate care lasă să treacă o lumină slabă. Nici lună, nici forme de case. Viața e lipită de pămînt : lămpi cu ulei,

negustori ambulanti, birturi, lămpi cu flacăra dreaptă în noaptea caldă și fără aer, umbre rapide, siluete nemîșcate, fonografe, fonografe... Departe, totuși, împușcături.

Iată tipografia. Tipografia noastră. Un hangar lung... În interior lumina e atât de puternică încît sîntem mai întîi siliți să închidem ochii. Muncitorii care lucrează aici fac parte toți din partid și au fost aleși; totuși, în noaptea asta ușile sînt păzite de militari. Soldații așteptau sosirea noastră. Un locotenent foarte tînăr — un cadet — vine să ceară ordine de la Garine. „Nimeni să nu fie lăsat să intre sau să iasă“. Lucrul început e întrerupt. Înmînez cele două traduceri directorului tipografiei — un chinez — care le taie cu grijă în rînduri verticale și dă cîte un rînd fiecărui culegător.

— Corectează, îmi zice Garine, și adu-mi prima foaie trasă. Voi fi la siguranță. Dacă nu, să mă aștepți acolo. Am să-ți trimit o mașină.

Cele două texte sînt culese repede. Directorul lipește la loc rîndurile, unele alături de altele, și îmi dă o perie pentru corectură; nici unul din muncitori nu-și dă seama de sensul afișului la tipărirea căruia și-a adus contribuția.

Două mașini sînt oprite iar mînuitorii lor așteaptă „formele“ pe care o să le aducem. Puține greșeli. Încă două minute pentru corectură. Și formele sînt puse pe mașină, proptite în același timp cu mîinile și cu picioarele desculțe.

Iau prima foaie tipărită și plec.

O mașină se află aici și mă duce în goană la Siguranță. Departe, cîteva împușcături. La ușă mă întîmpină un cadet, apoi mă conduce la biroul unde mă așteaptă Garine, de-a lungul unor coridoare pustii (luminate de becuri departate unele de altele, înconjurate de cercuri luminoase), și unde sunetul pașilor capătă amploarea și limpezimea sunetelor nocturne. Începe să mă încerce o oboseală difuză amestecată cu exaltare și simt în gîtlej gustul nopților albe: febră și alcool...

Un birou mare, bine luminat. Garine umblă de colo până colo, cu fața istovită, cu mâinile în buzunar. Lângă perete, un pat de campanie chinezesc din lemn scobit, pe care e culcat Nicolaev.

— Ei ?

Îi dau afișul :

— Fii atent, cerneala e proaspătă : mi-am mînjit mîinile.

Dă din umeri, desface afișul, îl privește și-și strînge buzele de parcă le-ar roade. (Faptul că nu știe cantoneza, nici literele, sau mai degrabă că știe foarte prost și una și alta, îl exasperează, și nu mai are timp să învețe.)

— Ești sigur că e bine ?

— Fii liniștit. Ia spune, știi că încep să se bată pe străzi ?

— Să se bată ?

— În sfîrșit, nu știu, însă cînd am venit am auzit împușcături.

— Erau numeroase ?

— Oh, nu, rare.

— Bun, atunci e în regulă. Sînt oamenii noștri care încep să-i doboare pe cei ce lipsesc afișele albastre.

Se întoarce spre Nicolaev, care e culcat pe o parte, cu capul sprijinit de cot :

— Să continuăm. Cunoști, printre ai lor, vreun tip nu prea curajos, dar care poate să știe ceva ?

— Cred că pricep ce înțelegi printr-un tip nu prea curajos ?...

— Da.

— După părerea mea, nici un om nu este foarte curajos în aceste condiții.

— Ba da.

Garine are brațele încrucișate, ochii închiși. Nicolaev îl privește într-un chip ciudat, aproape cu ură...

— Ba da. Hong n-ar vorbi.

— Putem încerca...

— Inutil !

— Păstrezi sentimente frumoase față de vechii tăi prieteni. Asta e bine. Cum vei voi...

Garine dă din umeri.

— Da sau nu !

Celălalt tace. Așteptăm.

— Ling, poate...

— Ah nu ! Hai, fără poate !

— Tu mă faci să zic : poate... Doar îți spun că nu există nici cea mai mică îndoială. Când în acele seri dificile au fost văzuți tipi căutându-și părinții sau soțiile printre pachete, când chinezii au fost văzuți interogându-i pe prizonieri, știm la ce să ne așteptăm...

— Ling e șeful unui sindicat ?

— Sindicatul culilor din port.

— După părerea ta, e informat ?

— O să vedem... În sfârșit, după părerea mea, da...

— Bun ; ne-am înțeles.

Nicolaev se întinde, se sprijină de brațele fotoliului și se ridică, nu fără greutate.

— Cred că mâine îl vom avea...

Și surizînd pe jumătate, cu o ciudată atitudine de respect și ironie :

— Atunci ? Ce facem ?

Garine răspunde cu un gest : „Puțin îmi pasă“. O ușoară expresie de dispreț trece pe fața lui Nicolaev. Garine îl privește, mișcîndu-și maxilarul înainte și spune :

— Tămia.¹

Obezul închide ochii în semn de aprobare, aprinde o țigară și o ia din loc greoi.

¹ Strângerea tontă. Tămia, alinația atunci cînd te răsună înținat pe torturați (n. n.).

Îmi părăsesc mașina în fața pieței, ale cărei clădiri lungi mărginesc cerul de nestemate cu dungi de ipsos, zgrunțuroase în fluiditatea luminii. În toate dughenele unde se vînd băuturi au năvălit oameni îmbrăcați în pinză cafenie sau albastră ca și muncitorii din port. De îndată ce mașina se oprește, se înalță strigăte, lungi, stăruitoare. purtate de acest aer străveziu ca de un rîu. Și oamenii părăsesc dughenele, repede, scotocind buzunarele pentru a pune la loc restul banilor pe care-i scosese înaintea, grăbindu-se, împingîndu-se. Se urcă unul cîte unul în autobuzele și camioanele rechiziționate care îi așteaptă la capătul zidului alb. Din nou, șefii fac numărătoarea : cîțiva oameni sînt absenți. Iată-i însă că sosesc alergînd, strigînd și ei, ținînd între dinți cîrnăciori, legîndu-și pantalonii... Și, unul cîte unul, camioanele se urnesc din loc greoi, cu un ușor huruit.

A doua secție a Propagandei, mergînd înaintea armatei roșii, pornește.

Afișele noastre sînt lipite pe toate zidurile. Falsul testament al lui Ceng Dai — pretutindenți acoperit acum — tipărit în speranța unei răscoale populare, nepregătită însă, vine prea tîrziu : se pare că nu se pregătește nici o insurecție. Înfrîngerea lui Tang a fost oare o lecție ? Teama față de sosirea lui Ceng Tung-ming la Canton acționează împotriva oricărei noi încercări de revoltă ?

Cadeții străbat orașul.

Toată dimineața agenții vin unul după altul la Garine, căruia această noapte albă i-a brăzdat și mai mult chipul. Prăbușit pe birou, cu capul în mina stîngă, la capătul nervilor, dictează sau dă ordine. A dispus să se tipărească niște afișe noi : *Sfîrșitul Hong Kong-ului*. Englezii ar părăsi orașul în număr mare, băncile ar fi anunțat închiderea definitivă a agențiilor lor (nu e adevărat : băn-

cile, supunându-se ordinelor Londrei, continuă să ajute atît cît pot — nu fără a cîrți — întreprinderile engleze.) Însă, pe de altă parte, Garine, pentru a obliga Comitetul celor Șapte să-l urmeze, îi pune pe agenții noștri să anunțe că Couthou a căzut și că armata roșie — singura de care e legat poporul — nu a luat încă poziție de luptă.

La prînz, ediții speciale ale ziarelor, afișe și pancarte mari din stambă, purtate prin tot orașul, au anunțat că negustorii și industriașii din Hong Kong (aproape întreaga populație europeană), adunați ieri la teatrul mare, au telegrafiat regelui pentru a-i cere trimiterea trupelor engleze în China. Aceasta este adevărat.

Borodin a declarat Comitetului că nu se opune promulgării decretelor împotriva teroriștilor propuse de Ceng Dai, și aceste decrete vor fi aplicate începînd de astăzi. Informatorii noștri afirmă însă că nu va avea loc nici o adunare anarhistă. Ling n-a fost încă arestat; iar Hong a dispărut. Teroriștii au hotărît să nu mai intervină decît prin „acțiunea directă” — adică prin execuții.

Mai tîrziu.

Ceng Tung-ming înaintează mereu.

La Hong Kong depeșele anunță cu titluri uriașe: „Prăbușirea armatei cantoneze”. În holul hotelurilor și în fața agențiilor, englezii așteaptă îngrijorați știri despre război: însă în portul brăzdat numai de dîrele joncilor lente, pacheboturile sînt tot nemișcate, de parcă s-ar afunda încetul cu încetul în apă, epave.

Neliniștea chinezilor aflați la putere aici este fără margini. Intrarea lui Ceng la Canton înseamnă pentru ei tortura sau execuția la colț de stradă de către plutoanele ai căror ofițeri grăbiți n-au nici măcar timp să verifice identitatea împușcaților. Gîndul morții e în conversații, în ochi, în aer, statornic, prezent ca lumina...

Garine pregătește discursul pe care îl va rosti mîine la funerariile lui Ceng Dai.

Un bubuit îndepărtat de tobe și gonguri este străpuns de sunete de vioară monocordă și de flaut, modulate și deodată țipătoare, apoi potolite ; sunete de cimpoi, fine, lineare, în ciuda notelor acute, în mijlocul unui vuiet totodată trosnitor și asurzitor de saboți și de cuvinte ritmate de gonguri. Mă aplec pe fereastră : cortegiul nu trece prin fața mea ci la capătul străzii. Un virtej de copii ce aleargă privind în spatele lor, cu gitul întors, ca niște rățoi, un nor de praf fără contururi care înaintează, o masă nedeslușită de trupuri îmbrăcate în alb. în care par înfipte flamuri de mătase roșu-închis. purpuriu, roșu-aprins, ci-reșiu, roz, vișiniu, stacojiu. carmin : toate nuanțele de roșu. Mulțimea formează un gard viu și n-o văd decît pe ea : cortegiul e ascuns... Nu cu totul : trec două prăjini înalte, susținînd o banderolă orizontală din stambă albă, oscilînd ca niște catarge de corabie și însoțind prin înclinare loviturile sinistre, tobele mari care domină toate strigătele. Deslușesc literele care acoperă banderola : „Moarte englezilor...” Apoi, nimic decît gardul viu, la capătul străzii, praful ce se ridică încet, și muzica ritmată de gonguri. Iată acum ofrandele : fructe, uriașe naturi moarte tropicale, avînd deasupra pancarte acoperite de litere ; purtate de oameni, oscilează și ele, se leagănă, de parcă ar sta să cadă ; trece și catafalcul tradițional, o pagodă lungă din lemn sculptat, roșu și auriu, ridicată pe umerii a treizeci de oameni foarte înalți, ale căror capete le zăresc și-mi închipui mersul lor rapid, șchiopătatul, picioarele ridicate deodată, toate în același timp, în această mișcare comună care face să se legeze și să lunece încet, ca un vapor, masa uriașă de un roșu întunecat. Ce e urmează oare ?... S-ar părea că e casă din stambă... Da, e o casă din pînză, întinsă pe un schelet de bambus, dusă și ea de oameni, și care înaintează smucit... Trec repede în încăperea alăturată și iau din sertarul lui Garine binoclul

său. Mă întorc : casa e încă acolo. Pe pereți sînt pictate portrete mari : Ceng Dai e înfățișat mort, dedesubtul unui soldat englez ce-l străpunge cu baioneta. Pictura e înconjurată de o legendă cu litere roșu-închis : „Moarte acestor tilhari de englezi“, pot încă citi în clipa cînd ciudatul simbol dispăre, ascuns de capătul străzii ca de un stîlp de susținere de la teatru. Acum nu văd decît nenumărate pancarte mici, care urmează casa din pînză ca păsările un vapor, proclamînd și ele ura față de Anglia... Apoi lanterne, bețe, coifuri fluturate în aer : apoi nimic... Șirul de oameni care închidea strada se destramă, în timp ce sunetul tobelor și gongurilor se îndepărtează, iar praful se înalță încet, strălucitor și se pierde în lumina zilei.

Cîteva ore mai tîrziu, mult înainte de întoarcerea lui Garine, unele fraze ale discursului său încep să fie murmurate, de la secretar la secretar, în birourile Propagandei. Obligat, ca și Borodin, să vorbească în public prin intermediul unui interpret chinez, Garine se exprimă în fraze scurte, în formule. Astăzi, aud, la nimereală, în orice birou și la orice oră : „Hong Kong care, în fața foametei noastre, se fălește cu bogăția sa, de paznic de închisoare, agonisită necinstit... Hong Kong, cheia și lacătul... În fața celor ce vorbesc, cei ce acționează ; în fața celor ce protestează, cei ce alungă din Hong Kong pe englezi, ca pe niște șobolani... Ca și omul cinstit care a retezat dintr-o lovitură mîna hoțului ce încerca să-i deschidă fereastra, veți stăpîni, mîine, mîna tăiată a imperialismului englez. Hong Kong ruinat...“

O mulțime de muncitori trece pe stradă ; înalță flamuri pe care citesc : Trăiască armata roșie. Se îndreaptă spre ferestrele sălii unde își are sediul Comitetul celor Șapte. Cînd mai apropiate, cînd mai depărtate, ca o turmă ale cărei animale se împrăstie și se adună, tipete : „Trăiască armata roșie“, singuratic, despărțite sau reunite într-un vuiet, ele umplu strada. China pătrunde, mi se impune cu aceste strigăte, China pe care încep s-o cunosc. China

unde elanurile unui idealism sălbatic vin să acopere o ticăloșie cumpătată și josnică, așa cum în mirosul ce intră prin ferestrele mele deschise odată cu forfoteala orașului, mirosul de piper domină pe cel al descompunerii. Față în față cu „Trăiască armata roșie“ și cu Ceng Dai înfășurat în giulgiul funeraliilor sale, din dosarele mele se ridică o mulțime de ambiții lacome, de dorințe de a fi luat în seamă, o lume de agenții electorale, de daruri dubioase făcute partidului, de delapidări, de propuneri privitoare la vinderea de opiu, de cumpărări, mai mult sau mai puțin deghizate, de funcții, de șantaje fătife ; o lume ce trăiește din exploatarea principiilor San-Min, cum ar fi făcut-o din mandarinat. O parte din această burghezie chineză, de care revoluționarii vorbesc cu atîta ură, este alături de ei, instalează în revoluție. „Trebuie să trecem prin toate acestea mi-a spus într-o zi Garine, ca o lovitură de picior bine țintită printr-o grămadă de gunoaie...”

A doua zi.

Nici o veste despre teroriști : Ling, omul de care vorbea Nicolaev, este tot liber. De la numirea lui Borodin (care, mereu bolnav, nu-și părăsește casa), șase dintre ai noștri au fost asasinați.

Iar Hong Kong se apără. Guvernatorul s-a adresat Japoniei și Indochinei franceze ; în cîteva zile, culii vor pleca din Yokohama și din Haifong și vor veni să-i înlocuiască pe greviști. Trebuie ca acești culi, trimiși cu cheltuieli mari, să se găsească la Hong Kong în fața unor munți de orez fără cumpărători, unor întreprinderi comerciale fără speranțe. „Cantonul este cheia cu care englezii au deschis porțile Chinei de Sud“, zicea ieri Garine în discursul său. „Această cheie trebuie să zăvorască totul, dar să nu mai deschidă nimic. Pentru navele ce fac escală la Hong Kong, trebuie promulgată interdicția de a ancora la Canton...” De pe acum, în mentalitatea străinilor, Hong

Kong, port englez, teritoriu al coroanei, devine un port chinez mereu nesigur, iar vasele străine încep să-l uite...

Mesageriile și cargourile mari nu mai pătrund în mărăcinișul din Hong Kong decât pentru a rămîne acolo cîteva ceasuri ; încărcătura lor e dată jos la Șanghai unde, prin intermediul unor agenți chinezi, englezii se străduiesc să creeze în orașul indigen o nouă organizație în stare să înlesnească pătrunderea în interior a mărfurilor comandate în Anglia de societățile din Hong Kong ; din nou, încercarea care a eșuat la Suateu.

*

Comitetul celor Șapte a făcut un nou demers pentru a cere intrarea în luptă a armatei roșii și arestarea principalilor teroriști. Delegatul Comitetului afirmă că decretul cerut de Garine va fi semnat în mai puțin de trei zile... Toată ziua, o mulțime amenințătoare (și foarte bine organizată), aclamînd armata roșie, a înconjurat imobilul unde își are reședința Comitetul.

A doua zi.

Ling a fost arestat ieri ; în această după-amiază vom primi fără îndoială informațiile pe care le așteptăm de la el. În neliniștea provocată de înaintarea trupelor inamice, birourile Propagandei lucrează extrem de intens. Agenții ce preced armata au fost instruiți cu precizie ; șefii lor au primit indicații chiar de la Garine. I-am văzut trecînd pe coridor, unii după alții, surîzători... Am renunțat să mai folosim manifeste ; numărul mare de agenți de care dispunem ne permite să înlocuim orice fel de propagandă cu propaganda orală, cea mai primejdioasă, cea mai costisitoare în oameni, însă cea mai sigură. Liao Hung-ho, comisarul la Finanțe al Guvernului (pe care teroriștii vor să-l asasineze) a izbutit să recupereze sume importante grație unui sistem nou de încasare a impozitelor stabilit de tehnicienii Internaționalei, și fondurile pentru propagandă sînt din nou suficiente. În cîteva săptămîni, servi-

ciul de aprovizionare al inamicului și întreaga lui administrație vor fi dezorganizate ; și e greu să-i obligi să lupte pe niște mercenari fără soldă. Mai mult, vreo sută de oameni, de care răspund șefii lor, se vor lăsa angajați de Ceng Tung-ming, știind foarte bine că riscă să fie împușcați, și de el, ca trădători, și de trupele noastre, ca dușmani : alaltăieri, trei din agenții noștri, descoperiți, au fost sugrumați, după ca au fost torturați mai bine de un ceas.

Șefii secțiilor de propagandă din armata lui Ceng au plecat printre două rinduri de uși întredeschise : chinezii tineri cu haine ajustate și cu pantaloni largi, cărora nu le place să se hrănească cu mâncăruri naționale și se exprimă de preferință în englezește, cei ce se întorc de la universitățile din America și cei care se întorc de la universități ruse, „afecțiați” și „urșii leniniști” priveau trecînd, cu o îngăduință disprețuitoare, pe agenții ce plecau să se angajeze în trupele inamice...

*

Fiecare la rîndul său.

Știri din Șanghai :

Urmînd directivele Gomindanului, Camera de comerț chineză decretează confiscarea mărfurilor britanice ce se găsesc în mîinile chinezilor. Ea interzice, începînd cu data de 30 iulie, pentru o durată de un an, cumpărarea oricărei mărfi englezești, transferarea oricărei mărfi de către vasele engleze.

Ziarele din Șanghai declară că traficul britanic se va reduce cu 80%.

Acest trafic (lăsînd de o parte Hong Kong) a fost evaluat anul trecut la douăzeci de milioane lire.

Hong Kong-ul nu se mai poate bîrni decît pe armata lui Ceng Tung-ming.

Nicolaev a primit următoarele cuvinte, scrise cu majuscule : DACĂ LING NU E PUS ÎN LIBERTATE MÎINE, OSTATECII VOR FI EXECUTAȚI. Oare teroriștii dețin într-adevăr ostateci ? Nicolaev n-o crede. Însă mulți de-ai noștri se află în misiune și n-avem nici un mijloc de control.

Ora 6.

O santinelă de la închisoare îi aduce lui Garine niște hîrtii : interrogatoriul lui Ling.

— A vorbit ?

— Încă unul care-i dă dreptate lui Nicolaev, răspunde Garine. Ah ! Nu există mulți oameni care rezistă la durere...

— Și... a durat mult ?

— Închipuie-ți !

— Și ce se va întîmpla cu el ?

— Ce naiba vrei să se întîmple ? Nu pui în libertate un conducător terorist.

— Și atunci ?

— Închisorile sînt pline, bineînțeles... Și, în sfîrșit, va fi judecat de tribunalul special. Da, totul se află, cum zice Nicolaev : în primul rînd, unde e Hong ; în al doilea rînd, că, într-adevăr, din ordinul lui a fost ucis Ceng Dai : asasinul este unul din servitori.

— Dar aveam informatori la interne ?

— Unul singur : acest servitor, informator dublu. Ne-a tras pe sfoară, însă nu mult timp. Bineînțeles că a fost prins. Puțin mai tîrziu, va fi de folos la un proces, dacă va avea loc...

— Cam primejdios, nu ?

— Dacă Nicolaev îi suprimă drogul cîteva zile și îi făgăduiește că nu va fi executat, va vorbi cum trebuie...

— Ia spune, mai sînt încă inși care cred în făgăduieli de acest fel ?

— Suprimarea opiuului ar fi suficientă...!

Se oprește, își înalță umerii, încet.

— E groaznic de simplu, un om ce urmează să moară...

Și câteva clipe mai târziu, de parcă își continuă gândul :

— Dealtfel, aproape toate făgăduielile pe care eu le-am făcut au fost ținute.

— Cum vrei însă ca ei să deosebească...

— Ce vrei să faci ?

8 august.

Hong a fost arestat ieri-seară.

*

La Hong Kong, englezii adună încetul cu încetul muncitorii care trebuie să reia lucrul în port. Când vor dispune de un număr destul de mare de asemenea oameni — annamiți și japonezi — care așteaptă acum în barăci ordinele guvernatorului, vor reorganiza serviciile lor și activitatea orașului va renaște dintr-o dată. Iar dacă acțiunea noastră slăbește, un oraș întreg de vase încărcate cu mărfuri va lua din nou drumul Cantonului și puternicul schelet de insulă își va redobîndi viața ce l-a părăsit... Numai de-ar fi semnat decretul pe care îl așteptăm. Dar acest decret înseamnă recunoașterea războiului sindicatelor, înseamnă afirmarea voinței guvernului cantonez însuși, — și a forței Internaționalei în China...

A doua zi

Garine e așezat în spatele biroului, foarte obosit, cu spinarea încovoiată, cu bărbia în mâini și cu coatele, ca de obicei, sprijinite de hîrtii care se înfoaie. Centura e atîrnată pe un scaun. Auzind pași, deschide ochii, îndepărtează ușor cu mîna firele de păr care-i atîrnă pe față și înalță capul : intră Hong, urmat de doi soldați. Nu s-a lăsat ares-

tat fără luptă : urme de lovituri i-au însemnat fața, unde strălucesc, dureroși, ochii lui mici de asiatic. Imediat ce-a intrat în încăpere se oprește, cu brațele la spate, cu picioarele depărtate.

Garine îl privește și, toropit de febră, așteaptă. Trupul lui e complet gîrbovit. Capul istovit îi lunecă ușor de la dreapta la stînga, de parcă ar fi gata să adoarmă... Deodată respiră adînc ; și-a revenit. Ridică din umeri. Hong, care tocmai în acea clipă înalță privirile, cu sprîncenele înfruntate, îl vede pe Garine, scapă un moment de soldați și cade, oprit de o lovitură de pat de pușcă. Văzuse pe scaun revolverul lui Garine în teacă și se aruncase asupra lui.

Se ridică.

— E de ajuns, zise Garine în franceză. Și, în cante-neză : „Luați-l“.

Soldații îl iau.

Tăcere.

— Garine, cine îl va judeca pe Hong ?

— ...Cînd am văzut că era acolo, eram cît pe ce să mă ridic și să-i spun : „Ei, ce-i“ ? ca unui copil care a glumit. De aceea am ridicat umerii, iar el a crezut că l-am insultat... Încă unul... Ce prostie !

Apoi, de parcă ar fi auzit deodată întrebarea pe care i-am pus-o, adaugă cu un ton mai repezit :

— Nu e încă judecat

A doua zi.

Garine tocmai dă unui fabricant de ceasuri niște fotografii ale lui Ceng Dai și ale lui Sun Yat-sen împodobite cu inscripții anti-engleze — ca modele pentru cutii. Un planton aduce un plic sigilat.

— Cine l-a adus ?

— Permanența oamenilor mării, comisare.

— Aducătorul e aici ?

— Da, comisare.

— Să intre. Haide ! Imediat !

Intră un culi, punîndu-și pe braț banderola sindicatului oamenilor mării.

— Tu l-ai adus ?

— Da, comisare.

— Unde sînt trupurile ?

— La sediu, comisare.

Garine mi-a dat plicul dezlipit ; trupurile lui Klein și a trei chinezi asasinați au fost descoperite într-un bordel de pe malul fluviului. *Ostatecii...*

— Unde sînt obiectele ?

— Nu știu, comisare.

— În sfîrșit, au fost golite buzunarele ?

— Nu, comisare.

Garine se ridică imediat, își ia cascheta și îmi face semn să-l urmez. Culi-ul urcă alături de șofer și plecăm.

În mașină :

— Ia spune, Garine ? Klein trăia aici cu o albă, nu-i așa ?

— Ei și !

Trupurile nu sînt la permanentă, ci în sala de ședințe. Un chinez veghează la ușă, întins pe pămînt ; lîngă el e un ciine mare ce vrea să intre ; de fiecare dată cînd ciinele se apropie, chinezul întinde un picior și îi dă o lovitură. Ciinele sare și se îndepărtează, fără să chelălăie ; apoi se apropie din nou. Chinezul ne privește venind. Cînd ajungem în fața lui, sprijină capul de zid, închide ochii pe jumătate și împinge ușa cu mîna, fără a se ridica. Ciinele, la oarecare distanță, se învîrte în jurul lui.

Intrăm. Atelier pustiu, pe jos e pămînt bătut, cu grămezi de praf prin unghere. Deși filtrată de geamurile albastre ale acoperișului, lumina e strălucitoare și, îndată ce ridic ochii, văd cele patru trupuri în picioare. Le căutam pe pămînt. Sînt țepene și au fost rezemate de perete, ca

niște pari. Mai întâi am rămas încremenit și aproape buimăcit : aceste trupuri drepte au ceva nu fantastic, ci supranatural, în această lumină și în această tăcere. Îmi recapăt acum răsuflarea și, odată cu aerul pe care îl trag în piept, mă năpădește un miros ce nu seamănă cu nici un altul, un miros animalic, puternic și fad în același timp : mirosul de cadavru. Garine îl cheamă pe gardian care se ridică, încet, cu regret parcă, și se apropie.

— Adu niște pînze.

Sprijinit de ușă, omul îl privește cu o mutră zăpăcită și pare să nu înțeleagă.

— Adu niște pînze !

Tot nu se clintește. Garine, strîngîndu-și pumnii, înaintează, apoi se oprește.

— Zece taeli¹, dacă aduci pînzele în mai puțin de jumătate de oră. Mă auzi ?

Chinezul se înclină și pleacă.

Cuvintele au făcut să pătrundă în sală ceva omenesc. Dar, întorcîndu-mă, văd trupul lui Klein — îl recunosc de îndată, din cauza staturii lui — o pată mare în mijlocul obrazului : gura mărită cu briciul. Și, imediat, mușchii mei se contractă iarăși, în asemenea măsură de data asta, încît îmi încheștez minile de trup și sînt silit să mă sprijin — și eu — de perete. Întorc privirile : răni deschise, pete mari, negre, de sînge închegat, ochi dați peste cap, toate trupurile sînt asemănătoare. Au fost torturați... Una din mustele ce zboară aici mi se așează pe frunte și nu pot, nu sînt în stare să ridic mîna.

— Ar trebui, totuși, să-i închidem ochii, spune Garine aproape în șoptă, apropiindu-se de trupul lui Klein.

Glasul său mă trezește și alung asupra cu un gest reflex, rapid, violent, stîngaci. Garine apropie dintr-un deget, depărtate ca niște ferfecuți, de ochi — niște ochi albi.

Mîna sa cade la loc.

¹ Veche monedă chinezăscă (m. t.).

— Cred că i-au tăiat pleoapele...

Deschide cu stîngăcie tunică lui Klein, scoate un port-vizit și-i cereetează conținutul. Pune de o parte o foaie îndoită și înalță capul : chinezul se întoarce, ținînd în mîini prelatele desfăcute, care se umflă și se tîrăsc. N-a găsit nimic altceva. Începe să culce trupurile unul lîngă altul. Auzim însă pași, și intră o femeie, cu coatele lipite de trup, gîrbovită. Garine mă apucă brutal de braț și se dă înapoi.

— Și ea ! zice el șoptit. Ce dobitoc a putut să-i spună că-el se află aici ?

...Nu ne privește. Se duce drept la Klein, se izbește în trecere de unul din trupurile culcate, se împleticește... E în fața lui și îl privește. Stă nemișcată, nu plînge. Mustele împrejurul capului ei. Mirosul. În urechea mea, răsuflarea caldă, gîfîitul lui Garine.

Deodată, ea cade în genunchi. Nu se roagă. Mîinile, cu degetele desfăcute, se agață de trupurile lor și rămîn înțepenite în dreptul șoldurilor. S-ar zice că a îngenunchiat în fața torturilor întruchipate de toate aceste răni și de gura aceasta pe care o privește, despîcată pînă la bărbie de o sabie sau de un brici... Sînt sigur că nu se roagă. Tot trupul ei tremură... Și, deodată, așa cum a căzut în genunchi adineaori, cuprinde trupul cu brațele ; îmbrățișarea e spasmodică ; își clatină capul cu o mișcare neînchipuit de dureroasă a întregului bust... Cu o nemaipomenită gingășie, sălbatic, fără un suspin, își freacă obrazul de pînza pătată de sînge, de răni...

Garine, care îmi ține mereu brațul, mă trage după el. La ușă, chinezul s-a așezat din nou : nici măcar nu mai privește. A apucat însă pulpana tunicii lui Garine. Acesta scoate din buzunar o bancnotă și i-o dă :

— După ce o să plece ea, să-i acoperi pe toți.

În mașină nu spune o vorbă. Mai întîi s-a prăvălit, cu coatele pe genunchi. Boala îl slăbește zi de zi. Primele

hurducături l-au făcut să salte, și s-a lungit, cu capul aproape pe capotă, cu picioarele țepene.

Ieșind din mașină în fața casei lui, urcăm într-o încăpere mică de la primul etaj. Storurile sînt lăsate ; pare mai bolnav și mai obosit ca niciodată. Sub ochi, două riduri adînci, paralele cu cele care se îndreaptă de la nas spre colțurile gurii, mărginesc niște pete mari, violete ; iar aceste patru riduri, întinzîndu-i trăsăturile asemenea morții, par să-i descompună de pe acum obrazul. („Dacă mai stă încă cincisprezece zile, spunea Mirov, va rămîne mai mult timp decît dorește...” Au trecut mai mult de cincisprezece zile...) Rămîne cîtva timp tăcut, apoi spune, cu jumătate de voce, de parcă s-ar întreba :

— Sărmanul... Spunea adesea : viața nu e ceea ce credem... Viața nu e niciodată ceea ce credem ! Niciodată !

Se așază pe patul de campanie, cu spinarea încovoiată ; degetele lui, puse pe genunchi, tremură ca ale unui alcoolic.

— Am simțit pentru el o prietenie bărbătească... Să descoperi lipsa pleoapelor, și să te gîndești că ai putea să atingi niște ochi...

Fără voie, mîna lui dreaptă s-a crispat. Lăsîndu-se cu tot trupul pe spate, se sprijină de zid, cu ochii închiși. Gura și nările îi sînt din ce în ce mai încordate și o pată albastră se întinde de la sprîncene pînă la jumătatea obrazilor.

— Deseori ajung să uit... Deseori... Nu totdeauna. Din ce în ce mai puțin... Ce-am făcut din viața mea, eu ? Dar, la urma urmei, Dumnezeuule, ce se poate face cu ea !... Să nu mai văd niciodată nimic !... Toți acești oameni pe care îi conduc, la făurirea sufletului cărora am contribuit, la urma urmei, nici nu știu măcar ce vor face mîine... În unele clipe aș fi vrut să cioplesc totul cum cioplești lemnul, și să gîndesc : iată ce-am făcut. Să construiești, să ai vreme pentru tine... Așa cum îți alegi dorințele, nu ?

Febra urcă. Îndată ce s-a însuflețit, și-a scos din buzunar mina dreaptă și își însoțește frazele cu gestul său obișnuit al antebrațului. Pumnul rămîne însă strîns.

— Ce-am făcut, ce-am făcut ! Vai, vai ! știi, mă gîndesc la împăratul care porunceă să fie scoși ochii prizonierilor și îi trimitea înapoi ciorchine în țările lor, călăuziți de chiori : însoțitorii chiori, din cauza oboselii, deveneau și ei încetul cu încetul orbi. Frumoasă imagine, mai frumoasă ca micile desene ale Propagandei, pentru a exprima ce dracu facem aici. Cînd mă gîndesc că toată viața am căutat libertatea !... Cine, deci, e liber aici. Internaționala, poporul, eu, ceilalți ? Poporul, el are întotdeauna puțința de a se lăsa ucis. E totuși ceva...

— Pierre, ai atît de puțină încredere ?

— Am încredere în ceea ce fac. În ceea ce fac. Cînd eu...

Se oprește. Însă fața însîngerată și ochii albi ai lui Klein se află între noi.

— Ceea ce faci, cînd știi că vei fi îndată obligat să încetezi a o mai face...

Se gîndește și continuă cu amărăciune :

— A sluji e un lucru pe care l-am urît totdeauna. Aici, cine a slujit mai mult decît mine, și mai bine ?... Ani de zile — ani și ani — am dorit puterea : nu știu măcar să-mi înfășor cu ea viața. Klein se află la Moscova, nu-i așa, cînd Lenin a murit. Știi că, pentru a-l apăra pe Troțki, Lenin scrisese un articol care trebuia să apară în... cred că în *Pravda*. Însăși soția sa îl înmînase. Dimineata, ea i-a adus ziarele : aproape că nu se mai putea mișca. „Desfă-l“. A văzut că articolul lui nu fusese publicat. Glasul îi era atît de răgușit încît nimeni n-a înțeles ce spune. Privirea îi devenise atît de intensă încît toți i-au urmărit direcția : își privea mina stîngă. O întinsese pe cearșaf, cu palma în aer, așa. Se vedea că vroia să apuce ziarul, însă nu putea...

Cu violență și-a desfăcut mina dreaptă, cu degetele încordate, și în timp ce continua să vorbească, își îndoaia degetele spre palmă, încet și le privea. În timp ce mina dreaptă rămânea nemișcată, stînga a început să-și îndoaie degetele, ca un păianjen ce-și strînge piciorușele.

A murit puțin timp după aceea...

Da, Klein spunea : ca un păianjen... De cînd mi-a povestit asta, n-am putut uita niciodată mina aceea, nici acele articole... refuzate...

— Klein era însă troțkist. Nu vrei să mă duc să caut chinină ?

— Tatăl meu îmi zicea : „Nu trebuie niciodată să părăsești pămîntul !” Cîtise asta undeva. Îmi mai zicea că trebuie să fii legat de tine însuți : nu degeaba era de origine protestantă. Legat ! Ceremonia neînsemnată în cursul căreia un om viu era legat de un mort se numea... căsătorie republicană, nu-i așa ? Eram convins că va mai rămîne libertate în această... Celălalt mi-a povestit...

— Cine ?

— Klein, firește ! că în nu știu care oraș unde cazacii erau obligați să omoare populația, un nerod încremenește mai mult de douăzeci de secunde cu sabia ridicată deasupra capetelor unor copii : „Hai, grăbește-te !” urlă Klein.

— „Nu pot, răspunde celălalt. Mi-e milă, E nevoie de timp...”

Garine înalță privirile și se uită la mine cu o ciudată asprime :

— Ce-am făcut eu aici, cine ar fi făcut-o ? Și ce-am realizat ? Klein, cu trupul străpuns peste tot, cu gura mărită de brici, cu buna spînzurătoare... Nimic pentru mine, nimic pentru ceilalți. Fără a mai vorbi de femei ca aceea pe care am văzut-o adînciori, care nu pot face nimic altceva decît să-și frece cu disperare capul de pîmînt... Ce ? Da, întră !

E plantonul de la Propagandă, care aduce o scrisoare de la Nicolaev. Trupele cantoneze, regrupate după înfrîngerea de la Couthou, au fost bătute din nou de Ceng Tungming, iar Comitetul face un apel extrem de urgent la armata roșie. Garine scoate din buzunar o hîrtie albă, scrie simplu : **DECRETUL**, semnează și dă hîrtia plantonului.

— Pentru Comitet.

— Nu ți-e teamă că-i scoți din sărite ?

— Am depășit momentul acela ! M-am săturat de discuții. Sînt sătul de lășitatea lor, de nevoia lor de a nu se compromite niciodată cu totul. Ei știu că nu vor putea revoca acest decret : poporul nu se gîndește decît la Hong Kong (ca să nu mai vorbim de noi). Și dacă nu sînt mulțumiți...

— Ei bine ?

— Ei bine, împreună cu toate grupele cărora le-am lăsat armele, putem la nevoie să-i păcălim pe cei de teapa lui Tang. M-am săturat pînă-n gît.

— Dar dacă armata roșie ar fi bătută ?

— Nu va fi.

— Dacă ar fi ?

— Cînd joci, poți pierde. De data aceasta nu vom pierde.

Și, în timp ce plec să caut chinina, îl aud cum spune, printre dinți :

— Există totuși un lucru care are preț în viață : să nu fi învins...

Trei zile mai tîrziu.

Ne înapoiem să luăm prînzul, Garine și cu mine. Patru focuri de revolver ; soldatul așezat alături de șofer se ridică. Mă uit, și îmi retrag imediat capul : al cincilea glonț izbește portiera. Se trage asupra mașinii noastre. Soldatul ripostează. Vreo douăzeci de oameni o iau la

goană cu mincile în vînt. La pămînt, două trupuri. Unul e al unui om pe care soldatul l-a rănit din greșeală, celălalt al omului cu revolverul : un pistol automat, căzut alături de mîna lui desfăcută, și care lucește în lumina soarelui.

Soldatul coboară și se apropie de el. „Mort“, strigă el. Nici măcar nu s-a aplecat. Cheamă, cere brancardieri și o targă pentru a transporta la spital pe celălalt chinez, rănit la burtă... Mașina, cu o smucitură, trece pragul.

— Tipul era viteaz, îmi spune Garine coborînd. Ar fi putut încerca să fugă. N-a încetat să tragă, decît cînd a căzut...

Ca să coboare, aproape că se răsucește, și văd că brațul stîng îi e acoperit de sînge.

— Dar...

— Nu-i nimic. Osul nu e atins. Iar glonțul a ieșit. Ce mai, au ratat !

Într-adevăr, tunica are două găuri.

— Țineam mîna pe spătarul de la scaunul șoferului. Neplăcut e că singerez ca un vițel. Vrei să te duci la Mirov ?

— Desigur. Unde stă ?

— Știe șoferul.

În timp ce șoferul întoarce mașina pentru a pleca din nou, Garine spune, printre dinți :

— Poate că e păcat...

Mă întorc, însoțit de Mirov. Tăcem amîndoi, pentru că acest medic slab și blond, cu cap de cal, nu vorbește curent decît rusa. Pentru a putea intra cu mașina, șoferul e obligat să împrăstie un grup de gură-cască ce s-a format în jurul mortului.

Garine se află în camera lui. Rămîn în încăperea mică dinaintea ei, și aștept...

Un sfert de oră mai tîrziu, cu brațul bandajat, îl conduce pe Mirov, se înapoiază, se culcă în fața mea pe patul

de lemn negru, cu o strîmbătură de durere, se răsucește, își caută un loc, înțepenește. Cum stă așa, aproape în întuneric, nu deslușesc din obrazul lui decît liniile aspre : linia aproape dreaptă a sprîncenelor, conturul subțire și luminat al nasului, mișcările gurii care, atunci cînd vorbeste, se întinde către bărbie.

— Incepe să mă plictisească !

— Cine ? Mirov ? Zice că e grav ?

— Țsta ? (Arată brațul). Nici că-mi pasă. Nu, el zice că trebuie — trebuie neapărat — să plec.

Închide ochii.

— Și ce e mai sîcîitor, e că și eu cred că are dreptate.

— Atunci de ce să rămîi ?

— E complicat ! Ah ! la naiba, prost te mai simți pe patul ăsta de campanie !

Se ridică, apoi se așează, cu bărbia în mîna dreaptă, cu cotul pe genunchi, cu spinarea arcuită. Meditează.

— În ultimul timp am fost deseori obligat să mă gîndesc la viața mea. Mă gîndeam chiar și adineaori, în timp ce Mirov făcea pe prezicătorul ; celălalt glonț ar fi putut să nu greșească. Vezi tu, viața mea e o afirmație foarte puternică, cînd mă gîndesc la ea astfel ; există însă o imagine, o amintire care revine mereu...

— Da, mi-ai spus-o la spital.

— Nu : acum nu mă mai gîndesc la procesul meu. Faptul despre care îți vorbesc nu e un lucru la care mă gîndesc ; e o amintire mai puternică decît memoria. Din timpul războiului, în spatele frontului. Vreo cincizeci dintr-un batalion, închiși într-o sală mare unde lumina zilei pătrunde printr-o fereastră zăbreliată. Se simte ploaia în aer. Tocmai au aprins lumînări furate din biserica învecinată. Unul, îmbrăcat în straie de preot, face slujba la un altar din lăzi acoperite cu cămăși. În fața lui, un cortegiu sinistru : un om în frac, cu o floare mare de hirtie la butonieră, o mireasă, susținută de două femei ca niște păpuși de bilci, și alte personaje grotești în umbră. Ora

cinci : flacăra luminărilor e foarte slabă. Aud : „Țineți-o bine, să nu leșine, drăguța de ea !” Mireasa e un tânăr ostaș sosit ieri, Dumnezeu știe de unde, care se lăudase că va străpunge cu baioneta trupul primului care va încerca să-l violeze. Cele două femei de carnaval îl țin strâns ; cu pleoapele aproape închise, fără îndoială pe jumătate mort, nu e în stare să schițeze vreun gest. Primarul îl înlocuiește pe popă, apoi, făcliile fiind stinse, nu mai deslușesc decât spinări ce ies din întunericul adunat aproape de sol. Tipul urlă. Firește că-l violează până se satură. Și sînt mulți. Da, sînt obsedați de asta, de cîtva timp... Bineînțeles, nu din cauza sfîrșitului acțiunii : din cauza începutului său absurd, de parodie...

Cugetă din nou.

— Dealtfel, nu e fără vreo legătură cu impresiile pe care le aveam în timpul procesului... E o asociație de idei destul de depărtată...

Își dă peste cap părul ce-i cade în față și se ridică, de parcă s-ar scutura. Acul de siguranță ce-i fixează bandajul sare, iar brațul cade : își mușcă buzele. În timp ce caut pe jos acul de siguranță, zice încet :

— Bagă de seamă : cînd acțiunea mea se desprinde de mine, cînd încep să mă despart de ea, mi se scurge și singele... Altădată, cînd nu făceam nimic, mă întrebam uneori ce preț are viața mea. Acum, știu că prețuiește mai mult decât...

Nu-și termină fraza ; ridică capul întinzîndu-i acul : sfîrșitul frazei e un surîs încordat care cuprinde orgoliu — și un soi de ranchiună... Îndată ce privirile noastre se întîlnesc, continuă, de parcă ar fi fost readus la realitate : „Ce ziceam ?”...

Încerc și eu să-mi amintesc :

— Îmi ziceai că te gîndeai deseori, din nou, la viața ta.

— A ! da. Iată...

Se oprește, negăsind fraza pe care o caută.

— Intotdeauna e greu să vorbești despre asemenea lucruri. Ia, să vedem ! Cînd dădeam bani moașelor, îți închipui că nu-mi făceam iluzii asupra valorii „cauzei“, și totuși știam că riscul era mare : am continuat în ciuda avertismentelor. Bun. Cînd am pierdut averea, aproape că m-am lăsat tîrit de mecanismul ce mă jefuia ; și ruina mea a contribuit mult la venirea mea aici. Acțiunea mea mă face abulic față de tot ce nu este ea ; începînd cu rezultatele ei. Dacă m-am legat atît de ușor de revoluție, e pentru că rezultatele ei sînt depărtate și mereu schimbătoare. În fond, sînt un jucător. Ca toți jucătorii, nu mă gîndesc decît la jocul meu, cu încăpăținare și cu forță. Joc astăzi o partidă mai însemnată ca altădată, și am învățat să joc : e însă mereu același joc. Și-l cunosc bine ; în viața mea există un anume ritm, o fatalitate personală dacă vrei, de care nu scap. Mă atașez de tot ce-i dă forță... (Am mai învățat că o viață nu valorează nimic, dar că nimic nu are valoarea unei vieți...) De cîteva zile, am impresia că uit poate ceea ce este fundamental, că altceva se pregătește... Prevedeam și proces și ruină, dar așa, vag... În fine, ce mai ! dacă trebuie să înfrîngem Hong Kong-ul, mi-ar place...

Se oprește însă, se ridică dintr-o dată strîmbîndu-se de durere, murmură : „Ce naiba ! Toate astea...“ și cere să i se aducă depeșele.

A doua zi.

DECRETUL E PROMULGAT. Am avertizat îndată secțiunile din Hong Kong. Și avangarda roșie, care se păstra la 60 kilometri de front, primește ordinul să intre în luptă : între luarea puterii și noi nu mai rămîne decît Ceng Tung-ming.

Zi de sărbătoare, în Franța... Sărbătoare la catedrală, altădată. Astăzi catedrala e transformată în azil și păzită de soldații roșii. Borodin a decretat confiscarea monumentelor religioase în folosul Statului. Spectacol al unci mizerii de neînchipuit în Europa, mizeria animalului mistuit de o boală de piele și care privește cu ochi inerți și fără ură, vlăguiți, pierduți. În fața acestor oameni simt că mă cuprinde un sentiment grosolan, animalic ca și acest spectacol alcătuit din rușine, spaimă și din bucuria josnică de a nu fi la fel ca ei. Nu mă cuprinde mila decât cînd nu mai văd această slăbiciune, aceste membre ca niște ramuri de mandragoră, aceste zdrențe, crustele de bube mari cît mîinile pe pielea verzuie, și acești ochi, acești ochi de pe acum sticloși, tulburi, fără privire omenească — atunci cînd nu sînt închiși...

La întoarcerea mea îi vorbesc de toate acestea lui Garine :

— Lipsă de obișnuință, îmi răspunde el. Amintirea unui anumit grad de mizerie așează la locul lor lucrurile omenești, ca și ideea morții. Tot ce este mai bun în Hong, de aici vine. Curajul individului care a tras în mine, cu siguranță că și el venea de aici... Cei ce s-au prăbușit prea adînc în mizerie nu scapă niciodată : se dizolvă în ea de parcă ar avea lepră. Însă ceilalți sînt pentru treburile... lăturalnice, instrumentele cele mai puternice, dacă nu cele mai sigure. Nu are decât curaj, nici o idee despre demnitate și ură...

Mă faci să mă gîndesc la o frază atribuită lui Lenin, pe care Hong și-a tatuat-o pe braț, într-adins, în engleză : „Vom apuca oare o lume ce nu va fi sîngerat pînă la capăt ?“. Mai întîi o admira fanatic ; în ultimul timp o ura cu același fanatism. Cred că din ură a lăsat-o...

— Și pentru că tatuajele nu pot fi șterse...

— Oh ! ar fi ars-o... E un băiat care urăște cu putere...

— *Care a urît...*

Mă priveşte cu gravitate :

— Da, care a urît...

Şi după o clipă adaugă, uitîndu-se cu atenţie la o ramură de palmier ce acoperă fereastra :

— E adevărat că pentru Lenin speranţa însăşi avea această culoare ?...

Îl privesc, profil negru în lumină. Aşa, nu s-a schimbat. Şi acest profil, asemănător celui pe care-l avea la venirea mea aici acum aproape două luni, asemănător chiar aceluia cunoscut de mine odinioară, îşi dăruie întreaga forţă schimbării vocii. Din seara cînd l-am văzut la spital, pare să se despartă de acţiunea lui, lăsînd-o să se depărteze de el odată cu sănătatea, cu certitudinea vieţii. O frază spusă de el mă urmăreşte încă : „Amintirea unui anumit grad de mizerie aşează la locul lor lucrurile omeneşti, ca şi ideea morţii...” Acum, moartea îi slujeşte deseori ca termen de comparaţie...

Intră şeful serviciului cinematografic al Propagandei :

— Comisare, de la Vladivostok au sosit aparatele noi de luat vederi. Iar filmele noastre sînt pregătite. Vreţi să vedeţi proiecţia ?

Îndată, pe faţa lui Garine reapare expresia de hotărîre şi de asprime. În răspuns aproape că regăsesc vechiul ton al glasului său :

— Să mergem.

17 august.

O parte a trupelor duşmane a fost bătută de avangarda roşie în faţa localităţii Waiceu. Am recucerit oraşul : două tunuri, mitraliere, tractoare şi un mare număr de prizonieri au căzut în mîinile noastre. Trei englezi prizonieri, care îl slujeau pe Ceng ca ofiţeri, au plecat încă de pe acum la Canton. Au fost incendiate casele notabilităţilor care întreţineau relaţii amicale cu ofiţerii inamici.

Ceng îşi regrupează armata ; pînă în opt zile, bătălia va fi pornită. Astăzi sînt folosite toate mijloacele de care

dispune Propaganda ; șefii corporațiilor au primit ordinul ca oamenii pe care-i conduc să lipească afișele noastre ; afișe se află pe acoperișurile de tablă ondulată, pe geamurile cârciumarilor, în toate barurile, în mașinile publice, pe ricșe, pe stîlpii din piață, pe parapetul podurilor, la toți negustorii : lipite de panca¹ la bărbieri, întinse pe bambuși la negustorii de felinare, lipite pe vitrine în bazare, îndoite în evantai în vitrinele restaurantelor, fixate cu hîrtie gumată pe mașini în garaje. E un joc de care se amuză întregul oraș ; pretutindenii pot fi văzute afișele acestea, numeroase ca ziarele de dimineață în mîinile trecătorilor în Europa, destul de mici (cele mari n-au fost încă trase), cu superbii lor cadeți biruitori și soldații lor cantonezi înconjuțați de raze, privind cum fug englezii jigăriți și chinezii verzui ; și, dedesubt, mai mărunți, un student, un țaran, un muncitor, o femeie și un soldat care se țin de mină.

După ce s-a terminat siesta, veselia a fost urmată de entuziasm. Soldați îmbrăcați neglijent străbat străzile în sărbătoare ; toți locuitorii au ieșit din case ; o mulțime densă se întinde de-a lungul cheiului, lentă, gravă, încordată de o exaltare tăcută. Cu fluier, gonguri și pancarte defilează cortegii, urmate de copii. Studenți în grupuri înaintază strînși cot la cot, ca o armată, fluturînd stegulețe albe care se agită, apar și dispar ca spuma mării deasupra hainelor albe. Masa copleșitoare și calmă a mulțimii înaintază încet, compactă, desfăcîndu-se în fața cortegiilor și lăsînd în urma lor o diră șovăitoare de unde răsar caschete și pălării de panama înălțate de mîini întinse. Pe ziduri, afișele noastre, iar pe acoperișuri, pancarte uriașe, pictate în grabă, întruchipează în imagini victoria. Cerul e alb și jos ; e cald, iar procesiunea înaintază de parcă s-ar îndrepta spre un templu. Numeroase

¹ Un fel de ecran suspendat de plafon, care se manevrează cu ajutorul unor cîrzi, fiind folosit ca ventilator în țările calde (n. t.).

chinezoaice bătrîne merg în urmă, purtînd pe spate, într-o pînză neagră, cîte un copil somnoros, cu moțul în sus. Un vuiet îndepărtat de gonguri, de petarde, de țipete și de instrumente se înalță de pe sol odată cu zgomotul confuz al pașilor și bocănitul asurzitor al nenumăraților saboți. Praful, cît înălțimea unui om; întepător, pișcînd gîtlejul, dansează, risipindu-se în vîrtejuri lente pe străduțele aproape pustii, unde nu se ivesc decît cîțiva întîrziați grăbiți, stingheriți de îmbrăcămintea lor de sărbătoare. Aproape toate magazinele au obloanele întredeschise sau închise, ca în zilele de mare sărbătoare.

Niciodată ca astăzi n-am simțit atît de puternic izolarea de care îmi vorbea Garine, singurătatea în care ne aflăm, distanța ce desparte ceea ce e profund în noi de mișcările acestei mulțimi, și chiar de entuziasmul ei...

A doua zi.

Garine se întoarce furios de la Borodin.

— Nu zic că n-are dreptate să folosească moartea lui Klein, cum ar folosi orice altceva. Ceea ce mi s-a părut idiot, ceea ce m-a scos din sărite, e pretenția pe care a avut-o să mă oblighe să vorbesc, eu, la mormîntul lui. Orationii sînt numeroși. Dar nu ! E din nou stăpînit de insuportabila mentalitate bolșevică, de o exaltare stupidă a disciplinei. Asta îl privește ! Dar n-am abandonat Europa, ca pe un sac cu zdrențe într-un colț, cu riscul de a o sfîrși ca un Rebecchi oarecare, pentru a propovădui aici cuvîntul supunere, nici pentru a-l învăța. „Nu există jumătăți de măsură în fața revoluției“. Ehei ! Există jumătăți de măsură pretutindeni unde se află oameni, și nu mașini... Vrea să fabrice revoluționari cum Ford fabrică automobile ! Asta se va sfîrși rău, și nu peste mult timp. În capul său de mongol pletos, bolșevicul luptă împotriva evreului : dacă învinge bolșevicul, cu atît mai rău pentru Internațională...

Pretext. Nu aceasta e adevărata cauză a **rupturii**.

Există mai întâi o alta : Borodin a dispus executarea lui Hong. Garine, cred, voia să-l salveze. În pofida asasinării ostatecilor (care, dealtfel, se pare că nu a fost hotărâtă de el). Pentru că socotea că Hong, orice s-ar fi întâmplat, putea fi folosit ; pentru că între Garine și ai lui există un soi de legătură feudală. Poate și pentru că era încredințat că Hong va sfârși alături de el, dacă ar fi fost cazul — împotriva lui Borodin. Ceea ce pare să fi fost și părerea acestuia...

Garine nu crede decît în energie. Nu e antimarxist, dar marxismul nu e nicidecum pentru el un „socialism științific“ ; e o metodă de organizare a pasiunilor muncitorești, un mijloc de a recruta trupe de șoc printre muncitori. Borodin, răbdător, clădește parterul unui edificiu comunist. Îl învinuiește pe Garine că nu are perspectivă, că nu știe încotro se îndreaptă, că nu obține decît victorii întâmplătoare — oricît de strălucitoare, oricît de neapărat necesare ar fi ele. Chiar și astăzi, în ochii lui, Garine e un om al trecutului.

Garine admite că Borodin muncește în perspectivă, dar că ea e falsă, că obsesia comunistă îl va duce la unirea împotriva lui a unui Gomindan de dreapta mult mai puternic în comparație cu acel al lui Ceng Dai, și la zdrobirea de către acesta a milițiilor muncitorești.

Și descoperă (e destul de târziu...) că, îndată ce el, Garine, nu va mai fi absolut necesar, Borodin, în numele disciplinei, nu va șovăi să-l înlocuiască prin cineva mai puțin eficace poate, dar mai supus.

*

Îndată ce Decretul fu cunoscut la Hong Kong, englezii s-au adunat la teatrul mare și au telegrafiat din nou la Londra cerînd trimiterea unei armate engleze. Însă a sosit

telegrafic răspunsul : Guvernul englez se opune oricărei intervenții militare.

★

Interogatoriul ofițerilor englezi prizonieri a fost înregistrat pe discuri de fonograf, iar aceste discuri au fost trimise în mare număr secțiilor. Însă fiecare ofițer a tăgăduit că a venit să lupte împotriva noastră din supunere față de instrucțiunile guvernului său ; a fost nevoie ca acest pasaj din interogatoriu să fie tăiat. Vor trebui fabricate discuri mult mai *instructive*. Garine spune că se poate contesta un articol de ziar, nu însă o imagine sau un sunet, și că propagandei prin fonograf și cinema i se poate răspunde în primul rînd tot prin fonograf și cinema ; lucru de care propaganda dușmană, chiar cea engleză, nu e încă în stare.

★

— El realizează lucruri bune înainte de a pleca... îmi zice azi-dimineață Nicolaev. „El“ e Garine.

— Înainte de a pleca ?

— Da, cred că de data asta plecarea lui va avea loc.

— În fiecare săptămînă trebuie să plece...

— Da, da, dar de data asta va pleca, ai să vezi. S-a hotărît. Dacă Anglia ar fi trimis trupe, cred că ar fi rămas ; dar cunoaște răspunsul Londrei. Cred că nu mai așteaptă decît rezultatul bătăliei viitoare... Mirov zice că nu va ajunge la Ceylon...

— De ce ?

— Păi, drăguțele, pentru că e pierdut, pur și simplu.

— Se poate zice asta mereu...

— Nu se zice asta, ci Mirov zice.

— Se poate înșela.

— Se pare că nu e vorba doar de dizenterie și paludism. Știi, drăguțule, nu te joci cu bolile tropicale. Cine le are se îngrijește. Dacă nu, e regretabil... Și apoi, tot atîta ar fi să !...

— Nu pentru el !

— Vremea lui s-a sfîrșit. Acești oameni au fost necesari, da ; acum însă, armata roșie e gata, Hong Kong-ul va fi definitiv învins în cîteva zile ; e nevoie de oameni care știu să uite de sine mai bine decît el. Crede-mă, nu-i port dușmănie. Să lucrezi cu el sau cu un altul... Și totuși, are prejudecăți. Nu i le reproșez, drăguțule, însă le are.

Și, cu un surîs în colțul gurii, încrețind pleoapele :

— Uman, prea uman, cum zice Borodin. Iată unde duc bolile prost îngrijite...

Mă gîndesc la interogatoriul lui Ling, la acele împotriri ale lui Garine, pe care Nicolaev le numește prejudecăți...

Tace, apoi pune un deget pe pieptul meu și continuă :

— Nu e comunist, asta-i. Mie, puțin îmi pasă, însă, totuși, Borodin e logic : în comunism nu există loc pentru cel ce vrea mai întîi... să fie el însuși, în sfîrșit, să existe despărțit de ceilalți...

— Comunismul se opune unei conștiințe individuale ?

— Cere mai mult... Individualismul e o boală burgheză...

— Noi am văzut însă limpede, la Propagandă, că Garine are dreptate : a abandona aici individualismul, înseamnă a te pregăti să fii învins. Și toți cei ce lucrează împreună cu noi, ruși sau nu, (poate cu excepția lui Borodin) sînt tot atît de individualiști ca și el !

— Știi că Borodin și cu Garine s-au certat grav, cît se poate de grav ? Ei ! Borodin...

Își bagă miinile în buzunare și zîmbește, nu fără dușmănie :

— Ar fi multe de zis despre el...

— Dacă comuniștii de tip roman nu vor să accepte revoluționarii de tip... cum să le zic ? de tipul : cuceritor, care sînt pe cale să le ofere China, ei...

— Cuceritor ? Prietenul tău Garine ar socoti cuvîntul amar...

— ...Vor limita primejdios...

— N-are mare importanță. Nu înțelegi nimic. Pe drept sau pe nedrept, Borodin mizează pe ceea ce reprezintă aici proletariatul, în măsura în care o poate face. El slujește *mai întîi* acest proletariat, acest soi de nucleu ce trebuie să devină conștient de sine însuși, să crească pentru a pune mina pe putere. Borodin e un fel de circaci care...

— Garine de asemenea. El nu crede că a făcut de unul singur revoluția !

— Însă Borodin își cunoaște vasul, iar Garine nu-l cunoaște pe al lui. Cum zice Borodin : „N-are axă“.

— Afară de revoluție.

— Vorbești ca un copil. Revoluția e o axă numai atîta timp cît n-a fost înfăptuită. Dacă nu, ea nu e Revoluția, e o simplă lovitură de stat, un *pronunciamento*¹. Există clipe în care mă întreb dacă nu va sfîrși ca un mussolinian... Îl știi pe Pareto ?

— Nu.

— El trebuie să-l cunoască...

— Nu uiți decît un lucru : și anume, dacă sentimentele lui pozitive sînt ceea ce zici tu că sînt (și e neadevărat), sentimentele sale negative sînt limpezi : ura lui față de burghezie, și față de tot ceea ce reprezintă ea, este solidă. Iar sentimentele negative nu sînt un fleac.

— Da, da : un general alb — de stînga. Totul va ține cît timp se va afla în fața unui dușman comun tuturor : Anglia. (Nu întîmplător el lucrează la Propaganda Go-

¹ Declarație (sp.). Act prin care un șef militar sau un grup de ofițeri declară refuzul lor de a se supune guvernului printr-un manifest redactat cu acest prilej (n. t.).

mindanului.) Dar după aceea ? Cînd va fi vorba de organizarea statului, dacă mizează pe comunism, va fi obligat să devină asemănător lui Borodin ; dacă mizează pe democrație — asta m-ar mira, pentru că personalul Gomindanului îl dezgustă — e pierdut : nu va voi să-și petreacă viața făcînd o politică chineză de culise, și nu poate încerca dictatura. Aici nu va reuși pentru că nu e chinez. Deci, mai bine să se întoarcă în Europa și să moară în pace și în glorie. Vremea oamenilor ca el e pe sfîrșite. Desigur, comunismul poate folosi revoluționari de acest soi (la urma urmei, aici e un „specialist“) dar ei trebuie... susținuți de doi cekiști hotărîți. Hotărîți. Ce înseamnă această poliție cu puteri limitate ? Borodin, Garine, toate astea...

Cu un gest moale, pare că amestecă niște lichide.

De cînd îl cunosc pe Garine, logicieni îi prevestesc viitorul... Nicolaev continuă :

— Borodin va sfîrși la fel ca prietenul tău : vezi tu, conștiința individuală e boala conducătorilor. Ceea ce lipsește cel mai mult, aici, e o adevărată Ceka...

Ora 10.

Clipocit al mării, zgomot de jonci ce se izbesc. Luna ascunsă de acoperiș însuflește aerul cald și fără ceață. Lîngă perete, sub verandă, două valize : Garine a hotărît să plece mîine dimineață. Cugetă de mult timp, așezat, cu privirea pierdută, cu brațele bălăbănindu-se. În clipa cînd mă ridic să iau un creion roșu și să adnotez *Gazeta Cantonului* pe care tocmai o citisem, iese din amorteala sa :

— Mă mai gîndeam la fraza tatălui meu : „Nu trebuie niciodată să părăsești pămîntul“. Să trăiești într-o lume absurdă sau să trăiești într-alta... Nici un fel de forță, nici măcar *viață adevărată* fără certitudinea, fără obsesia deșertăciunii lumii...

Știu că de această idee se leagă însuși sensul vieții lui, că din această senzație profundă de absurditate își frage forța : dacă lumea nu e absurdă, atunci întreaga lui viață se risipește în gesturi deșarte, nu ale deșertăciunii esențiale care, în fond, îl exaltă, ci ale unei deșertăciuni disperate. De unde nevoia de a-și impune gândirea. Însă, în această noapte, totul din mine se apără împotriva lui ; mă zbat împotriva adevărului său care urcă în mine și căruia moartea sa apropiată îi dă o aprobare sinistrală. Ceea ce simt nu e atît un protest cît o revoltă. Așteaptă răspunsul meu, ca un dușman.

— Ceea ce spui, poate că e adevărat. Însă felul în care îl spui e de ajuns pentru a-l face să devină neadevărat, cu totul neadevărat. Dacă această viață adevărată se opune... celeilalte, atunci, nu astfel, nu în acest mod plin de dorințe și de ranchiună !

— Ce ranchiună ?

— Atîta cît să legi un om care are în urma lui dovezile de forță ce se află în urma ta, atîta cît...

— A poseda dovezile forței sale, e cel mai rău.

— Atîta cît să-l legi pentru o viață întreagă, pentru...

— Mă bizui pe tine ca să mă instruiești prin exemplu.

A răspuns cu o ironie aproape dușmănoasă. Tăcem amîndoi. Aș vrea deodată să spun ceva care să ne apropie ; mi-e teamă, ca unui copil, de o presimțire, să văd sfîrșindu-se această prietenie, să-l părăsesc astfel pe acest om pe care l-am iubit, pe care îl iubesc încă, în ciuda a ceea ce spune, în ciuda a ceea ce gîndește, și care are să moară... Dar, încă o dată, e mai puternic ca mine. A pus mîna dreaptă pe brațul meu și, cu o încetineală prietenească, spune :

— Nu, ascultă : nu caut să am dreptate. Nu caut să te conving. Sînt pur și simplu cîstit față de mine însumi. Am văzut mulți oameni suferind, mulți. Uneori într-un mod josnic. Uneori într-un mod cumplit. Nu sînt un om blind, însă mi s-a întîmplat să am o milă profundă, acea

milă care îți strânge gîtlejul. Ei bine ! cînd m-am regăsit singur cu mine, întotdeauna această milă pînă la urmă s-a destrămat. Suferința întărește absurditatea vieții, nu o atacă ; ea o face derizorie. Viața lui Klein trezește citeodată în mine ceva ca un...ca un...

Șovăiala lui vine nu dintr-o căutare ; ci dintr-un soi de stinghereală. Continuă însă, privindu-mă în ochi :

— Hai, destul : ca un fel de rîs. Înțelegi ? Nu există compasiune profundă față de cei pentru care viața n-are sens. Vieți zidite. Lumea se reflectă în ele strîmbîndu-se, ca într-o oglindă deformată. Poate că în felul ăsta își arată adevărata ei înfățișare ; puțin contează : această înfățișare, nimeni, nimeni, auzi tu ! nu poate s-o suporte. Se poate trăi acceptînd absurdul, nu se poate trăi în absurd. Oamenii care vor să „părăsească pămîntul“ își dau seama că e lipit de degetele lor. Nici nu fugi de el, nici nu-l găsești în mod intenționat...

Și, ciocănindu-și genunchiul cu pumnul :

— Nu te aperi decît creînd. Borodin spune că nu poate dăinui ceea ce oameni ca mine clădesc singuri. Ca și cum ceea ce clădesc oameni ca el... Ah ! cum aș vrea să văd această Chină, peste cinci ani ! A dăinui ! Despre asta e vorba !

Tăcem amîndoi.

— De ce n-ai plecat mai devreme ?

— De ce să pleci cît timp poți face altfel ?

— Din prudență...

Dă din umeri, apoi, după o nouă tăcere :

— Nu trăiești după cum îți gîndești viața...

Încă o clipă de tăcere.

— Și vita se cramponează !

Tace. Un zgomot ieșit din comun, nedefinit, imprecis, venit de nu știu unde, îndepărtat și parcă atenuat, se înalță... Începe să-și plece și el urechea. Auzim însă un fișuit moale de cauciuc pe pietriș ; un ciclist a intrat în

curte. Un zgomot limpede de pași urcă spre noi. Precedat de servitor, un cărier aduce două plicuri.

Garine îl deschide pe primul și mi-l întinde : *Toate trupele lui Ceng Tung-ming și corpurile armatei roșii care au ajuns pe front, se luptă între ele. Bătălia decisivă începe.*

În timp ce citesc, îl deschide pe al doilea dînd din umeri, îl face ghemotoc și-l aruncă :

— Mi-e totuna. Acum mi-e totuna. Să se descurce. Toate astea...

Secretarul pleacă. Auzim pașii lui cum se îndepărtează, poarta zăbreliată pe care o închide. Dar Garine și-a revenit în fire ; în picioare, la fereastră, îl cheamă.

Iarăși poarta. Secretarul se întoarce. Ajuns sub fereastră, îi vorbește lui Garine ; însă acesta tușește și nu-i deslușesc vorbele.

Secretarul pleacă din nou. Garine umblă în lung și-n lat, furios acum.

— Ce s-a întîmplat ?

— Nimic !

Bun. Se și vede. Strînge ghemotocul de hîrtie, îl împăturește și-l netezește cu mîna dreaptă, nu fără greutate, din cauza imobilității brațului său stîng. Apoi, întorcîndu-se spre mine :

— Să coborîm.

Pleacă, bombănind — pentru el însuși sau pentru mine ?

— O operație care ar putea costa viața a zece mii de oameni !

Cum nu mai pun întrebări, se hotărăște să adauge, în timp ce coboară :

— Doi dintre ai noștri, agenți ai Propagandei, au fost prinși, cu cianură în buzunarele lor, chiar în clipa cînd se apropiau de unul din puțurile folosite de trupele noastre. Agenți dubli. Prezență de nejustificat. N-au spus nimic,

n-au mărturisit nimic. Și Nicolaev îmi zicea că va relua mâine interogatoriul !

Conduce el însuși mașina, gonind ; șoferul dormea. Nu zice o vorbă. Ține volanul numai cu mâna dreaptă și, de două ori, era cît pe ce să fim azvîrliți peste case. Încetinește și-mi trece volanul ; apoi, cu capul nemișcat, înfundat între umeri, — petele obrazilor lui, mai pronunțate ca oricînd, apar cînd se încrucișează farurile și dispar imediat — pare să mă fi uitat...

În coridorul Siguranței, deslușesc în trecere afișe mari roz, ale căror pete le văzusem în treacăt adineaori pe străzi : e decretul, afișat de noi.

Cînd sosim, precedați de sunetul rapid și militar al tocurilor noastre, aproape neliniștitor în această tăcere, Nicolaev, îndărătul biroului lui, bonom, cu spinarea sprijinită de spătarul scaunului, își ațintește ochii lui limpezi de porc asupra celor doi prizonieri. Amîndoi sînt îmbrăcați în costumul din pînză albastră al muncitorilor din port. Unul are mustăți lăsate-n jos, fine, negre ; celălalt e un bătrîn cu părul țepos, cu un cap rotund, însuflețit de niște ochi strălucitori.

Încep să cunosc aceste ore de noapte ale Propagandei și ale Siguranței, tăcerea lor, mirosul de flori dulcele, de noroi și de petrol al nopții calde, și fețele noastre trase, istovite, pleoapele noastre lipite, spinarea noastră încovoiată, buzele noastre moi, — și, în gură, greața de după beție...

— Ai vești despre bătălie ? întreabă Garine intrînd.

— Nimic, povestea continuă...

— Și oamenii tăi ?

— Ai văzut raportul, dragul meu. Nu știu nimic în plus. Cel puțin, nimic încă. Imposibil să scoți o vorbă de la ei. O să vină și asta.

— Cine a garantat pentru ei ?

— După raport, N 72.

— Să se controleze ! Dacă e exact, N 72 trebuie să fie adus, trimis de urgență la tribunalul special și executat.

— Știi că e un agent de prima mână.

Garine înalță capul.

— ...și care mi-a adus deseori servicii... E devotat.

— Nu va mai trebui să-și dea osteneala să fie. Cît privește serviciile sale, sînt sătul pînă-n gît. Ai înțeles, nu-i așa ?

Celălalt suride și înclină capul lui somnoros, asemănător statuetei de porțelan întruchipînd un idol budist, pe care a pus-o ironic pe biroul său.

— Acum, e rîndul ăstora.

Îmi scot stiloul din buzunar.

— Nu, inutil să scrii, nu va ține mult. Iar Nicolaev va notă răspunsurile.

— Cine v-a dat otrava ?

Primul prizonier, cel mai tînăr, începe o explicație stupidă : avea misiunea să predea acest pachet unei persoane al cărei nume nu-l știe, o femeie care trebuia să-l recunoască după semnalmentele lui, dar...

Garine înțelege cu aproximație ; totuși traduc frază cu frază. Chinezul, de parcă ar avea un tic, își netezește cu palma firele lungi ale mustăților, o retrace cu nervozitate, văzînd că gestul lui împiedică să fie auzit ; apoi o pune la loc. Nicolaev, obosit, privește lampa înconjurată de efemeride și fumează. Ventilatoarele nu se învîrt ; fumul urcă, drept.

— Destul ! spune Garine.

Duce mîna la centură.

— Poftim ! iar l-am uitat !

Fără să adauge nimic, îmi deschide tocul cu mîna lui liberă, scoate revolverul meu și îl așează pe birou, unde unghiurile metalului lucesc.

— Spune primului, cu exactitate, că dacă în cinci minute nu a dat informațiile pe care ni le datorează, îi trag un glonte în cap, eu.

Traduc. Nicolaev a ridicat imperceptibil un umăr ; toți informatorii știu că Garine e un „șef mare“ iar metoda sa e vrednică de un copil. Un minut... două...

— Ah ! Destul ! Să răspundă imediat !

— Ai spus că are timp cinci minute, spune Nicolaev, respectuos și ironic.

— Tu, lasă-mă în pace, ei !

A luat revolverul de pe birou. Mîna dreaptă, din cauza greutății armei, e fermă : stînga, care iese din bandajul alb, tremură de febră. Îi spun încă o dată chinezului să răspundă. Schițează un gest de neputință.

Detunătura. Trupul chinezului nu mișcă ; pe fața lui, o expresie intensă de uluire. Nicolaev a sărit și se sprijină de perete. E rănit, oare ?

O secundă... două... Chinezul se prăbușește, moale, cu picioarele pe jumătate îndoite. Iar sîngele începe să curgă.

— Dar, dar, bolborosește Nicolaev.

— Lasă-mă în pace !

E spus pe un asemenea ton încît grăsunul tace de îndată. Și nu mai zîmbește. Gura i s-a lăsat în jos, accentuîndu-i obrazul căzut. Mîinile lui mari s-au înercușat pe piept într-un gest de femeie bătrînă. Garine privește pe rețele, în fața lui ; din țeava revolverului pe jumătate aplecată, urcă un fum ușor, străveziu.

— Spune-i acum celuiilalt. Tradu din nou.

Inutil. Terorizat, bătrînul începe să vorbească, iar ochii lui mici se agită... Nicolaev a luat un creion și notează cu o mînă tremurătoare.

— Taci, zice Garine în cantoneză. Apoi, întorcîndu-se spre mine : atrage-i atenția, înainte de a continua, că dacă spune gogoși, o să fie vai și amar de el...

— Pricepe și el.

— La nevoie, pedeapsa cu moartea se poate perfecționa.

— Cum vrei să-i spun asta ?

— Ah ! Cum ai să crezi !

(Prizonierul înțelege, într-adevăr...)

În timp ce acesta vorbește, cu o voce sacadată, Nicolaev, suflînd, alungă efemeridele moarte care cad peste notele sale.

Este evident, omul a fost plătit de agenții lui Ceng Tung-ming. Mai întîi a vorbit repede, dar n-a spus nimic esențial ; văzînd țeava revolverului aplecată, a șovăit. Deodată, tace. Garine, la limita exasperării, îl privește.

— Și... dacă... dacă spun tot, să-mi dați...

Cade îndată, cu brațele ca niște aripi, și se rostogolește la un metru. Furios, Garine îl lovise cu pumnul în falcă ; cu pumnul încă strîns, încruntă sprîncenele, își mușcă buzele și se așează pe colțul biroului.

— Mi s-a deschis rana.

Prizonierul, la pămînt, o face pe mortul.

— Întreabă-l dacă a auzit vorbindu-se de tămîie !

Traduc iarăși. Omul deschide încet ochii și spune, fără a se ridica, fără a se adresa vreunuia din noi, fără a ne privi :

— Erau trei. Doi sînt prinși. Unul din cei doi e mort. Celălalt e aici. Al treilea poate fi lingă puț.

Garine și cu mine îl privim pe Nicolaev, care era gata să amîne pe mîine continuarea interogatoriului. Se străduiește să nu-și dezvăluie nici un sentiment : gura, sprîncenele sînt imobile. Însă mușchii obrazilor se contractă și se destind cu iuțeală, de parcă ar tremura. Scrie, în timp ce prizonierul precizează.

— Asta-i tot ?

— Da.

— Dacă n-ai spus tot...

— Am spus tot.

Prizonierul pare acum indiferent.

Nicolaev sună, ne arată o hîrtie, apoi o dă plantonului :

— Un ciclist la biroul special al Telegrafului. Imediat. Se întoarce spre noi :

— În aceste condiții... în aceste condiții... Poate că mai sînt și alții, totuși... Atunci... Garine... nu crezi... că ar trebui să încercăm nițel... așa, la noroc ?...

Pentru a i se scuza teribila sa neglijență, el, care voia să amîne pe a doua zi continuarea acestui interogatoriu, e gata să-l tortureze pe acest om, așa, „la noroc“...

— Nu mai scoatem nimic, murmură Garine printre dinți.

Apoi, cu glas tare :

— Ca să ne spună gogoși și să ne ducă pe piste false ?... Nu poate deține informații generale. În treaba cu puțurile, aproape niciodată agenții nu sînt mai mulți de trei. Trei, auzi ? Nu doi !

La rîndul lui, sună (de patru ori). Doi soldați intră și îl iau pe prizonier. Nicolaev, care n-a răspuns, îndepărtează ușor cu mîna efemeridele ce cad mereu pe birou, de parcă și-ar netezi hîrtia, cu un gest de copil cuminte.

Întîlnim pe coridor un planton al Comisariatului de Război, care aduce o depeșă : trupele lui Ceng încep să dea înapoi.

★

Scara din casa lui Garine, întuneric : lampa care o luminea e spartă. Noaptea continuă, afară și în nervii mei... Îmi ard pleoapele, nu-mi este însă somn. Trupul mi-e străbătut de frisoane ușoare, de parcă aș începe să fiu beat ; în timp ce calc cu greutate, încercînd cu degetele picioarelor fiecare treaptă, mi se închid pleoapele și văd, cu un amestec de tulbure și bizară luciditate, imagini deformate : cei doi prizonieri, prizonierul mort (la pămînt), Nicolaev, căsătoria grotescă de care vorbea Garine, dungile de lumină din stradă, fața sfișiată a lui Klein, pata afișelor roz... Tresar, de parcă m-aș trezi brusc, cînd aud vocea lui Garine :

— Nu pot să mă obișnuiesc cu această întunecime ;
îmi dă totdeauna impresia că sînt orb...

Iată însă lumina. Ne aflăm din nou în mica încăpere ;
cele două valize sînt tot acolo.

— Asta e tot ce iei cu tine ?

— Pentru cîteva luni, e cu totul suficient...

Abia de-a ascultat ce i-am spus. Își pleacă urechea
spre un zgomot foarte slab care umple toată casa și care
mă intriga înainte de a pleca.

— Auzi ?

— Da... Auzeam acest zgomot înainte de plecarea
noastră...

— De unde crezi că vine ?

— Ascultă...

În acest zgomot înăbușit, îndepărtat, mecanic, e ceva
misterios. E un scrișnet înăbușit ca al rozătoarelor, însă
regulat, și din care ies intermitent, ca niște bule într-o
apă tulbure, sunete asemănătoare cu trosniturile lemnului,
care se prelungesc o clipă ca toate sunetele în întuneric
și se pierd în acest scrișnet constant ce pare să vină în
același timp din pivniță și din zare. Garine s-a oprit, neli-
niștit, abia răsuflînd, cu umerii strînși, străduindu-se să
facă cît mai puțin zgomot. Un scîrțîit al pantofilor lui
stinge brutal sunetele și zgomotele care, după cîteva se-
cunde, reapar ca o lumină foarte slabă, cresc și regăsesc
intensitatea lor îndepărtată și inexplicabilă. În sfîrșit,
trupul i se destinde ; face un gest de indiferență și se culcă
pe patul de lemn :

— Vrei o cafea ?

— Nu, mulțumesc. Ai face mai bine să iei chinină și
să-ți schimbi pansamentul.

— Vine timpul și pentru asta...

Își privește valizele :

— Trei luni, poate șase ?...

Tot îngrijorat, își mușcă obrajii.

— În sfârșit, ce să mai vorbim, n-ar fi nici foarte inteligent să stau aici, pentru că n-am putut pleca la timp...

Spunînd : să stau, n-a vrut să spună : să rămîn, ci : să mor.

— Vechiul meu prieten Nicolaev insinuiază că e de-acum foarte târziu...

Pînă aici, a vorbit pentru sine însuși. Sunetul glasului lui se schimbă, înalță încă o dată umărul drept.

— Ce timpit !... Dacă nu m-aș fi întors acolo, în noaptea asta... Prin cine mă va putea înlocui Borodin ? Prin Cen, pentru serviciul Propagandei în secții, însă pentru celelalte ? Cu niște zdrahoni ca Nicolaev — disciplinat, foarte disciplinat — s-ar putea sfîrși rău... Klein a murit... În ce stare voi găsi toate astea, cînd mă voi întoarce ?... E de ajuns o gafă a Siguranței pentru a mă face să reintru în această viață a Cantonului ca în haina mea, și totuși, în acest moment, mi se pare că am și plecat. Aida de ! dacă am să crăp pe mare, s-ar putea lipi o etichetă frumoasă pe sac !...

Buzele îi sînt mai subțiri decît erau adineaori, iar ochii sînt închiși. Umbra nasului care, astfel, pare foarte proeminent, se confundă cu oearcănul de la ochiul stîng. E urît, de-o urîtenie neliniștitoare și acută ca a morților, înaintea seninătății.

— Și cînd te gîndești că atunci cînd am sosit aici, în vremea lui Lambert, Canton era o republică de operetă ! Și, astăzi, Anglia ! Să învingi un oraș. Să dobori un oraș : orașul e tot ce poate fi mai social în lume, însăși emblema societății. Există cel puțin unul pe care păduchioșii cantonezi sînt pe cale să-l aducă într-un hal fără de hal. Acest decret... Strădania tuturor oamenilor care au făcut din Hong Kong un pumn închis este în sfârșit...

Dă jos piciorul și se apleacă înainte, de parcă ar strivi ceva, încet, greoi. În timp ce-și îndreaptă bustul, scoate din buzunar o oglinjoară rotundă, montată în celuloid, și-și privește chipul (e pentru prima oară).

— Cred că era vremea... Ar fi într-adevăr prea timpit să mori ca un colonist oarecare. Dacă oamenii ca mine nu sint asasinați, atunci cine va fi ?

Ceva, în tot ce zice, mă face să mă simt prost, mă neli-niștește... Continuă :

— Ce naiba o să pot face în Europa ? Moscova ?... În situația care există între mine și Borodin... N-am încredere în metodele Internaționalei, însă să mai vedem... În șase zile, ajung la Șanghai ; apoi, vasul norvegian, și impresia că devin un simplu spectator. Numai de n-aș găsi distrus tot ce-am făcut, când mă voi întoarce ! Borodin are multă forță, însă uneori și multă stângăcie... Ah ! nu te duci niciodată unde ai vrea să te duci...

— Unde dracu ai vrea deci să te duci ?

— În Anglia. Acum știu ce înseamnă imperiul. O violență îndârjită, constantă. A conduce. A determina. A constrânge. Asta-i viața...

Și înțeleg deodată de ce cuvintele lui mă surprind : nu pe mine vrea să mă convingă. Nu crede ceea ce spune și se străduie, cu nervii încordați, să se convingă... Știe că e pierdut, îi e teamă că este, nu știe nimic ? În fața morții sigure se naște în mine o exasperare dezolantă față de afirmațiile, față de speranțele lui. Aș dori să-i spun : „Destul, destul ! Ai să mori !” Îmi dă ghes o ispită furioasă pe care ajunge totuși s-o respingă prezența lui precum și o imposibilitate fizică. Boala i-a scobit în așa măsură fața, încît nu trebuie să depun nici un efort pentru a mi-l închipui mort. Și, fără să vreau, am senzația că dacă aș vorbi despre moarte, aș impune privirii lui această imagine, aceste trăsături mai întinse încă, de care nu mă pot elibera. Mi se pare de asemenea că ar fi în vorbele mele ceva primejdios, ca și cum moartea lui, cunoscută de el, ar deveni prin mine sigură... De o clipă a tăcut. Și, în această nouă tăcere, regăsim zgomotul neobișnuit care ne intriga adineori. Nu mai e o rumoare, ci un zgomot făcut din zguduiri succesive, foarte îndepărtate sau foarte

înăbușite, un zgomot de vis ; parcă pământul ar fi izbit, undeva departe, cu obiecte grele învelite în pislă. Și sunetele mai limpezi, adineaori asemănătoare cu ale lemnului care trosnește, devin metalice și te duc cu gândul la duduitul confuz al unei forje, dominat de loviturile muzicale ale ciocanelor...

Din nou, acestor zgomote ce se întrepătrund li se adaugă acela al roților de cauciuc săltînd pe pietriș. Urcă un cadet, precedat de un servitor. Aduce răspunsul ofițerului telegrafist. Zgomotul, deși îndepărtat, umple camera...

— Auzi ? întreabă Garine pe servitor.

— Da, domnule Comisar.

— Ce este ?

— Nu știu, domnule Comisar.

Cadetul dă din cap.

— E armata, tovarășe Garine...

Garine ridică ochii.

— Ariergarda armatei roșii care înaintează în poziție de luptă...

Garine respiră adînc, apoi citește depeșele și mi le întinde :

Al treilea agent prins. Avea opt sute grame cianură.

Dezastru inamic. Mai multe regimente pregătite de Propagandă trecute la noi. Aprovizionarea și artileria în mîinile noastre. Cartier general dezorganizat. Cavaleria urmărește pe Ceng fugind.

Semnează recipisa de primire și o dă înapoi cadetului care pleacă, precedat din nou de servitor.

— Cîtva timp nu va mai vedea semnătura mea !... Trupele lui Ceng făcute zob... În mai puțin de un an, Șanhai...

Vuietul mai estompat al trupelor se apropie sau se depărtează, odată cu vîntul cald. Recunoaștem acum hurelul tractoarelor, zguduirea nedeslușită a pământului sub pasul îndesat al oamenilor și, din cînd în cînd, într-o adiere înăbușitoare, copitele cailor, ecoul osiilor de tun

ce răsună... O exaltare confuză îl pătrunde odată cu acest tumult depărtat. Bucurie ?

— Nu te voi vedea, mâine dimineată, printre toți imbecilii aceia care vor veni să mă însoțească...

Încet, mușcându-și buza inferioară, își scoate din bandaj brațul rănit și îl ridică. Ne îmbrățișăm. O necunoscută tristețe se naște în mine, profundă, disperată, chemată de tot ce este acum zadarnic, de moartea prezentă... Când, din nou, lumina izbește fețele noastre, mă privește. Caut în ochii lui bucuria pe care am crezut că o văd ; în ei nu se află însă nimic asemănător, nimic decît o gravitate aspră și totuși frățească.

CUPRINS

<i>Prefață</i>		V
<i>Tabel cronologic</i>		XXIX

CUCERITORI

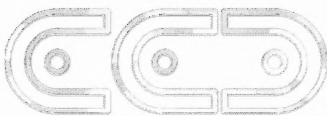
PARTEA ÎNTII — Apropieri		3
PARTEA A DOUA — Puteri		57
PARTEA A TREIA — Omul		125

Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : ION GHICA

*Bun de tipar 10.V.1978. Tiraaj 100 120 ex., tr. 1
50 120 ex. broşate. Coli ed. 12,54. Coli tipar 8,50.*

Comanda nr. 80 165
Combinatul Poligrafic „Casa Scintei”
Piaţa Scintei nr. 1, Bucureşti
Republica Socialistă România

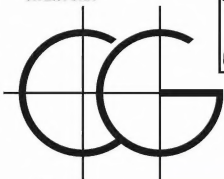
Scanare și prelucrare digitală

EM

de
Anonim

și
CAT Graur

Antwerpen
2025

